విజ్ఞప్తి: 139

ఉ॥ పాలకుఁడౌటచే మరపనాదము నోర్వక గర్భిణీసతిన్।
హేలఁ ద్యజించి యాన్యకవి యీ ననుకూలతఁ బుత్రపూర్ణ స।
త్శీలను విప్రలబ్ధ మటి చేకొను రామవిభుండు రాజగో।
పాలకకృష్ణయాచనరపాలకు నిష్టశుభాఢ్యుఁ జేయుతన్॥

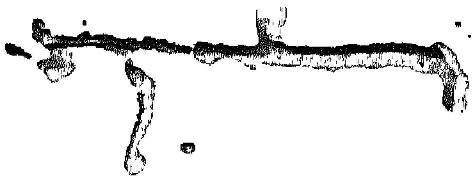
సీ॥ ఏతేనినగరి మహేంద్రపురంబును ధిక్కరించెడుశ్శోభఁ దేజరిల్లు।
నేరాజుపరిపాలనారూఢధర్మంబు ప్రజలకు సౌఖ్యసంపాదియగును।
ఏధన్యుసుగుణయశ్శోభ నైశ్వర్యసంపూర్ణతమదికింపుఁ బొనరఁజేయు।
నేవిభునుభయసాహిత్యసామర్థ్యంబు కృతిరత్నశాణమై కీర్తిఁ జెందు॥
గీ॥ నిద్ధ్యుఁడా రాజగోపాలకృష్ణయాచ।
విభుఁడు వెలుగోటికులమణి వేంకటగిరి।
రాజు, సత్కృతి నుత్తరరామచరిత।
మును మహోద్ధృతిఁ బ్రకటితముగనొనర్చె॥

———:O:———

పీఠిక.

ఉభయభాషావిశారదులారా!

అత్యుత్తమకథాసన్నివేశంబును మృదుమధురగద్యపద్యాత్మకంబును గరుణరసప్రధానంబు భవభూతిమహాకవివిరచితంబు నగునీయుత్తరరామచరితము నాటకశిరోభూషణంబనుటకు మహాకవి కాళిదాసోక్తిగాఁ జెప్పబడు "నాటకేషు చ కావ్యేషు వయం వావయమేవ వా। ఉత్తరే రామచరితే భవభూతిర్విశిష్యతే॥" అనులోకోక్తియే ప్రమాణము. దీనినాంధ్రీకరింపకమున్నె యేతత్కవికృతంబును బూర్వరామాయణకథాసూచకంబునగు మహావీరచరితంబు నాంధ్రీకరించుటం జేసి యుత్తరరామాయణకథాసూచకంబును బ్రసన్నగంభీరార్థస్వభావవర్ణనాభాసితంబునగు నీనాటకరాజంబు నాంధ్రీకరింప నుత్సాహంబున మూలానుసరణంబుగ శక్తికొలఁది వెలిఁగించి మూఁడేండ్లకు మున్నె ముగించి కొన్నికొన్నియభ్యంతరంబుల ముద్రింపఁజాలక యూరకుంటిని.

ఇట్లుండి రెండునెలలకుముందు దైవవశంబున విద్వత్ప్రభువులు సర
స్వప్రియులు శ్రీవెంకటగిరిసంస్థానప్రభువులు నగు శ్రీరాజా వెలుగోటి రాజ
లకృష్ణయాచేంద్ర బహదూరు కే. సి. ఐ. ఇ. వారిసత్సభకు మన్ముద్రితగ్రంథ
ంబుగఁ జన నాకవిత కృతార్థతఁగన శ్రీరాజావారత్యాదరంబున దీనినా
నందించి నన్ను సత్కరించి యీ కృతి సత్కృతిగా ముద్రాపణవ్యయ
సంగ్ర నిపుడు ప్రకటింపఁగలిగితిని.

ఆంధ్రీకరణమందలి కష్టంబునెఱింగిన రసజ్ఞులగు నుభయభాషాభిజ్ఞు
దీనియందలిదోషంబుల మన్నించి గుణంబుల గ్రహింపఁ బ్రార్థితులు.

అమలాపురము.
20-7-1909

ఇట్లు
మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి.

—:o:—

ఇందువచ్చు స్త్రీపురుష ప్రధాన పాత్రములు.

సూత్రధారుఁడు
నటుఁడు
శ్రీరాముఁడు
అష్టావక్రుఁడు
లక్ష్మణుఁడు
దుర్ముఖుఁడు
శంబూకుఁడు
జనకమహర్షి
చంద్రకేతువు
సుమంత్రుఁడు
కుశలవులు
విద్యాధరుఁడు
వాల్మీకి మహర్షి

—:o:—

స్త్రీ పాత్రములు.

సీత
ఆత్రేయి
వాసంతి
మురళ
తమస
అరుంధతి
కౌసల్య
విద్యాధరి
గంగా వసుంధరలు

శ్రీరస్తు.

ఓమ్.

నమః పరబ్రహ్మణే

—:O:—

ఉత్తరరామచరిత్రనాటకమ్.

ప్రథమాఙ్కము.

నాంది

గీ॥ శ్రీమదాదికవీశుల కేమొనర్చు।
చుంటి మేతన్నమస్కృతి నుజ్జ్వల పర।
మాత్మకలయగు నాయమ్మ తాంగివాణి।
కేద శుభస్థితిఁగోరి మ్రొ-క్కెదము భక్తి॥

(నాంద్యంతమున)

సూత్రధారుఁడు:—ఆర్యులారా! నాదువిన్నపంబాలకింపుఁడు. పదవాక్యప్రమాణజ్ఞుండును శ్రీకంఠబిరుదాంకితుండునగు భవభూతిమహాకవి సంస్కృతంబున రచించిన రామాయణనాటకంబులనాంధ్రీకరించిన హారితసగోత్రుండును, చర్లోపాఖ్యబ్రహ్మశాస్త్రిగురువరకరుణాధీతకావ్యనాటకాలంకారపాణినీయవ్యాకరణుండునగు సూర్యనారాయణశాస్త్రియను నుభయభాషాకవిగలఁడు. అతఁడు—

గీ॥ సర్వవిధములఁజూడంగ- సంస్కృతమున।
నాటకంబులనుత్తమ- నాటకమని।
రక్తిఁ దేనిఁగించు నుత్తర- రామచరిత।
మును బ్రదర్శించెదము దైవ- మనుదలంచి॥

ఇదిగోఁ గవివశంబున సహోధ్యాపురస్థితుఁడను బట్టాభిషేక కాలికుఁడన నయితిని. (అంతటఁజూచి) ఓయీ! పూజ్యుండును రావణకులధూమకేతుండును మహారాజశ్రీరామచంద్రుని రాత్రిందివా విచ్ఛిన్నమంగళంబగు పట్టాభిషేకసవముకదా? ఇపుడు చారులందఱు చత్వరస్థానంబుల విశ్రమించియుండిరేమి?

నటుఁడు:—(ప్రవేశించి) ఎవరిసమారాధనంబున కీదినంబుల నధికోత్సవంబె నాలంకాసమరస్నేహితులగు వానరరాక్షసోత్తముల నెల్లదిక్కులనుండి వచ్చిన మహాత్ములగు బ్రహ్మర్షులను దేవర్షులను రాజర్షుల నామహారాజు తమయింట్లకనిపెను.

సూ—ఆఁ ఔను. కారణమిది.

నటు—మఱియును,

గీ॥ కులగురుండువసిష్ఠుని- కోరిగఁజేసి।
ధన్యుఁడగు రామచంద్రుని- తల్లులిపుడె।
సతి యరుంధతి ముందుగాఁ- జనుచునుండ।
నల్లునాశ్రమమేగిరి- యజ్ఞమునకు॥

సూ—పరదేశవాసినగుటచే నడుగుచుంటిని. అల్లుఁడెవ్వఁడు?

న—

గీ॥ దశరథుండను రాజర్షి- తానుగన్న।
కన్య శాంతను గూఁతురు- గాఁగరోమ।
పాదరాజునకిచ్చెనా- బాలికన్ వి।
భాండకసుతుండుచేపట్టె- భార్యగాఁగ॥

—ఋష్యశృఙ్గమహర్షి ద్వాదశవార్షికంబగు సత్రయాగము నారంభించె అకారణంబున నె నిండుచూలాలగు జానకినిగూడ విడిచి పెద్దలందఱచ్చటికేగి

సూ—అట్లయిన దీనితోనేమి రమ్ము. స్వజాతిమర్యాదతో రాజద్వారంబున నే త్రపాఠము నేయుచుందము.

స — బాపా! తేనికడఁ బరిశుద్ధంబగు స్తోత్రపాఠము సేయు పద్ధతిని దెల్పుమా.

సూ — గీ॥ పలుతెలుంగుల వ్యవహరిం- పంగవలయుఁ।
దప్పు లేకుండు టెట్లని- చెప్పనగును।
మగువలకుఁ బోలె మాటల- మంచితనము।
నందు లోకంబు దుర్జన- మగును జుమ్మి॥

స — మిగుల దుర్జనంబని చెప్పఁదగినది, ఏమన?

గీ॥ దేవి గుణవతి యైన వై- దేహియందుఁ।
గూడ నపవాదమరసెను- గూళజనము।
రక్కసుని యింటనునికి మా- త్రంబె నడికిఁ।
గారణంబగ్ని శుద్ధి ని- క్కంబు గాదు॥

సూ — ఈ కింవదంతి మహారాజునకుఁ దెలిసెనేని గొప్పకష్టము సంభవించును. ఎల్ల విధముల దేవతలును మునులును శ్రేయంబొసంగుదురు గాత. (తిరిగియాకాశంబున లక్ష్యముంచి) ఓయీ! యామహారాజిపు డెక్కడనుండెను? (పరల నాకస్మమున వినుటన భినయించి) జనులిట్లు చెప్పుచున్నారు.

చ॥ జనకుఁడు నెమ్మిగౌరవము- సల్పఁగఁ దానరుదెంచి వేడ్కనీ।
దినముల నేగఁ బుచ్చియు వి- దేహములంగ నెనిప్పుడంతరా।
మనరఘుభూపు దేవిని వి- మానసమూటు సేయఁబాలనా।
సనమున నుండి డిగ్గిపతి- జానకియింటికిఁ జేరుచుండెడిన్॥

(అని నిష్క్రమించిరి.)

ఇది ప్రస్తావన.

(పిదపఁ గూర్చుండి రాముఁడును సీతయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.)

రాముఁడు — దేవీ! ఊరడిల్లుము.

స్వయము గాఁ బుట్టలే మనల విడువఁజాలరు. ఇఁక నేమన?

గీ॥ నిత్యకర్మాచరణమున- నియమ మెపుడు।
సైపకుండును స్వాతంత్ర్య- సాహసంబు।
నాహితాగ్నులకున్ గృహ- స్థాశ్రమంబు।
ప్రత్యవాయంబులన్నింటి- పరగుచుండు॥

సీత—ఆర్యపుత్రా! ఎఱుంగుదును. కాని గురుబంధువియోగంబు సంతాపకరంబు.

రా—ఇట్టే సంసారంబు హృదయమర్మభంజకంబైయుండు. కావుననే విద్వాంసులు దీనినిగహించి సర్వకామంబులఁబరిత్యజించి యరణ్యంబుల విశ్రమించుచుండిరి.

కంచుకి—(ప్రవేశించి) జయము జయము రామభద్రా! (అనిసగముచెప్పి సంశయముతో) మహారాజా!

రా—(నవ్వి) నాయనగారి సేవకులకు నన్ను "రామభద్రా" యని పిలుచుటయే తగును, మీకభ్యాసమైనట్లు పిలువవచ్చును.

కం—ఋశ్యశృఙ్గాశ్రమమునుండి యష్టావక్రమహర్షి వచ్చెను.

సీ—కాలవిలంబనమేల?

రా—శీఘ్రముగాఁ బ్రవేశపెట్టుము.

కం—(వెళ్లెను.)

అష్టావక్రుఁడు—(ప్రవేశించి) మీకు శుభమగుఁగాత.

రా—మునివరా! నమస్కారము. ఇటుకూర్చుండుము.

సీత—మహర్షీ! వందనము. సజామాతృకంబగు గురుజనంబునకుఁ గుశలమా?

రా—పూజ్యుండును భావుకుండునగు ఋశ్యశృఙ్గమహర్షియు నార్యరాలగు శాంతయు నిర్విఘ్నముగా సోమపానమనుభవించుచుండిరా?

సీత—మమ్ము స్మరించుచుండెనా?

అష్టా—(ఉపవసించి) స్మరింపకయేమి? దేవీ! భగవంతుండగు వసిష్ఠుఁడు నిన్నుగూర్చి యిట్లుచెప్పెను.

ఉ॥ ఆరయనందినీ! నినుమ- హాత్మవసుంధరగన్నతల్లి య।
వ్వారిజగర్భతుల్యుఁడు నృ- పాలుఁడు నౌజనకుండు తండ్రి నీ।
కేరికులంబునందు రవి- యేను గురుత్వమునొందినారమా।
ధీరుల కీవుకోడలవు- దీవనలేమియొనర్తు నీకిఁకన్॥

కేవలము వీరప్రసూతివిగమ్ము.

రా—దేవీ! మనమనుగ్రహింపఁబడితిమి.

గీ॥ సద్గుణులు లౌకికులు నగు- సాధుజనుల।
నుడువులర్థంబు వెనువెంట- నడచుచుండు।
సనఘు లాద్యులు నగుమహా- మునులు పలుకు।
పలుకు వెనువెంట నర్థంబు- పరుగులెత్తు॥

అష్టా— "దేవియు బాలికయునగు సీతకు గర్భవాంఛలు గలిగినచో వానిని వెంటనే తీర్పవలయు" నని దేవీత్రయమును శాంతయుం బాఱ్యశృంగు నరుంధతియు మాటిమరలఁ జెప్పిరి.

రా— ఈమె చెప్పినట్లయిన నట్లే చేసెదను.

అష్టా— "అమ్మా! నిండుచూలాలవగుట నిన్నుఁ దీసికొనిరాలేదు. రాముఁడును నీ సంతోషముకొఱకుంచఁబడెను. కావునఁ బుత్రపూర్ణాంకవగు నిన్నుఁ జూడఁగల" మని యాఁడుబిడ్డ మగఁడగు ఋశ్యశృంగుఁడును దేవితోఁ జెప్పుమనెను.

రా— (సంతోషహాసములతో) అట్లేయగుఁగాత. తాపసోత్తమా! గురుండగు వసిష్ఠుఁడు నన్నుఁ గూర్చి యింకేమియు నుడువలేదా?

అష్టా— వినుము.

గీ॥ అల్లుఁడొనరించు క్రతువున- నాఁగితి మిటు।
బాలుఁడవ నీవు క్రొత్తది- ప్రభుత గాన।
ప్రజలయనురక్తికై సిద్ధ- పడుము మీఁద।
దనువుకంటెను గీర్తియా- త్మధనంబు॥

రా— భగవంతుఁడగు మైత్రావరుణియాన తిచ్చినట్లే చేసెదను.

గీ॥ స్నేహమును గాని దయఁగాని- నిక్కమైన।
సౌఖ్యమును గాని తుదకు నీ- జనకతనయఁ।
గాని లోకంబు సేవింపఁ- గా నిజంబు।
విడిచిపెట్టెదు నాకింత- వెతయు లేదు॥

సీత— కావుననే యార్యపుత్రుఁడు రాఘవధురంధరుండు.

రా— ఎవఁడిక్కడ? మునివరా! కొంతసేపు విశ్రమింపుము.

అష్టా— (లేచినడచి) ఇదిగో లక్ష్మణుండు వచ్చెను. (అ: వెడలెను.)

లక్ష్మ— (ప్రవేశించి) ఆర్యా! జయము జయము. చిత్రకారుఁడగు నర్జునుఁడు మనము చెప్పినట్లు భవచ్చరిత్రమును గోడలవరుసనైఁ జిత్రించెను. దానిఁ బరీక్షింపుము.

రా— వత్సా! అదెందులకో యెఱుఁగుదువా? దుఃఖితచిత్తయగు జానకికి సంతోషపెట్టుటకు, కాని యదెంతవఱకయ్యినది?

లక్ష్మ—పూజ్యురాలీయగ్నిహోత్రశుద్ధివఱకును.—

రా— పాపము శాంతము శాంతము (సాంత్వవచనములతో).

క॥ జననంబునఁబావనయగు।
జనకునికన్నియకు వేఱె- చను నేశుద్ధుల్ ?।
చనవహ్నియుఁదీర్థోదక।
మును వేఱొకదానశుద్ధిఁ- బొందఁగ నెపుడున్॥

దేవీ! దేవయజనసంభవా! అనుగ్రహింపుము. ఇది నీకుజీవితావధియగ [illegible]ణామంబు) ప్రణామంబు.

గీ॥ సత్కులీనులు దుఃఖార్త- జనము నాద।
రింపవలయును మాయశు- భంపుఁబలుకు।
నీకుఁదగమ సుపుష్పంబు- నెత్తిమీఁద।
నెక్కఁదగుఁగాని కాలితోఁద్రొక్కఁదగునె ?॥

సీత— కానిమ్ము. ఆర్యపుత్రా! నీచరితంబు చూచెదము.

(అందఱులేచి నడచుచున్నారు.)

లక్ష్మ—ఇదియేచిత్రము.

సీత— (చూచి) మీఁదనున్న వీరెవరు? ఆర్యపుత్రుని స్తుతించుచున్నట్లుండెఁ.

లక్ష్మ—భగవంతుఁడగు కృశాశ్వునివలనఁ గౌశికుండు గ్రహించి తాటకావధ ననార్యునకనుగ్రహించిన సరహస్యంబులగు జృంభకాస్త్రంబు లివి[illegible]

రా— దేవీ! దివ్యాస్త్రంబులకు నమస్కరింపుము.

గీ॥ వేదచోదితధర్మక- ర్మాదిరక్ష।
ణంబు సేయనఖండత- పంబు సేసి।
బ్రహ్మముఖ్యులు స్వీయత- పఃప్రభావ।
యంబునైనమహాస్త్రచ- యంబు గనిరి॥

సీత— ఈ మహాస్త్రంబులకు వందనము.

రా— ఇవి యెల్లవిధముల నీప్రసవంబు ననుసరింపఁగలవు.

సీత— మహాప్రసాదము.

లక్ష్మ—ఇది మిథిలావృత్తాంతము.

సీత — ఆహా! వికసిత కువలయశ్యాములంబై నిగనిగలాడు మేని కాంతిచే విస్మయమున పడి నిశ్చలులైన మజ్జనకపురవాసులచేఁ జూడఁబడు సౌమ్యసుందరశోభగలిగి యనాదరంబున శంకరశరాసనంబు విఱిచిన యార్యుం డిందు జూనపాలచేఁ జెన్నొందు మోమునందముగలిగి వ్రాయఁబడెను.

లక్ష్మ — దేవీ! చూడుము.

గీ॥ వియ్యమందినవారిని- వీరిరాజ।
బంధువులను వసిష్ఠాది- వరమునుల।
హితుఁడు మీతండ్రియును బురో- హితుఁడు గౌత।
ముండునర్చించుచుండిరి- ముదముతోడ॥

రా — ఇది బాగుగా వ్రాయఁబడినది.

క॥ జనకులకున్ రఘుకులసం।
జనులకు సంబంధమెవని- సంతుష్టునిఁగా।
నొనరింపదెంముదానం।
బును బట్టఁగ నీయఁగుశిక- పుత్త్రుండయ్యెన్॥

సీత — తతాప్రాంచరిత గోదానవ్రతులరై వివాహదీక్షవడయు మీరు నలువురు సోదరులు వీరేకదా? ఆహా! ఆప్రదేశంబున నాసమయంబునందే యుంటినని తలంచెదను.

రా — ఔనౌను.

గీ॥ పంకజానన! కమనీయ- కంకణమగు।
నీకరం బామహోత్సవ- నిధి యనంగ।
గౌతమార్పితమై యొప్ప- గలుగఁ జేసెఁ।
దృష్టి నయ్యెడ యిది యని- తోఁచు నాకు॥

లక్ష్మ — ఈమె యార్యరాలు, ఈమె యార్యయగు మాండవి, ఇదిగోఁగోడలగు శ్రుతకీర్తి.

సీత — (నవ్వుచు) ఈమెయెవతె?

లక్ష్మ — (సలజ్జస్మితముగాఁ దనలో) ఈమె యూర్మిళ నడుగుచున్నది. కానిమ్ము. ముందు జరపెదను. (ప్రకాశముగా) దేవీ! చూడఁదగినవి మిగులఁగలవు. ఇతఁడే భగవంతుండగు భార్గవుండు,

సీత— వణఁకుపుట్టుచున్నది.

రా— మునీ! నమస్కారము.

లక్ష్మ— దేవీ! చూడుమితఁడు మాయన్నచే—

రా— (సాస్రముగా) చూడఁదగినది మిగిలియున్నది. ముందుచూపుము.

సీత— (స్నేహబహుమానములతోఁ జూచి తనలో) ఆర్యపుత్రా! యీవినఁదుసంపదచేఁ గడుశోభిల్లుచుంటివి.

లక్ష్మ— ఇదిగో మన మయోధ్యకు వచ్చితిమి.

రా— (కన్నీరు విడిచి) అకటా! తలఁపువచ్చుచున్నది.

*గీ॥ ప్రభువులగు తాతపాదులు- బ్రతికియుండ।
భార్యలును నూతనంబుగ- వచ్చియుండ।
బ్రోఁదల్లుల చేతులఁ- బెరుఁగుచుండు।
మనకు నాముద్దుదినములు- మరలిపోవె॥

అప్పుడీ జానకియును—

చ॥ పడ నెడమొప్పు దంతముల- ప్రకాశల మొగ్గదోఁచుచుండి యుం।
పిసుగశనాగకాంతములు- నీముగుదం భగుచూపు గల్గిన।
వ్పసు మొగమొప్పు వెన్నెలకు- విందయి సాజమునైన కాంతులో।
ప్పమసుకుమారదేహమునఁ- బ్రీతి నొసంగెను నామేనికిన్॥

లక్ష్మ— ఇది మంథర వృత్తాంతము.

రా— (వేగముగానింకొకప్రక్క చూపి) దేవీ! వైదేహీ!

గీ॥ ఇంగుదీపాదపంబిది- శృంగిబేర।
పురమునఁ మను దొల్లి యీ- భూరుహంబు।
చాపునను మన కానిషా- దపతి యైన।
గుహునితో నెయ్యమయ్యెనో- కోమలాంగి!॥

---

* పితృపాదులు యశోగుణులై బ్రతికి యుండఁగఁ బూజ్యుఁడు గన్నతండ్రి చ।
త్రుండనము గల్గుకాంతలును గొంగిటఁ జేరఁగఁ గ్రొత్తక్రొత్తగా।
ముదమున గజఁ జూచి తల్లులును బ్రోవఁగ హా! మనకేగునా సుఖ।
ప్రదమగు నాఁటి నాటిదికరా వికరా వికరాపు భవన్మృదా!॥

లక్ష్మ— (నవ్వి) ఆర్యుఁడు మధ్యమాంబావృత్తాంతమును దాటఁబెట్టెను.

సీత— ఇది జటాబంధనవృత్తాంతము.

లక్ష్మ— గీ॥ రాజ్యలక్ష్మిని సుతుల క- ర్పణము సేసి।
వృద్ధు లిక్ష్వాకువంశజు- లే వ్రతంబు।
గడపి రాపుణ్య మారణ్య- కంబునైన।
వ్రతము ధరియించె నార్యుఁడు- బాల్యమందె॥

సీత— ఈమె ప్రసన్నపావనసలిలయు భగవతియు నగు భాగీరథి.

రా— రఘుకులదేవీ! నమస్కారము.

మ॥ జననీ! యాసగరాధ్వరాశ్వముఁ గనన్- సంక్రాంతితో నేగి పృ।
థ్విని భేదించి క్రుధాత్ముఁ డౌ కపిలుశ- క్తిన్ దగ్ధులైనట్టివా।
రిని ముత్తాతల నాభగీరథుఁడు ని- ర్వితాంగసంతాపుఁడై।
మును దాఁ జేసి తపంబు నీజలముల- న్ముక్తాత్ములన్ జేసెఁగా॥

తల్లీ! నీవు కోడలగు సీతయం దరుంధతివలెనే శుభసంధాత్రివి కమ్ము.

లక్ష్మ— ఇదియే చిత్రకూటమార్గంబున భరద్వాజముని తెలియఁజెప్పిన కాళిందీతటంబున నుండు వనస్పతి యగు శ్యామనామక వటవృక్షము.

రా— (స్మృతితోఁ జూచుచుండెను.)

సీత— ఆర్యపుత్రా! ఆప్రదేశము స్మరించుచుంటివా?

రా— దేవీ! యెట్లు మఱచిపోవుదును?

మ॥ గమనాయాసముచేత మందమృదులా- కారప్రముగ్ధంబులై।
తమకంబున్ బిగి గల్గుకౌఁగిళులచే- తన్ దత్తసంవాహనో।
ద్యములై మ్లానమృణాళమర్దలములై- కన్పట్టుతన్వంగముల్।
తమి నా యొమ్మునఁ జేర్చి నీ వెచట ని- ద్రం బొందితో చోటిదే॥

లక్ష్మ— ఇది వింధ్యాటవీముఖంబున విరాధసంవాదము.

సీత— చాలుఁజాలు విసనకఱ్ఱయే గొడుగుగాఁ జేతఁబట్టిన యార్యపుత్రుని భయంకరంబగు దక్షిణారణ్యమార్గసంచారమును జూచుచుంటిని.

రా.ఉ. ఈయవి కొండయేళ్లదరి- నేపగుతాపససంశ్రితక్రమమా
మేయవనంబు లిందుగృహ- మేధులు దానతిథిప్రసేవలం।
జేయుచు నిష్ఠలందగిలి- నివ్వరిబియ్యము వండికొంచు భా।
గ్యోయుతులై కుటీరముల- యందు వసింతురు చూడు జానకీ! ॥

సీత— పుష్పించిన కడిమిచెట్లపై నాట్యముసల్పు నెమళ్లుగల యీపర్వతంబు పేరేమి!

లక్ష్మ— నడుమ నెడము లేనితరువరంబులవిసరంబున నిరంతరశీతలంబు నీలంబు నగుపరిసరకాంతారంబునం బ్రవహించుగోదావరితరంగంబులు రొదలు సేయు కందరంబులు గలదియు, సంతతనిష్యందమాననీరదమేదురితనీలిమంబు నగునిదియ జనస్థానమధ్యస్థితం బగుప్రస్రవణం బనుమహీధరంబు.

రా.మ॥ మనమాకొండవసించియుండ బహుసన్మానంబునన్ లక్ష్మణుం
డును సేవించినయాంశుభాహముల, నం- దున్ స్వాదునీరంబుగ।
ల్గినగోదావరి దానితీరపులినా- లిన్ వేడ్కతోం జేయువ।
ర్తనముల్ నీవు తలంచుచుంటివె? లతా- తన్వంగి! యోప్రేయసీ! ॥

మఱియును.

*ఉ॥ చెక్కుల నొక్కి యుండ నెడ- జెందక మిక్కిలి మెల్ల మెల్లగా।
మక్కువమీఱగాం గ్రమము- మాఱంగ నేదెదో చెప్పికొంచునో।
కొక్కబుజంబు గప్పి మన- మూడని కౌంగిట నుండ రాత్రియే।
గ్రక్కునం బోయెంగా తెలియ- రాక గతించినజాము లొప్పంగన్ ॥

లక్ష్మ— పంచవటియందలిశూర్పణఖాసంవాదంబిదియే?

సీత— హా! ఆర్యపుత్రా! నీదర్శన మింతవఱకే.

రా— ఓవియోగత్రస్తురాలా! ఇది చిత్తరువు.

సీత— ఏలాగున నైనదుర్జనంబు దుఃఖంబుగలిగించును.

రా— అకటా! నాకుజనస్థానవృత్తాంతముజరుగుచున్నట్లేయుండెను.

---

*ఉ॥ చెక్కులిచెక్కు చేరిచివి- శేషపుంగోరిక మెల్ల మెల్లగా।
నొక్కరిమీఱినొక్కరుప్పి- యోక్తులనేదెదొ చెప్పికొంచును।
కొక్కబుజంబుగప్పిమన- మూడనికౌంగిటనుండ రాత్రియే।
చక్కగంబోయెంగా తెలియం- జాలక జాఱిన జాములొప్పంగన్ ॥

లక్ష్మ— (సీతాపహరణాదికంబుఁజూపుచు)

చ॥ అవయవకార్శ్యశూన్యుఁ డను- నార్యునికష్టచరిత్రఁ జూచితో।
ట్లువగులు వజ్రమైన శిలయు- లోయని యేడ్చునో? యట్లుచేష్టుడా।
నవతటిశూన్య మైనగహ- నంబున బంగరుమాయలేడి హా।
తువ్వుగను సంభవించునిని- దుఃఖకరంబగు వాలుచేసినిక్॥

సీత— (కన్నీరొలుకఁదనలో) ఆహా! దేవా! సూర్యవంశనందనా! నామూలమున నీవింతకష్టపడితివిగదా?

లక్ష్మ— (రామునిఁజూచి సాభిప్రాయముగా) ఆర్యా! ఏమిది?

మ॥ తెగిచెల్లాచెదరైనముత్తెములగు- త్రెంచోలి కన్నీరిదే।
తెగఁగా దారలు చుక్కచుక్కలయి పృ- థ్వింబాలు దుఃఖంబువే।
యొగఁబిల్చెం జలియించుక్రిఁ బెదవి యీ- యీముక్కురంధ్రంబులుం।
దగబంధించిన యామ్ముర్వోగుచుబుకే- ద్దాఁడోఁచుఁబై వారికిఁ॥

రా.మ॥ గతకాలంబునఁ గోలుపోవఁబడతిం- గన్పట్టుదుఃఖానలం।
బతితీవ్రంబయినం బ్రతిక్రియను జే- యంగోర్కెఁజల్లారె న।
హ్యాతఁదా వెండియుఁ బక్షమైయెడద నా- హాకారమొప్పంగహ్వా।
ద్గతమర్మవ్రణభంగి మిక్కిలి వెతం- గల్గించెడుం దమ్ముడా!॥

సీత— అకటా! ఛీ! అతివియోగదుఃఖంబున నన్నార్యపుత్రశూన్యరాలనుగాఁ దలఁచుకొనుచున్నాను.

లక్ష్మ— (తనలో) కానిమ్ము వీరినింకొకచక్కికిఁ ద్రిప్పెదను. (చిత్రమువంకఁ జూచి) ఇదిగో మన్వంతరపురాణుండును బూజ్యుండు నగుజటాయువుమోఘతాపరాక్రమంబుల కుదాహరణము.

సీత— హా; తాతా! నీవపత్యస్నేహమునిర్వహించితివి

రా— హా! తండ్రీ! కాశ్యపశకుంతరాజా! నీవంటిపావనుండగు మహాత్మునిలాభం బెక్కడ?

లక్ష్మ— ఇదియే దనుకబంధాధిష్ఠితంబును జనస్థానపశ్చిమంబు నగుకుంజవంతం బను దండకారణ్యభాగంబు. ఇదిగో దీనిదగ్గఱ నున్నయది మతంగాశ్రమపదంబు. ఈ శ్రమణ యనుపేరుగలసిద్ధశబరి. ఇదిపంపానామకపద్మసరోవరము.

సీత— ఇప్పటినాకోపధైర్యంబులు విడిచి యార్యపుత్రుండుగొంతెత్తి యేడ్చెనా?

రా— దేవీ; యీకమలతటాకంబు కడురమణీయంబు.

మ॥ కలనాదం బొనరించుహంసతతి తెం- క్రల్ తాఁకఁగంపించునా
దలతూఁగ్లోప్పినతామరల్లలును నే- తద్భాగముల్ వేఁడిక
న్నులనీ రొల్కియు వెండివచ్చునదునా- న్నాతోఁ జెప్పలోద్భాసితం
బులుగాఁ గన్పడె నాఁటికన్నులకు నం- భోజాతపత్రేక్షణా! ॥

లక్ష్మ— ఇతండార్యుఁడగు హనుమంతుండు.

సీత— ఈతఁడుజీవలోకంబు నుద్ధరించు మహోపకారి యగు మహానుభావుఁడు.

రా— మహానందము. ఏదీర్ఘబాహుని పరాక్రమంబున లోకంబులు మనమును కృ
తార్థుల మైతి మాయంజనానందనుండితఁడే.

సీత— వత్సా! ఎందలిచెట్టుక్రింద సహజానుభావసౌందర్యమాత్రశేషంబుగా ధ
సరితశరీరశోభ గలిగి మూర్ఛిల్లి యేడ్చుచు నీచేఁబట్టుకొనఁబడి యార్యపుత్రు
డు వ్రాయఁబడెనో యాయీపుష్పితకదంబతాండవితమయూరం బగుకొం
పేరేమి?

ల— చ॥ నిగనిగలాడుచుం డెడువి- నీలనవాంబుద మాశ్రయింపఁజో
టగుశిఖరంబు గల్గికను- భాగమపుష్పసుగంధియైన యా
యగమిదిమాల్యవంత మిట- నార్యుఁడు—

రా— వద్దిఁకఁ జెప్పవద్దు నేఁ
దగ మఱివచ్చినట్టులగు- ధర్మసతీవిరహంబు లక్ష్మణా! ॥

లక్ష్మ— ఇటుపైనార్యుఁడును గపిరాక్షసులు నొనరించినవి లెక్కకుమిక్కిలియైనయు
త్తరోత్తరంబులు నాశ్చర్యంబులునగు పనులు గలవు. దేవీ! నీవలసితివి. కావు
న నిప్పటికి విశ్రమింపుము.

సీత— ఆర్యపుత్రా! యీచిత్రసందర్శనంబున నుదయించినకోరిక గల నేను విన్న
వింపఁదగిన దొకటిగలదు.

రా— ఆనతిమ్ము.

సీత— మఱలఁ బ్రసన్నగంభీరంబులగువనవస్తువుల విహరించెదననియుఁ బవిత్రయు శీ
తలపావనయు నగుభాగీరథి నవగాహించెద ననియుఁ దలఁచుచున్నాను.

రా — వత్సా! హోమవనము శీఘ్రముగనే చేయవలయునని గురువు లిప్పుడే సమాచార మంపిరి, కావున గురువులకై యరదంబు రావింపుము.

సీత — మీరుకూడ రావలయును.

రా — ఓసీ! కఠినురాలా! ఇదియును జెప్పవలయునా?

సీత — అట్లయిన నాకు సంతోషము.

లక్ష్మ — ఆర్యుఁడాజ్ఞాపించినట్ల (అని వెడలెను.)

రా — ప్రేయసీ! యీకిటికీలు గలలోపలిగదిలోఁ గొంచెము సేపు వసుందుము.

సీత — మంచిది. పరిశ్రమజనిత యగు నిద్ర నన్నావరించుచున్నది. అట్లే చేయుదును.

రా — అట్లయిన నిచ్చో శయనింప నన్ను గట్టిగాఁ బట్టుకొనుము.

గీ॥ వెలుపుచే నగునలసట- వెడలుచెనట।
చుక్క లొప్పఁగ జాబిల్లి- ప్రాకుక దగులఁ।
గరఁగుచంద్రమణీహార- కాంతినొందు।
బుజముగళమున జీవింపఁ- బొసఁగఁజేయు॥

(అనియామె బుజమును దన మెడపైఁ జేర్చుకొని ముదముతో)

మ॥ తరుణీ! యేమిది? దుఃఖమో? సుఖమొ? ని- ద్రాసౌఖ్యమో? మోహ [మో? ।
గరళవ్యాపనమో? మదంబో? యెఱుఁగం- గారామనీదైనయా।
ఫరిరంభంబున నింద్రియంబులను వే- బంధించుహృద్భ్రాంతి యాం।
తరచైతన్యము సంచలింప ముదమం- దంజేయు నాకియ్యెడన్॥

సీత — మీరు నిశ్చలానుగ్రహము గలవారలు. ఇప్పుడీచొచ్చె నాశ్చర్యమేమి?

రా —
గీ॥ నీమృదులుౘలు పికవాణి!- నెమ్మనమ్ము।
నందము కణ్ణామృతంబులు- మ్లానజీవ।
పుష్పవికసనములు సతీ- మోహకంబు।
లింద్రియంబుల కగునుసం- తృప్తికములు॥

సీత — దేవా! ప్రియంవద! దయ్యెద శయనింతము.

రా — ఇప్పటి ...యునా?

చ॥ పరిణయ మాదిగాఁ జిఱుత- ప్రాయమునం దెలప్రాయమందుమం
దిరమునఁ గాన నీకు సుఖ- నిద్రకుఁగారణమైన దోండుబి।
త్తరి నిదురింప నెన్నఁడును దాల్పని దీరఘు రామబాహువో।
ధరణికుమారి! సిద్ధమగు- తల్గడ నీకుఁబరుండు మిద్యోడన్॥

సీత—(నిద్రనటించుచున్నది.) హా! ఆర్యపుత్రా! కష్టముకష్టము. (అనిపలవరిం చుచున్నది.

రా— యీప్రియభాషిణిటోమ్మమీఁదన పుడేనిద్రించిన దాయేమి! (చూచిసస్నేహ ముగా)

చ॥ ఇది గృహలక్ష్మి నేత్రముల- కియ్యది వేల్పులబువ్వవత్తి దీ।
నిది యగుతాఁకు దేహమున- నిర్మలచందనగంధలేపనం।
బిదె శిశిరంబు మౌక్తికస- రేద్ధభుజంబు గళంబునందు దీ।
నిది సకలంబు సహ్యము వి- నింద్యవియోగ మసహ్యమొక్కఁటే॥

ప్రతీహారి—(ప్రవేశించి) దేవా! వచ్చెను. వచ్చెను.

రా— ఎవఁడు?

ప్రతీ—దేవరయాసన్న పరిచారకుఁడగుదుర్ముఖుఁడు.

రా— (తనలో) అంతఃపురసంచారి యగుదుర్ముఖుఁడా? పౌరజానపదులమాటల వినివచ్చుటకు వీనిఁబంపితిని. (ప్రకాశముగా) రానిమ్ము. (ప్రతీహారి వెడలెను

దుర్ము—(ప్రవేశించి తనలో) సీతనదుమనుండఁగా దేవరకిట్టితలఁపరానిజనాపవా దంబునెట్లువిన్నవింపఁగలను? కాకపోయిన నిర్భాగ్యునకు నియోగంబిట్టిదే కదా?

సీత— హానాథా! సౌమ్యా! యెచ్చటనుంటివి?

రా— అయ్యో? చిత్రముచూచుటచే భయజనకంబగువియోగాభ్యాసము దేవికి స్వ ప్నోద్వేగము చేయుచున్నది. (ఆమెశరీరముతాఁకుచు)

మ॥ అమరున్ విశ్రమ మాత్మకెందును, సమ- స్తావస్థలన్ సౌఖ్యముః।
ఖములం దైక్యముఁ జెందునేది, ముదిచే- గర్వ్యంబు గాదెందు రా
గము దానెయ్యది పెండ్లియాదిమ్మృతిదాఁ- కన్ ప్రేమమం దుండు భ
ద్రము ముఖ్యంబుగఁ బ్రార్థితం బగును ద- ద్దాంపత్యమం దెల్లెడన్।

దుర్ము—(సమీపించి) దేవా! జయము. జయము.

రా— తెలిసినది చెప్పుము.

దుర్ము—"రామమహీపాలుని పాలనముగా దశరథమహారాజును మించిరి" యని పౌరజానపదులెల్లరు వారి నిట్లు గొనియాడుచుండిరి.

రా— ఇది స్తోత్రపద్ధతి. ఏదియూ ఋసేయునట్టి దోషంబు చెప్పుము.

దుర్ము—(కన్నీరు విడిచి) దేవా! వినుము (అని చెవిలోఁ జెప్పును.)

రా— అకటకటా! వాగ్వజ్రము తీవ్రదుఃఖకరముగా నున్నది. (అని మూర్ఛిల్లును.)

దుర్ము— రాజా! ఊఱడిల్లుము ఊఱడిల్లుము.

రా— (ఊఱడిల్లి)

గీ॥ అకట కటా! కష్టమెరుగనింట- నైన యునికి।
నింద దోఁచెను సీతక- నేకవిధుల।
నైన నది యిప్పుడంతట- నాక్రమించె।
వెట్టి కుక్క- విషము మాడ్కి- విధివశమున॥

మందభాగ్యుండనగు నేనిపుడేమి సేయుదును? (విచారముతో నాలోచించి) అట్లుగాక మఱియొక టేమి?

గీ॥ సజ్జనుల కెట్టిదైన క- ర్జంబు చేయ।
తంబు లోకంబునారాధ- నంబయగును।
అట్లు నెఱవేర్చె నాతండ్రి- యహహ! నన్ను।
నాత్మజీవనమును విడ- నాడియైన॥

భగవంతుండగు వసిష్ఠుండుని పుడే సమాచారమం పెను.

గీ॥ భానువంశజులగు భూమి- పాలురెట్టి।
సచ్చరిత్రంబు వన్నెకుఁ- దెచ్చినారో?।
దాననామూలమునఁ గింప- దంతియైన।
హీనధన్యుఁడనగు నన్నుఁ- జొచ్చు నింద॥

హా! దేవీ! దేవయజనసంభవా! హా స్వజన్మానుగ్రహపవిత్రీకృతధరిత్రీ! జనకనందినీ! హా పావకవసిష్ఠారుంధతీప్రశంసితా! హా రామమయజీవితా! హా సు

సీతా! హా తాతప్రియా! హా మహావనవాసప్రేయసీ! హా మితభాషిణీ! ఇట్టిదాన వగునీకిట్టి పరిపాకం బెట్లు తగును?

గీ॥ నీవలన జగములుపుణ్య- నిలయములగు ।
నగు జనోక్తు లపుణ్యంబు- లతివ! నీకు ।
నాథవంతము లగుభువ- నములు నీవ ।
లన ననాథవునీవయి కనుము వెగ్గు ॥

దుర్ముఖా! నవీన రాజగు రాముఁడిట్లాజ్ఞాపించుచున్నాఁడని లక్ష్మణునితోఁ జెప్పుము (అని చెవిలోఁ జెప్పును.)

దుర్ము—అకటా! వహ్నిపరిశుద్ధయుఁ బవిత్రరఘుపుత్రగర్భయు నగు దేవికిపుడు దుర్జనవచనంబున నెట్లు దేవరవారిట్టి కార్యం బాజ్ఞతిచ్చిరి?

రా— పౌరజానపదు లెట్లు దుర్జనులగుదురు?

గీ॥ ప్రజలకిష్టంబయిక్ష్వాకు- వంశమైన ।
విధివశంబున నిందకు- బీజమయ్యె ।
నద్భుతక్రియ శుచికాల- మంచునయ్యె-
ననిన నమ్మునుబూరవృ- త్తాంత మెవఁడు? ॥

కావున దుర్ముఖా! వెడలుము.

దుర్ము—హా దేవీ! జానకీ! ఎంతకష్టము. (అని వెడలును,)

రా— అహో! ఘోరకర్ముఁడనగు క్రూరుఁడనైతిని.

గీ॥ ఎపుడు విడిపోక తోనున్న- యీప్రియసతిఁ ।
జిన్నతనముననుండిపో- షించియిప్పు ।
డొకట-నెపమున మిత్తికి- నొసఁగుచుంటి ।
నింటిచిలుకను నెఱుకున- కిచ్చినట్లు ॥

కావునఁ దాఁకఁ దగనిపాపాత్ముఁడనగునేనీ దేవినిస్పృశించుట యెందులకు? (అని మెల్లగా సీత తలయెత్తి తన బుజము తీసికొని)

గీ॥ నవనవోద్భూతకర్మచం- డాలునన్ను।
విడిచిపెట్టుము నీవింక- వెఱ్ఱిమగుడ!।
మంచిగంధపుఁజెట్టని- యెంచి మఱ్ఱి।
పాకవిషవృక్షమును జెట్ట- పట్టితీవు॥

(అనిలేచి) హా కష్టము. ఇపుడుజీవలోకం బన్యథాభూతంబయినది. రాముని మనుగడలాభం బిపుడు సమాప్తమయినది. ఇప్పుడీజగంబుశూన్యం బగుజీర్ణారణ్యమే, సంసారం బసారంబు. శరీరంబు కాష్ఠప్రాయంబు. శరణహీనుండ నగునే నేమిసేయుదును? ఏమిగతి? ఎక్కడకుఁబోవుదును? కాకపోయిన —

గీ॥ అమిత దుఃఖానుభవమున- కమరె మరల।
దశరథాత్మజునందుఁ జై- తన్య మకట!।
కుమురుపడి మర్మములు తెగఁ-గోయుప్రాణ।
ములును వజ్రపుమేకులఁ- బోలియుండె॥

హా! మాతా! అరుంధతీ! హాభగవంతులరగువసిష్ఠవిశ్వామిత్రులారా! హాపావకా! హాదేవీవసుమతీ! హాతాతా!జనకమహారాజా! హాతండ్రీ! హాతల్లులారా హాసుగ్రీవా! హామారుతీ! హావిభీషణా! హాత్రిజటా! రామహతకునిచేఁదిరస్కరింపఁబడితిరి. దొంగిలింపఁబడితిరి. వారినిపుడు పేరొక్కనుటకు నేనెవ్వఁడను.

గీ॥ తలఁచెదను దురాత్ముఁడను కృ- తఘ్నుఁడనగు।
నేను వారలఁ బేరొక్కంటి- నేని యామ।
హాత్ములకు నెల్లరకుఁ బాప- మంటు ననుచుఁ।
గాన వారిని బేరొక్కఁ- గాదు నాకు॥

దురాత్ముండనగునేను.

గీ॥ నన్నె ఱొమ్మున వ్రాలి సుఖ- మ్మునిదుర।
నందుగృహలక్ష్మి భయమున- నదరునింపు।
కడుపునన్ బరువగు కాంత- విడిచిమాంస।
భోజులకు బలిగా నీయఁ- బూనుకొంటి॥

(సీతపాదంబులఁదలనిడికొని) దేవీ! నీపాదపంకజస్పర్శను రామునికరస్పర్శ నదియేకడపటిది (అనిమోడ్చును)

(తెరలో) అబ్రహ్మణ్యము బ్రహ్మణ్యము.

రా— ఏమిది ? (మరలఁ దెరలో)

గీ॥ ఉగ్రతప మాచరించెడు- యోగివరులు।
పుణ్యులున్ యమునాతీర- భూమివాసు।
లాలవణరాక్షసునిబాధ- కాగ లేక।
పాలకుండ వగునినుఁ జేర- వచ్చిరయ్య!॥

రా— ఇప్పటికిని రాక్షసభయమా? కుంభీనసీపుత్రుండును మధురాధిపతియు న నిద్దురాత్ముని మొదలుపెఱుక శత్రుఘ్నునిఁ బంపునంతవఱకీభయము. (కొ తనడచి మరలమరలి) హా దేవీ! ఇట్టి దాన వెట్లు వెళ్లఁగలవో? హా భగవతీ వ మతీ! మాన్యురాలగు సీతనయను జూచికొనుము.

క॥ జనకులకున్ రఘుకులసం।
జనులకుఁ గులమంగళాప్తి- జని నేపుణ్యాన్।
గనినావో ? దేవయజ్ఞా।
వని నీవద్దానిఁ జూడ- వలయును ధరిత్రీ !॥

సీత— సౌమ్యా! ఆర్యపుత్రా! ఎచ్చటనుంటివి? (తొందరతో లేచి) అయ్యో! స్వప్నభయంబున విప్రలబ్ధనై నన్నుఁ బ్రియశూన్యనుగాఁ జూచుకొను న్నాను.

(ఇట్టటుచూచి) అక్కటా! నిద్ర పోవున న్నొక్కగ్రుక్క విడిచి యార్యపు త్రుండు వెడలెను. కానీ, యతనిఁ జూచిన పిదప నామనస్సునకు స్వాత త్ర్యము గలదేని కోపించెదను. (ఎవఁడిక్కడ)

దు— (ప్రవేశించి) దేవీ! యెక్కుటకు రథముసిద్ధముగా నున్నదని లక్ష్మణకుమ రుండు విన్నవించుచుండెను.

సీ— ఇదిగో! ఎక్కుచున్నాను. (లేచినడచి) నాకు గర్భభారము స్ఫురించుచున్న ది. మెల్ల మెల్లగాఁ బోవుదము.

దు— దేవీ! యిట్టిటు.

సీ— రఘుకులదేవతలకు నమస్కారము. తపోధనులకు వందనము.

(అనియందఱు నిష్క్రమించిరి.)

ఇతి ప్రథమాఙ్కము.

శ్రీ ర స్తు.

ఉత్తర రామ చరిత నాటకము.

ద్వితీయాఙ్కము.

(తెరలో)

తపోధనకు స్వాగతము.

(పిదప దారివెదకికొను తాపసి ప్రవేశించుచున్నది.)

తాపసి—ఫలకుసుమపల్లవగర్భం బగునర్ఘ్యంబున నస్నుఁబూజింప వనదేవత సమీపించుచున్నది.

వనదేవత—(ప్రవేశించి యర్ఘ్యమిచ్చి)

ఉ॥ ఇచ్ఛ జనించినట్లు వన- మియ్యదిభోగ్యము మీకు నాకు నేఁ।
డచ్ఛము సాధుసంగము మ- హాసుకృతంబున మంచివారి కౌఁ।
బచ్చనిచెట్లనీడ సుత- పంబునకుం దగుతిండి పండ్లు నా।
యచ్ఛపునీరు దుంప లివి- యన్నియు మీకొఱసొమ్ము గాదిటన్॥

చ॥ ప్రియకర మైనకాయికపు- వృత్తి యణంకువ గల్గునట్టివా।
జ్ఞ్నియమము నైజమాంగళమ- నింద్యము నైనసుబుద్ధి సత్యతా।
న్వయ మగుమైత్రి యెల్లెడల- మాఁ అనిశీలము గల్గి నిత్యని।
ర్భయకపటంబు నౌసుజన- భావము దా జయ మొందు సర్వదా॥

(ఇద్దఱునుపవసింతురు.)

వన—అమ్మా ! పేరేమి?

తాప—ఆత్రేయి.

వన—ఆర్యా ! ఆత్రేయీ ! ఎచ్చటనుండివచ్చుచుంటివి? యీదండకారణ్యంబున సంచరింపఁగారణం బేమి?

ఆత్రే— గీ॥ ఇంచు నుద్గీథవేత్తలై- యీయాఢ్యులౌన।
గస్త్యముఖ్యులు పెక్కండ్రు- కలరు వారి।
వలన నిగమాంతవిద్యను- బడయ నేను।
వచ్చుచుంటిని వాల్మీకి- వద్దనుండి॥

వన—పురాణబ్రహ్మవాది యగునాప్రాచేతసమహర్షినే యన్యమును లెల్లరు బ్రహ్మోపదేశంబున కాశ్రయించుచుందురు. నీకీప్రవాసమేల?

ఆ— అచ్చట నధ్యయనంబునకు గొప్పవిఘ్నము గలదు. కావున దీర్ఘప్రవాసంబునకిష్టపడితిని.

వన—అదెట్టిది?

ఆ— పాలు విడిచినప్రాయంబు గలవారును సర్వవిధముల నాశ్చర్యకరులును నగు పిల్లల నిద్దఱి నెకానొకవనదేవత గొనివచ్చి యామహర్షికి సమర్పించె ఆబాలురఁ జూచిన మునులకే కాదు మృగాదులకును హృదయంబుల ననురాగంబుగలుగుచున్నది.

వన—వారి పేళ్లెఱుంగుదువా?

ఆ— ఆదేవతయే "కుశలవు" లనువారినామంబులను బ్రభావంబును జెప్పెను.

వన—ఆప్రభావ మెట్టిది?

ఆ— సరహస్యంబు లగుజృంభకాస్త్రంబులు వారి కాజన్మసిద్ధంబులఁట.

వన—ఆఁ ఇదెంతచిత్రమమ్మా!

ఆ— ఆభగవంతుఁ డగువాల్మీకియే యాబాలుర దాదివలెఁ బెంచి చౌలకర్మంబొనరించి వేదత్రయంబు దక్క నితరవిద్యల మూఁటిని వారికి సావధానంబుగ నేర్పి పిదప గర్భమాసంబులఁ గూడుపదునొకండవయేట క్షాత్రకల్పంబున నుపనయనం బొనర్చి వేదంబులఁ జెప్పె. అట్టివిశేషప్రతిభ గలవారితోఁ గూడ మాబోఁటివారికి సహాధ్యయనంబు సంబంధింపదు. ఏమన?

చ॥ సుమతికిఁ జెప్పినట్లె మతి- శూన్యునకున్ వచియించు విద్య నొ।
జ్జ మతివికాసపాటవ మొ- సంగఁడు వారికిఁ దా హరింపఁబోఁ।
డు మఱిఫలంబునం గలిగె- డుం గడుభేద మదెట్లనంగ బిం।
బము గ్రహియింపరత్నమగు- మాడ్కి మృదాదులు గావొకప్పుడున్॥

అధ్యయనంబున కిదియొక విఘ్నము. మఱియొకటి గలదు.

వన — అదేమి?

ఆ — వాల్మీకిమహర్షి యొకనాఁడు మాధ్యాహ్నికకృత్యంబునకై తమసానదికేగి యచ్చట జంటగాఁ దిరుగు క్రౌంచంబులలో నొకదాని నొక కిరాతుండు చంపుటఁ గని "మానిషాద! ప్రతిష్ఠాంత్వమగమశ్శాశ్వతీస్సమాః। యత్క్రౌంచమిథునాదేకమవధీః కామమోహిత" ॥ మ్మని యనుష్టుప్ఛందోబద్ధంబును బావనంబు నాకస్మికావిర్భూతంబు నగు దేవీవాక్కు నుచ్చరించెను.

వన — నిగమంబులకుఁ దరువాత ఛందస్సులకీయూతనావతారము చిత్రముగానున్నది.

ఆ — అపుడే సృష్టికర్త యగు బ్రహ్మ యుదయించిన శబ్దబ్రహ్మప్రకాశము గలవాల్మీకికిఁ బ్రత్యక్షమై "మునివరా! శబ్దబ్రహ్మవిషయంబునఁ బ్రజ్ఞానివైతివి రామచరితంబువర్ణింపుము. అప్రతిహతప్రకాశం బగునీజ్ఞాననేత్రము ప్రకాశించుచున్నది. నీ విపుడు కవీశుఁడ వయితివి" అనిపలికి యంతర్హితుండయ్యె. పిదప మహాత్ముం డగు ప్రాచేతసుండు మనుష్యలోకంబున మొదటిదియు శబ్దబ్రహ్మపరిణామంబు నగు రామాయణం బనునితిహాసంబు గావించె.

వన — ఆహా! సంసారం బలంకరింపఁబడినది.

ఆ — ఆకారణంబున నక్కుఁడు జదువునకు గొప్పయంతరాయము గల దని చెప్పితిని.

వన — తగియున్నది.

ఆ — భద్రా! అలసటతీఱినది. అగస్త్యాశ్రమంబునకు దారి చెప్పుము.

వన — ఇటుపఞ్చవటిఁ బ్రవేశించి గోదావరియొడ్డుననే వెడలుము

ఆ — (కన్నీరునింపి) ఇదితపోవనమా? ఇదా పంచవటి? గోదావరీనదియిదా? ఈ కొండప్రస్రవణమా? జనస్థానవనదేవత వగువాసంతివానీవు?

వన — ఔనిదంతయుసత్యము.

ఆ — హావత్సా! జానకీ!

గీ॥ మాటవరుసన వచ్చుసా- మాన్యగోష్ఠి।
విషయ మీనీప్రియంబగు- వృక్షపంక్తి।
నాకుఁ గన్పడి యిదె నిన్ను- నామశేష।
నెమరఁ గన్పఱుదానిఁగా- నెలమిఁజేయు॥

వాసంతి—(భయపడితనలో) "నామశేష" యని నుడివెనేమి? (ప్రకాశముగా) ఆర్యా! సీతాదేవి కుపద్రవమా యేమి?

ఆ— కేవల ముపద్రవమే కాదు. అపవాదంబును గలదు. (అని చెవిలోఁజెప్పను.)

వా— అకటా! దైవనిర్ఘాత మతిదారుణము. (అనిమూర్ఛిల్లును.)

ఆ— ఊరడిల్లుము ఊరడిల్లుము.

వా— (ఊరడిల్లి) హా ప్రియసఖీ జానకీ! నీజన్మఫలంబిట్టిదా? హా రామభద్రా! అయిన సీతోనేమి? ఆత్రేయీ! చెప్పవమ్మా. లక్ష్మణుండు విడిచి యడవినుండి వెళ్లినపిదప సీత యేమయినదో వార్త తెలిసెనా?

ఆ— లేదు. లేదు.

వా— అమ్మో! అరుంధతీవసిష్ఠు లాశ్రయించిన రఘుగృహంబులలో వృద్ధురాండ్రగు రాణులు జీవించియుండ నిట్టికార్య మెట్లు జరిగెను?

ఆ— అపుడు గురుజనంబు ఋశ్యశృంగ యజ్ఞంబున నుండె ద్వాదశవార్షికం బగునాయజ్ఞ మిపుడు సమాప్తమయ్యె. ఋశ్యశృంగుండు వారి నిపుడు పూజించి సాగనంపెను. పిదప నరుంధతి కోడలు లేనియయోధ్యకు నేను రానని చెప్పెను. రామునితల్లులు సత్యే యనుమోదించిరి. అపుడు వాల్మీకి యాశ్రమంబున కేగి యచట నివసింత మని వారియనురోధంబున వసిష్ఠునకునునిశ్చయంబు గలిగె.

వా— అమ్మా! ఆరాజిపు డేమిచేయుచుండెను?

ఆ— అతండశ్వమేధయాగంబునఁ బ్రవేశించెను.

వా— హా! ఛీ! పెండ్లియాడెనా?

ఆ— లేదు లేదు పాపము శాంతము.

వా— అట్లయిన యజ్ఞములో సహధర్మచారిణి యెవతె?

ఆ— బంగారపుసీతాప్రతిమ భార్యగా నుండెను.

వా— అమ్మో యెంతకష్టము?

గీ॥ వజ్రమునకంటె గట్టివి- పట్టి చూడ
నలరుకంటెను మెత్తని- వైనయట్టి।
మనుజనాథులగంభీర- మానసముల
బాగుగాఁ దెలిసికొన నె- వ్వనితరంబు॥

ఆ— వామదేవానుమంత్రితంబై మేధ్యాశ్వము విడువఁబడినది. యథాశాస్త్రముగా రక్షకులు నియమింపఁబడిరి. దివ్యాస్త్రసంప్రదాయము నెఱిఁగిన లక్ష్మణ తనయుండగు చంద్రకేతుఁడు వారికి నియంతగా జనకానుజ్ఞాతుండై పంపఁబడెను.

వా— (సానందబాష్పముగా) కుమారలక్ష్మణునకుఁ గూడఁ గుమారుఁడా? నేఁడు నాజన్మము సఫలమయినదమ్మా.

ఆ— ఇంతలో నొకవిప్రుఁడు చచ్చినకొడుకును రాజద్వారంబున నుంచి నెత్తి మొత్తికొనుచు "అబ్రహ్మణ్య" మని మొఱ్ఱవెట్టె.

వా— తరువాత

ఆ— పిదప రాజదోషంబు లేమిఁ బ్రజలకకాలమృత్యువు రాదని దయాళుండగు రాముఁడు తనయందు దోషము నిరూపించుకొనుచుండ నశరీరవాణి యిట్లు వెడలె.

గీ॥ వినుము శంబూకుఁ డనుశూద్రుఁ- డనుపమాన ।
తపము సేయుచునుండె భూ- తలమునందు ।
వధ్యుఁ డగువానితల నూడ- నరికి విప్రు ।
తనయుఁ బ్రతికింపు మోరామ! ధర్మధామ! ॥

అది విని జగత్పతి యగు రామభద్రుఁడు కత్తిచేతఁబట్టి విమానం బెక్కి శూద్రతాపసుని వెదక నెల్లదెసలకుఁ బోవ నారంభించె.

వా— ధూమపాయి యగు శంబూకుఁ డనుశూద్రుం డీజనస్థానంబుననె తలక్రిందుగాఁ దపంబు సేయుచుండె. కావున రామచంద్రుండు మరల నీవనం బలంకరించును గాఁబోలు.

ఆ— భద్రా! యిపుడువచ్చుచున్నాఁడు.

వా— ఆర్యా! ఆత్రేయీ! కానిమ్ము. ఇపుడు మట్టమధ్యాహ్నమయినది. ఏమన

సీ॥ ఏ చెట్లగూళ్లలో- నెండ నాడినపావు ।
రములుగు బాళించి- రవము చేయు ।
నే చెట్లగూళ్లలో- నెండ కోర్వక కోళ్లు ।
కురు కురు కురుమని కూ- యుచుండు ।

వాయసంబులు తమ- వాఁడిముక్కులనీడఁ
బొడిచి మెక్కుచుఁ బైకిఁ- బోయివిడుచు।
పురుగులతోఁ బులే- భూరుహంబులనిండు
నయ్యవిశీరంబు- నందునుండి॥
గీ॥ యుడుకుఁ జేతన విడిపోవు- తొడిమెలొప్పి।
మరదచేఁ బామికొనునట్టి- కరులదృఢక।
పోలములు వాఁక జలజల- రాలుసొంత।
పూల గోదావరీనదిఁ- బూజసేయు॥

(అని యిద్దఱు నిష్క్రమించిరి.)

ఇది విష్కంభము.

(తరువాత విమానం బెక్కి ఖడ్గంబు పైకెత్తి సదయుండగు రాముండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

రా—శా॥ విను మో దక్షిణహస్తమా! - వృషలుపై- వే వేయు మీ కత్తిఁ జ
చ్చినవిప్రాత్మజుజీవనౌషధము సం- సిద్ధింపఁగా, వోయఁ జా
లనిగర్భంబున ఖిన్నయై నవనిబా- లన్ ద్రోయఁగాఁ జాలురా।
మునిగాత్రంబవు గావొకో? కనికరం బుంబూన నీ కెట్లగున్॥

(ఎట్లో నఱికి) రామునకుఁ దగిన పని చేయఁబడినది. ఆ బ్రాహ్మణుఁడు జీవించునా?

దివ్యపురుషుఁడు—(ప్రవేశించి) దేవా! జయము, జయము.

గీ॥ దండధరభీతిఁ బాపిన- దండధారి।
నీవు గరుణింప జీవించె- నావటుండు।
నాకుఁ జెంపొప్పె సాష్టాంగ- నతులు నీకు।
సజ్జనుల చేరి చాపైన- సౌఖ్య మిచ్చు॥

రా— ఈ రెండును బ్రియంబులు. నీ పుగ్రతపస్సునకు ఫలం బనుభవింపుము.

గీ॥ మోదమానందపుణ్యావి- భూతులు రెండుఁ
గలుగు వైరాజనామకం- బులగునట్టి।

భువనములు నీకుఁ బైజనం- బులు శివప్ర।
దంబులగుఁగాతఁ బొమ్ము శూ- ద్రవరమౌని!॥

శం— మీయనుగ్రహంబున నే యీమహిమంబు ఇచ్చోఁదపఃఫలం బేమి? అట్లన నేమి? తపస్సు మహోపకారము గావించినది.

ఉ॥ రామ! జగత్ప్రభుండవు శ- రణ్యుఁడవై వెదకంగ నొప్పునీ।
వే మును నన్ను శూద్రకుని- నెల్లెడలన్ వెదకంగఁ బోయి నూ।
త్నామడ దాఁటి వచ్చితి వ- హో? యిట క్రిద్ది తపఃప్రభావమే।
కామి నయోధ్యనుండి మఱి- కాలిడు టెక్కడ దండకాటవిన్?॥

రా— ఇది దండకారణ్యమా? (అంతటఁజూచి)

చ॥ ఒకయెడ స్నిగ్ధనీలములు- నొక్కెడఁ బెద్దయెడారి యొక్కచో।
వికటపుభూమి గోతు లొక- వీధి నగస్త్యనియాశ్రమంబు నే।[దం।
ల్లొకయెడఁ గొండలున్ దెసలు- శూర రసన్రమోగెడువాగులొప్ప
డకవనభాగముల్ గనుఁ గొ- నంబడు నా కనుభూతపూర్వముల్॥

శం— దేవా! ఇదిదండకారణ్యమే. పుణ్యక్షేత్రం బగుజనస్థానంబున మాబోఁటి జానపదులకు నిర్భయసంచారము గలుగునట్లు తొల్లి దేవర యిచ్చట నివసించినతఱిఁ బదునాల్గువేలపదునల్వురురక్కసులను ఖరదూషణత్రిశిరులను మడియించిరి.

రా— కేవలముదండకారణ్యము గాక జనస్థానము గూడనా?

శం— చిత్తము. చిత్తము. చూడుఁడు సర్వభూతంబులకు గగుర్పాటొదవించుమదించినబెబ్బులులతోఁ గూడినకొండగుహాలు గలుగు జనస్థానపర్యంతదీర్ఘారణ్యంబులు దక్షిణదిక్కు ననుసరించి యున్నవి.

సీ॥ ఒకప్రక్క నొనిలేక- యూరకయుండెడు
నొకవంక సగుఁగారు- మెకములదొని।
యొకదెస నిర్ఝరో- దకములు ప్రవహించు
నొకచో నిద్రించు చుండు పెద్ద।
పడగలు గల త్రాఁచు- పాములనిట్టూర్పు।
గాలిచే రాఁజిలు- కారుచిచ్చు।

లోకయోడ దప్పక- కోపనితోండలు ।
గుహాలలో నిద్రించు- కొండచిలువ ॥
గీ॥ తేనిమైనుండి జాఱిపా- ఱినచెమటల ।
నురుఁగు ద్రాగుచునుండెఁగ- నుంగొనుమిదె ।
దక్షిణాశ కరుగుజన - స్థానభూమి ।
లఖిలభూతములకును భ- యావహములు ॥
రా— గీ॥ తొల్లి ఖరరాక్షససమూహంబు- తో వెలుంగు ।
నీజనస్థానమును నిప్పు- డేను గంటి ।
నెమరుగాఁ జూచినట్లుగా- నిందు జరగు ।
పూర్వవృత్తాంతములఁ దల- పోయుచుంటి ॥

(అంతటఁజూచి) ఎల్లవిధముల వైదేహి రామానురక్తయై యుండుఁడె. ఇవిదుర్గమకాంతారములుగదా? ఇంతకంటె భయజనకం బెమి గలదు? (కన్నీటితో)

గీ॥ తేనెత్తావుల నిండునీ- కానలందు ।
నిలువ నోపుదు నీతోడ నే నటంచు ।
నిందు నాతో వసించె నా- యిందువదన ।
యాపతివ్రత కగు నెయ్య- మట్టిది గద ? ॥
గీ॥ పనియును మేలు సేయక- యేహితజన ।
మాత్మసుఖముల నెవ్వరి- యమితముఖ ।
ములను బోఁగొట్టుచుండునో- మోద మలర ।
వారు వారికి వెల లేని- వస్తువుగద ? ॥

శం— ఈతలఁప రానివిచారములతో నేమి? మదకలమయూరకంఠకాంతుల నిండినవియు నడుమ నెడము లేక కలిసిన నీడచెట్లచే నలంకరింపఁబడినవియుఁ దత్తఱపాటు లేక తిరుగుపలుమెకములు గలవియుఁ బ్రశాంతగంభీరంబులు నగునీమహారణ్యంబులం జూడుము.

చ॥ కలనినదంబు లొప్పవిహ- గంబులు ద్రొక్కఁగ షేత్రనంబులో ।
ష్మలపమునుండి రాలిన సు- మంబులవాసన గల్గి ముగ్గి జ ।

జ్జులయిన రాలుజాంబవఫ- లంబులు మున్నెడు చప్పు డొప్పని।
ర్గలముగఁ జల్లగా నదుల- మందముగాఁ బ్రవహించు నిచ్చటన్ ॥

గీ॥ కొండగుహలందలియెలుంగు- గొడ్డు లుమియు।
చప్పుడు ప్రతిధ్వనుల హెచ్చి- సమధిక మగు।
మఱియుఁ దినుటకు గజములు- విఱుచుసల్ల।
కీద్రుమంబులగంధంబు- కెరలు నిండుఁ॥

రా— (ఇంచుక నేపూరకుండి) భద్రా! దేవయానంబు లగునీమార్గంబులు శివప్రదంబు లగుఁగాన నవ్వుణ్యలోకంబుల కెగిరి పొమ్ము.

శం— పురాణబ్రహ్మవాది యగునగస్త్యునకు నమస్కరించి శాశ్వతపదంబునకుఁ బోయెదను. (అనివెడలెను.)

రా— గీ॥ ఎందు సంసారవిషయంబు- లందు రసము।
దెలియువారము నారణ్య- కులముస్వీయ।
ధర్మరతులము నగుచు వి- స్తారకాల।
ముంటి మీవన మిప్పుడు- గంటి నహహా! ॥

గీ॥ ఈ మదపుటేనుఁగులఁ గూడు- భూము లవియె।
యీరవం బొనరించుమ- యూరములను।
బిడయుకొండ లవే మంజు- వంజులరుత।
వేతసనునీపయుతము న- దీతటము దె॥

సీ॥ ఏకొండఁ బుట్టెఁ బు- ణ్యాకరం బైనగో
దావరీనది దాని- పావనాంబు।
పునఁ గ్రమ్మినట్టి న- ల్లనిచెట్లసిరి
గల్గి కలకలగూయుప- క్షులనుగూడి।
వనము వెలుంగు నా- ఘనపం క్తివలెఁ
దోఁచఁబడునట్టి యీకొండ- ప్రస్రవణము।
ఈ కొండశిఖర మం- దేవసించెను
గృధ్రపతిదీనిక్రింద నే- పర్ణశాల॥

గీ॥ లందు మేము వసించితి- మాసమీప।
మందె చిరవాసవిశ్వాస- సాక్షులౌ వి।
భాగములఁ బఞ్చవటి యొప్పుఁ- బ్రాణసఖికి।
సఖి విపినదేవి యుండు వా- సంతి యందు॥

(మనోవైకల్యము సూచించి) ఏమి రామున కిపుడీయావేగము?

మ॥ వడి గానొక్కెడఁ జాలకాలమునకుం- బైఁ బ్రాఁకుస్రోతంబులై।
వడి నేతొందరచేతనో కడలుమ- ర్బాణాగ్రఖండంబులై।
వడిఁ జుట్టున్ సెల లెత్తి పెద్ద లగుహృద్భాగంబు పైపుండుకై।
వడి మున్నొందినశోకమే మరల న- న్బాధించునూత్నంబుగా॥

అయినను బూర్వకాలమిత్రంబు లగుభూభాగంబులఁ జూచెదను (అనిచూచి) ఆహా! భూతసన్నివేశం బవ్యవస్థముగా నున్నది.

ఉ॥ ఎచ్చటఁ దొల్లి యేళ్లవడి- యిప్పుడటంబులినంబు లొప్పు ను।
న్నెచ్చటఁ జెట్లులే వచట- హెచ్చెడి నెచ్చట హెచ్చియుండుఁ జె।
ట్లచ్చట తగ్గెఁ బెక్కుసమ- యంబునఁ జూచుట వేఱుకానగా।
నచ్చితి దీనిఁ గాని, యిదె- నమ్మిక నద్దివియంచు నాగిరుల్॥

అయ్యో! విడుచుచుండినను నన్నుఁ బంచవటీస్నేహము బలాత్కారంబుగ లాగుచున్నట్లుండె. (సకరుణముగా)

ఉ॥ దేనికథాప్రసంగములు- దీర్ఘములై పెరుగంగఁ జెప్పకొం।
చానలినాక్షితో నిజగృ- హంబటు లాదివసంబు లెంచుఁ బోఁ।
బూనితి దాని నిష్టసతిఁ- బోవిడి యొక్కరుఁడైనపాపి యీ।
దీనుఁడు రాముఁ డెట్లురయుఁ- దేకువఁ జూడక పోవు నెట్లొకో?॥

శం—(మరలఁ బ్రవేశించి) దేవా! జయము జయము. నావలన మీరు సమీపమునకు వచ్చిన సంగతి వినిన పూజ్యుఁడగు నగస్త్యుఁడు మిమ్ముఁ గూర్చి యిట్లు చెప్పె. "రామభద్రా! విమానావతరణ కాలంబునకుం దగునీరాజనాదికంబులఁ గూర్చుకొని సానురాగ యగులోపాముద్రయు సర్వమహర్షులును నీరాక కెదురుచూచుచుండిరి. కావున నీవు వచ్చి మమ్మానందపెట్టుము. పిదప సత్వరంబుగ విమానంబున నిజనగరంబున కరిగి యశ్వమేధంబున సిద్ధుఁడవు కమ్ము.

రా.— ఆమహానుభావుఁ డాజ్ఞాపించినట్లు చేయుదును.

శం.— దేవా! యిట్టిటు.

రా.— (పుష్పకమున నడిపించుచు) భగవతీ పంచవటీ! పెద్దలయానతిచే నగు రాముని యతిక్రమంబును ముహూర్తమాత్రము సైరింపుము,

శం.— దేవా! చూడు చూడు.

మ॥ పొదరిండ్లన్ ధ్వనిసేయుఘూకములచ- ప్పుళ్లొప్పి లేఁగీచకా।
ళిదోనిన్ మూకములైనకాకములయో- లిం గల్గుక్రౌంచావతం।
బిది యీకొండఁ జరించు నెమ్ములరవం- బేపార భీతిల్లి మే।
నదరన్ బాములు దాఁగెడుఁ జిరతర- న్యగ్రోధమూలంబులన్॥

మ॥ వరగోదావరిగద్గదస్వనము లొ- ప్పం బాఱఁగా మ్రోఁగుకం।
దరముల్ మేఘములాను నీలశిఖరో- ద్భాగంబులుం గల్గునీ।
గిరు లవ్వే యగు దాక్షిణంబులు భయ- క్రీడాభిఘాతాతిసం।
చరదూర్మిధ్వను లొప్పఁ బొంగునవి వి- స్తారోదకంబుల్ సరి।
ద్వరసంగంబులు పావనంబు లవెయే- తద్దృష్టముల్ భూవరా!॥

(అనియందఱు నిష్క్రమించిరి.)

ఇతి ద్వితీయాఙ్కము.

శ్రీరస్తు.

ఉత్తరరామచరిత నాటకము.

తృతీయాఙ్కము.

(అటుతరువాత నదీద్వయము ప్రవేశించుచున్నది.)

ఒకతె—సఖీ! మురళా! తొందరపడుచున్నట్లుంటివేమి?

ముర—భగవతీ తమసా! భగవంతుండగు నగస్త్యునిభార్య యగులోపాముద్ర నదీవర యగు గోదావరికిట్లొకమాటఁ జెప్పనన్నుఁబంపినది. ఎఱిఁగియేయుందువు. భార్యనువిడిచినది మొదలుగా.

సీ॥ మిగుల లోఁతౌటభేదింపఁ- దగక యెడఁద।
దాఁగుమితిలేని వెతగల్గి- కాఁగఁ గాఁగఁ।
పుటము వేయంగ నగు వేఁడిఁ- బోలునట్టి।
రాముకరుణరసంబు పై- రాకఁజూపె॥

గద్గదయుక్తంబునిష్టజనకష్టపరిత్యాగసంజనితంబునగుదీర్ఘశోకంబున రాముఁడిప్పుడు మిగులఁగృశించెను. అతనిఁజూచుటచే నామనంబు గదలుచున్న పూఁబోడి మలాగున నుండె. ఇప్పుడు మరల వచ్చుచున్న రామభద్రునిచేఁ దప్పక పంచవటీ వనంబునఁ గాంతతోఁగూడి నివసించిన నమ్మికకు సాక్షులగుప్రదేశములు చూడఁబడును. అందులో నైజధీరుండయిన నీతని కీయవసయందుఁ బాతుకొనిన శోకంబుచే క్షోభించు హృదయంబు నావేగంబువలన మాటిమాటికి మహాప్రమాదకరంబులగుశోకస్థానంబులు శంకనీయంబులు. కావున భగవతీ! గోదావరీ! నీవచ్చట సావధానంబుగ నుండుము.

గీ॥ పద్మకింజల్క గంధంబు- వడసికొనుచుఁ।
దుంపరలఁ జల్లవడుతరం- గంపుగాలి।
రున నంటుచు రాముజీ- వనము మోహ।
మోహము... స్వేచ్ఛగాఁ ద్వ షిఁ- బొందఁ జేయు॥

తమ—స్నేహానుకూల్యము బాగుగనున్నది. రామునకు సంజీవనోపాయముమాత్ర
ము మూలమునుండియే సన్నిహితమయినది.

ముర—ఎట్లు?

తమ—అదంతయు వినుము. అప్పుడు వాల్మీకితపోవనసమీపంబున విడిచి లక్ష్మణుం
డు వెడలినపిదప సీత సంప్రాప్తప్రసవవేదన నోర్వఁజాలక తానతిదుఃఖసం
వేగంబున గంగాప్రవాహంబున దిగి వెంటనే యచ్చట శిశుద్వయంబుఁ గ
నెను. యోగ్యరాండ్రగు గంగావసుంధరలనుగ్రహించి పిల్లలతో నామెను
రసాతలంబునకుఁ జేర్చిరి. పాలువిడిచినపిదప గంగాదేవి యాబాలుర వాల్మీ
కిమహర్షికి స్వయముగా సమర్పించె.

ముర—(సవిస్మయముగా)

ఆ॥ అహహా! యిట్టివారి- యతిమర్ద్ధశాపిష।
ర్యయముగూడ మిగుల-నద్భుతంబ।
ఇట్టియుత్తమజన- మెందు ముందుగ నుప।
కారదింతఁ దగిలి- కావఁ దొడగె॥

తమ—పిదప శంబూకవృత్తాంతంబుచే రామభద్రుండు జనస్థానంబున కేతెంచిన
ట్లు సరయూముఖంబున విని భాగీరథి స్నేహవశంబున లోపాముద్రయాలో
చించి నట్లే యాలోచించి సీతాసమేతయై యేదోయొకగృహాచారవ్యాజంబున
గోదావరీతీరంబున కేతెంచె.

ముర—భాగీరథి చక్కగా నాలోచించినది. ఆయా జగదభ్యుదయ విషయంబులగు
కర్జంబుల మునింగి రాజనీతిఁ జరించు రామభద్రునిచిత్తం బిదివఱకుఁ బెక్కు
విధముల నియంత్రితంబై యుండునది. ఇప్పుడు వ్యాపారాంతరశూన్యంబై శో
కంబు రెండవదిగా నేతెంచు నతనికిఁ బంచవటీప్రవేశము మహాదుఃఖమూలంబ
గు. కాని, సీతాదేవికి రామభద్రుం డెట్లాశ్వాసనీయుండగును?

తమ—భాగీరథియే జానకితో నిట్లు చెప్పె. అమ్మా! దేవయజనసంభవా! సీతా!
యిప్పుడేకదా యాయుష్మంతులగు కుశలవులకుఁ బండ్రెండవయేఁడునిండఁ
గా నగుమంగళగ్రంధి వచ్చుచున్నది. కావునఁ బురాణశ్వశురుండును మను
జాతంబగు రాజర్షివంశంబునకు జనకుండును నిరస్తసమస్తదోషుండు నగు
సూర్యదేవుని నీచేతితోఁ గోసినపూవులఁ బూజింపుము. భూతలంబుననుండిన
నిన్ను మాప్రభావంబున వనదేవతలైనను జూడఁజాలరు. ఇంక మర్త్యులఁ జె

ప్నెడిదేమి? (అని) "ఓతమసా! బాలిక యగుజానకినీయం దధికానురాగము గలదిగదా? కాన నీవు దీనితోనుండు" మనినాకుఁగూడ నాజ్ఞాపించె. కాన నేనామె యాజ్ఞాప్రకారము చేయుచున్నాను.

ముర—నేనుగూడ నేతద్వృత్తాంతంబును లోపాముద్రకుఁ దెల్పెదను. రామభద్రుఁడును వచ్చినాఁడనియే తలంచుచుంటిని.

తమ—ఇదిగో, గోదావరీహ్రదమునుండి బయలువెడలి—

గీ॥ తెల్లవడి చిక్కిపోవుచె- క్కెళ్లు చెదరి।
క్రమ్ముకొప్పనుగల మోము- గలుగు సీత।
కరుణరసమూర్తియో మేను- గలవియోగ।
బాధయో యన నడవికి- వచ్చుచుండె॥

ముర—ఇదిగో జానకిం జూడుము.

చ॥ చిదిమినపల్లవంబువలెఁ- జెన్నయి తెల్లనిచిక్కినట్టియో।
ముదితశరీరమున్ హృదయ- పుష్పవిశోషక మాచుఁ దాభయ।
ప్రద మగుదిర్ఘశోక మదె- వాడఁగఁ జేయుచునుండెఁగేతకీ।
సదమలగర్భపత్రమును- శారద మాతప మట్లు చూడఁగన్॥

(అనినిష్క్రమించిరి.)

ఇది విష్కంభము.

(తెరలో) ప్రమాదము. ప్రమాదము.

(తరువాత సకరుణౌత్సుక్యముగా వినుచున్న పుష్పాపచయవ్యగ్రహ స్తయగు సీత ప్రవేశించుచున్నది.

సీత— ఆశ్చర్యము. తెలిసినది? ప్రియసఖియగువాసంతి మాటాడుచున్నది.

(తిరిగి తెరలో)

ఉ॥ ముంచుఁజరించునేగజముఁ- బూర్వము వత్సలమైనసీత తా।
నంచగుఁజెట్లపల్లవము- లాత్మకరంబులఁబెట్టి పెంచెనో—

సీత— దానికేమి? (తిరిగి తెరలో)

ఉ॥ సుందరిఁగూడి క్రీడకును- జొచ్చి జలంబున వేగ దర్పమున్
జెందిన యన్యమత్తకరి చే నడిపోర నెదుర్కొనఁబడెన్॥

ంతోఁగొన్ని యడుగులు నడచి) ఆర్యపుత్రా! నాపెంచిన పుత్త్రికుని
ము. కాపాడుము. అకట్రా, పంచవటీదర్శనంబున నల్ప పుణ్య
ంజిరపరిచితంబు లగునాయక్షరంబులే వచ్చుచున్నవి. హా! ఆర్య
(అని మూర్ఛిల్లుచున్నది).
ంచి) బాలా! ఊరడిల్లుము. ఊరడిల్లుము.
) విమానరాజా! యిచ్చటనుండుము.
ల్లాసముగా) ఆశ్చర్యము ఆశ్చర్యము. నిండునీటనొప్పు మొయిలు
వలె గంభీరంబై యెచటనుండియో వచ్చువర్ణోచ్చారణనినదంబు నా
ఁకి వేగ మందభాగినిన గు నానందంబు గలిగించుచున్నది.
గపుతోఁ గన్నీటితో) కుమారీ!

ంచునుండియొ వచ్చిన- యీ తెలియని?
మట్టినినదంబునందు నీ- విట్టిదాన।
యుత్సు నతిచకితోత్సుక- వైతి వెట్టు?।
లఱుము మేఘుంబునందు మ- యూరివోడ్క్ర॥

ఏమంటివి? తెలియని నినదమా? స్వరసందర్భముఁగూడ నెఱుఁగ
? నిశ్చయముగా నార్యపుత్రుండే వచించెను.
నరించు శూద్రునిఁజంప నైక్ష్వాకరాజు జనస్థానంబున కేతెంచె నని
గదా?
ంబున నాథాజపరిమితధర్మముగలవాఁడుగదా?

ందు మెకములుఁ జెట్లు నా- కిష్టబంధు।
సేవసించితిఁ జిరకాల- మెందుఁ గాంతఁ।
ండి యవియివ్వె నెలమెట్టు; గుహలు పెక్క్ర।
రగు గోదావరీతీర- గిరితటములు॥

పభాతంబునందలి చంద్రమండలంబుఁబోలి తెల్లవడి చిక్క్రనయూకా
లిగి నిజసౌమ్యగంభీరానుభావమాత్రంబున గుఱుతుపట్టఁదగిన యా
ండే దైవవశంబున వచ్చెను. తల్లీ! తమసా! నన్నుఁబట్టుకొనుము.
మసను కౌఁగిలించుకొని మూర్ఛిల్లుచున్నది.)
ని) అమ్మా! ఊరడిల్లుము. ఊరడిల్లుము.

(తెరలో) గీ॥ డాఁగి లోపలనిప్పుడు- వేగఁ బైకి
నుబికి మండెడి దుఃఖాగ్ని- నొదవు పొగల
గుంపువలె ముందుగా మోహ- గుణము నన్నుఁ
గప్పు నీపంచవటిఁజూచు- కారణమున॥

హా! దండకారణ్యప్రియసఖీ!

తమ— పెద్దవార లప్పుడీసంగతినే శంకించిరి.

(తెరలో) హా! ప్రాణప్రియా! జానకీ! (అని మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.

సీత— హా! కష్టము, భాగ్యహీనురాలన గు నన్నుఁబేరొకొని ముకుళించిన నల్లఁగలు వలఁబోలు కన్నులుగలిగి యుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసంబులులేక వ్యత్యాసంబుగా భూతలంబునఁబడియుండె. భగవతీ! కాపాడుము. కాపాడుము. ఆర్యపుత్రుని బ్రతికింపుము. (అని కాళ్లమీఁదఁబడుచున్నది.)

తమ— క॥ జీవింపఁజేయునీవే, భూవలయప్రభుని రాఘు- వునిఁ గల్యాణీ!
భావించుదేని సతతం, బావిభుఁడాకరమునీది- యగుఁజల్లనిదై॥

సీత— ఏది కానున్నదో యది కానిమ్ము. ఈపూజ్యురాలాజ్ఞాపించినట్లే చేయుదును. (అని తొందరతో వెడలెను.)

(పిదపఁ గన్నీరు విడుచుచున్న సీతచే స్పృశింపఁబడి నేలనొరిగి సాహ్లాదంబుగ నిట్టూర్పులిడుచున్న రాముఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు,)

సీత— (కొంచెము సంతసించి) ముజ్జగంబునకుఁ బ్రాణంబు మరల వచ్చినదని తలంచెదను.

రా— ఆహా! ఏమిది?

సీ॥ మంచిగందపుఁ జెట్ల- మంచారు లేఁజిగు
రాకులతడియేమొ- తాఁకెఁగాక
పిండిన నిండుజా- బిల్లి లేఁగరములఁ
బుట్టురసంబేమొ- తట్టెఁగాక।
యుడికినప్రాణంబుఁ- గడుఁదృప్తిసేయుసం
జీవనౌషధరస- సేకము మదిఁ।
దగిలెనో తలఁప నీ- తాఁకుము న్నెఱిఁగిన
యదియౌనిజంబుగ- బ్రదుకఁజేయు॥

గీ॥ నదియు నాస్లోదకరముసై- యధికతాప।
జనితమోహంబు నావల- జరపి యిపుడ।
పఠిమితానందమున జడ- భావ మంగ।
ములకు నెల్లను వెండియు- బొనరఁజేయు॥

సీత— (సభయకరుణముగా నావలకుజరగి) ఇప్పుడింతమాత్రమేనాకధికతరమ్మగును

రా— (కూర్చుండి) ప్రేమగలదేవిచే నేను బట్టుకొన్నఁబడలేదు.

సీత—హా! కష్టము. ఆర్యపుత్రుండు నన్నెట్లున్విరేశింపఁగలఁడు?

రా— కానిమ్ము చూచెదను.

సీత—తమసా! మనమావలకుఁబోపుదము. ఈమహారాజునన్నుఁజూచి యనుమతి లేని సన్నిధానంబునకై కోపించును.

తమ—బిడ్డా! భాగీరథీప్రసాదమువలన నీవు వనదేవతలకుఁగూడఁ జూడరానిదాన వైతివి.

సీత— ఆఁ! ఔనిదిగలదు.

రా— ప్రేయసీ! జానకీ!

సీత—(సభయగద్గదముగా) ఆర్యపుత్రా! ఈవృత్తాంతంబు న కిదితగదుగదా? కాకపోయినను, జన్మాంతరంబులందైన మరలదొరకరానిదర్శనంబు గలవాఁడును మందభాగ్యనగునన్నుఁ బ్రేమించి యిట్లు పలుకువాఁడు నగునార్యపుత్రునిపై వజ్రంబుపోలిక్రూర కాఠిన్యమువహించియెట్లునిర్దయురాలనగుదును? నాహృదయమాయన యెఱుంగును' ఆయనహృదయము నేనెఱుంగుదును.

రా— (అంతటఁజూచి) హా! యిచ్చటనెవ్వరియులేదు.

సీత— భగవతీ! నిష్కారణంబుగ నన్నువిడుచునితని నిబిడ్వథంబునఁజూచుటచే నా హృదయావస్థ యెట్లుండును?

తమ—అమ్మా! నేనెఱుఁగుదును.

మ॥ తనయా! నీమన మానలేమినిఁ దట- స్థం బప్రియప్రాప్తిచే
తను ఘూర్ణంబు మహావియోగమున సం- ధానంబునన్ స్తంభితం।
బును సౌజన్యమునన్ బ్రసన్నమును రా- ముం బొందుదుఃఖంబునన్।
ఘనదుఃఖంబుఁ దమిన్ ద్రవించినదిగా- గన్పట్టు నిప్పట్టునన్॥

రా— గీ॥ తరుణి! నెయ్యపురసమునఁ దడిసిచల్లి
వడిన నీతాఁకు మేనిఁజేం- దెడు నను గ్ర!
హంబువలె నిప్పటికిని న- న్న మితసుఖము!
నొందఁజేయును నీ వెందు- నుంటివో కద? ॥

సీత— ఏపలుకులనమ్మికచే నాజన్మలాభంబు నిష్కారణపరిత్యాగంబునఁగొట్టుగలది యైనను గొనియాడఁదగినదియయ్యె నాయీయార్యపుత్రుని సల్లాపంబులు మిగుల లోఁతైన మనంబునఁజూపించు నెయ్యంబునఁ బుట్టునవియు నింపులొలుకునవియు సుధామయంబులు నగును.

రా— కాకపోయిన, బ్రియురా లెచ్చటనుండివచ్చును? నిశ్చయముగా ననారతంబు తలఁపుగొను నభ్యాసంబున జనించు నిది రామునిభ్రాంతియే.

(తెరలో) అనుగ్రహింపు మనుగ్రహింపుము.

ఉ॥ ముంచుఁజరించు నేగజము—(అనిపూర్వార్థము చదువఁబడినది).

రా— (సకరుణముగా) దానికేమి?

(మరలఁదెరలో)

ఉ॥ సుందరిఁగూడిక్రీడకును—(అనియుత్తరార్థముచదువఁబడెను).

సీత— ఇప్పు డెవఁడెదిరించెను?

రా— ఆ! ఎవఁడువీఁడు దురాత్ముఁడు? నాప్రియురాలి పత్నియుతుండగు పుత్రకుని దిరస్కరించుచుండెను (అనిలేచుచున్నాఁడు)

వా— (తొందరతోఁబ్రవేశించి) ఎట్లు పూజ్యుఁడగు రఘునందనుఁడా?

సీత— (చూచి) హా! ఏమి నాప్రియసఖి యగు వాసంతియా?

వా— దేవా! జయము, జయము

రా— ఎట్లు? దేవీసఖియగు వాసంతియా?

వా— దేవా! త్వరపడుము, త్వరపడుము. ఇటు జటాయుశిఖరంబునకు దక్షిణంబు ననుండు సీతాతీర్థంబువైపున గోదావరినవతరించి జానకీపుత్రకుండగు గజరాజును సంభావింపుము.

సీత— హాతాతా! జటాయూ! నీవులేమి నీజనస్థానంబు శూన్యంబుగదా?

రా— అకటా! యీకథాప్రసంగంబులు హృదయమర్మములఁ బొడుచునవిగదా?

వా— దేవా! యిట్టిటు.

సీత— తమసా! నిజముగ వనదేవతగూడ నన్నుఁ జూడలేదుగదా?

తమ— బాలా! పూజ్యురాలగు మందాకిని యైశ్వర్య మెల్లదేవతలకంటె నధికతమంబు. సందేహపడెద వేమి?

సీత— అట్లయిన ననుసరింతము. (నడచుచుండిరి)

రా— భగవతీ! గోదావరీ! నీకునమస్కారము.

వా— దేవా! గెల్పువడయు పత్నీద్వితీయుఁడగు దేవీపుత్రకునిఁ జూచి యానందింపుము.

రా— ఆయుష్మంతునకు జయమగుఁగాత.

సీత— ఇది యింతటిదగుట యబ్బురము.

రా— హా! దేవీ! విధివశమున వృద్ధినొందుచుంటివి.

మ॥ లలనా! వెల్వడుచుండు తామరలతూం- డ్లఁబోలు దంతాంకురం।
బుల భాసిల్లెడు పిల్లయేనుఁగెది తా- ముఱలాగె నీవీనులం।
దలి కెంజాయలవంగపుందలిరుటా- తంకంబులన్ గెల్చుచున్।
దలిరుంబ్రాయపు మంగళంబునకుఁ బా- త్రంబయ్యె నాయేన్గిదే॥

సీత— ఈదీర్ఘాయువు తనపత్నింగూడి వియోగంబులేక చిరకాలంబు వర్ధిల్లుఁగాత.

రా— సఖీ! వాసంతీ! ఈకరిశాబకంబు తనప్రియురాలితో నాటలాడ నేర్చెను. బాగుగా నెఱుఁగును.

ఉ॥ తామరతూండ్లు లాఁగితిని- తక్కినముక్కలఁ జేయుచుండె నా।
తామరతాపిగల్గు సుఖ- దంబగునీరపుఁ బుక్కిలింతలన్।
ప్రేమఁ గరంబునన్ సలిల- బిందులఁజల్లు ధరించు నింక వం।
కేమియు లేనితూఁడును వ- హించుచలత్కమలాతపత్త్రిమున్॥

సీత— తమసా! దీనివృత్తాంత మిట్లుండెను. కుశలవు లిప్పుడెట్లుండిరో యెఱుఁగనైతిని.

త— ఇదెట్లుండెనో వారునట్లేయుందురు.

సీత— నేనిట్టి నిర్భాగ్యురాలను. నాకొక్కపతివిరహమే కాదు. పుత్రవిరహముగూడ సంభవించినది.

తమ— కాఁబోగిన దిట్లున్నది.

సీత— మల్లెమొగ్గలఁబోలు పలుకుదురును గొప్ప కన్నులును దెలిసియుఁదెలియని ముద్దుఁ బలుకులును జిఱునగవును గలుగు నా పుత్రుల ముద్దుమోముఁదమ్ముల నార్యపుత్రుండు ముద్దుపెట్టుకొనకపోయిన తరువాత నా కాన్పుతో నేమి ప్రయోజనము?

తమ— దేవతానుగ్రహంబున నగుఁగాత.

సీత— భగవతీ! పిల్లలఁగలుచుకొనుటచేఁ బాలాలుకుపాలిండ్లుగలదాననుయ; బిల్లలతండ్రి దగ్గఱనుండుటచే ముహూర్తకాలము సంసారముగలదాననైతిని.

తమ— ఇచ్చోటఁజెప్పెడిదేమి? సంతానంబన, స్నేహమునకధికంబగు నవధిగదా? మఱియుఁ దల్లిదండ్రులకొండొరులకు గాఢానురాగంబు గలిగించునదియునగును.

గీ. దంపతులమానసంపుఁ బ- దార్థమునకు
నశిథిలంబగుపొందు నె- య్యంబునియఁ
గలుగు నానంద మనియెడు- గ్రంథియే య
పత్యమని చెప్పఁబడుచుండుఁ- బరమసాధ్వి!.

వా— దేవా! ఇటుచూడు మా కడిమిచెట్టుమీఁద.

గీ. అచిరనిర్గతరమ్యబ- ర్హంబు గల్గు
దేని నీభార్య పెంచెను- దినదినంబు
మణిమకుటతుల్యశిఖము నా- మగువ మిత్ర
మగు నెమిలి కేకవైచుచు- నాడుచుండె.

సీత— (సానందస్నేహాశ్రముగా) ఓ నదియేయిది!

రా— ఓ బాలమయూరమా! ఆనందిపుము. మే మిప్పుడు వృద్ధినొందుచుంటిమి.

మ. కనుఱెప్పల్ బిగియించి గ్రుడ్లుదిరుగం- గాఁ గన్బొమల్ నాట్యముం
గనఁగా నీభ్రమణంబులన్ గనుచు వే- డ్కన్ జప్పటల్ గొట్టు చా
వనజాతాయతనేత్ర నాట్యమును నే- ర్పన్ బాటతో నాడు ని
న్ననివాత్సల్యమునన్ గుమారకుని గాఁ- గన్ జూచుచుంటిన్ మదిన్.

ఆహా! తిర్యగ్జంతువులుగూడ స్నేహము ననుసరించుచున్నవి.

గీ. కొన్నిపూవులు మొగ్గలు- గూడునట్టి
యీకడిమిచెట్టు కాంతచే- నేపుఁజెందె—

సీత—(కన్నీటితో) ఆర్యపుత్రుండు బాగుగానాన వాలుపట్టె.

గా— గీ. కావుననె యాత్మజనమట్లు- గా ముదమున
దేవి పెంచిన యీనెమ్మి- దీనిఁజెందె.

వా— దేవా! యిదినీవుపూర్వ మున్నచోటు కానన్నిచ్చోఁగొంత సేపుగూర్చుండుము.

రా— (కూర్చుండును)

వా— గీ. బాలకదళీవనాంతర- వర్తియిదియె
పడఁతి చెలిగాఁగ నుంచునీ- పడకబాయి
బాలమృగముల కాబాల- బాలతృణముఁ
బెట్టె నిందుండి యవి గాన- విడువకుండె.

రా— దీనిఁజూడఁజాలను (అనియేడ్చుచు మఱొకప్రక్కఁదిరిగికూర్చుండెను)

సీత— వాసంతీ! నాకు నార్యపుత్రునకు దీనిఁ జూపినీ వేమిప్రయోజనము గావించితివి? అయ్యో! అతండే యార్యుఁడు. అదియే పంచవటి. ఆమెయే నాచెలికత్తె యగువాసంతి. అవియే యెల్లవిశ్వాసములకు సాక్షు లగుగోదావరీతీరకాననములు. అవే కుమారసదృశంబు లగుమృగపక్షిపాదపంబులు. అదృష్టహీనురాల నగునా కిదంతయుఁగనపట్టుచున్నను లేనియట్లేయున్నది. జీవలోకం బిట్లువ్యత్యాసమొందినది.

వా— సీతా! రామభద్రునియవస్థను నీవు చూడకుంటివిగదా?

చ. కనుపడినన్ సతంబు మన- కన్నులపండు వొనర్చు మున్నునూ
తనమృదుపల్లవాంగములఁ- దానెవఁడప్పుడు క్రొత్తవాఁడుగా
ఘనపరితాపపాండుతను- కాంతికృశాంగత వాఁడె యంచుఁగొం
కునకగు నాతఁడట్లయునఁ- గూర్చును జూపున కింపు నెట్టులో?

సీత— సఖీ! చూచుచుంటిని.

తమ— పుత్రీ! ప్రియుని మనసుదీరఁ జూడుము.

సీత— హా దైవమా! ఇతఁడు నన్ను విడిచియుండు ననియు, నే నితని విడిచి యుండు ననియు నెవ్వఁడెఱుంగును? కావున జన్మాంతరమందైన దుర్లభదర్శనుం

డు సానురాగుండు సగునా ప్రియుని గన్నీ రొలికి తిరిగివచ్చునంతలోఁ
చెపెను. (అనిచూచుచుండెను)

తమ—(సస్నేహప్రసముగాఁ గౌఁగిలించి) అమ్మా!

మ. కనుఱెప్పల్ విడఁగా వెడల్పు పొడవున్- గల్గంగ వంతన్ముదం
బున జన్మించుచుఁ బాలుబాష్పజలముం- బూరించుచున్ నిర్మలం
బనురాగం బొలికించుచుం దెలుపు నిం- పైతీపియై పాలకా
ల్వను దాఁబోలుచు నీదుదృష్టి విభునిం- బాటించు నుస్నాతునిన్.

చ. తరువులు పండ్లఁ బూవుల ము- దంబున నర్చనలిచ్చుఁగాత సుం
దరముగఁ దేనె లొల్కు విరి- దమ్ముల తావిని గూడి మందవా
కరువలి వీచుఁగాతఁగల- కంఠశకుంతులు సేయుఁగాత గా
నరవము వెండి యీవనిఁ ద- నంతన రాముఁడు సేరెఁగావునన్.

రా— సఖీ వాసంతీ! రమ్ము. ఇచటఁగూర్చుండుము.

వా— (కూర్చుండి కన్నీటితో) కుమారలక్ష్మణుఁడు కుశలముగా నుండెనా?

రా— (విననియట్లభినయించి)

గీ. బాలతృణమును నీరు నీ- వారములను
జేతితో నిడి యేలేడిఁ- జెట్టునున్ వి
హంగములఁ బెంచె సీత చూ- డంగ వానిఁ
గరఁగి కాలువికారంబు- గలిగె మదికి.

వా— మహారాజా! లక్ష్మణునికుశల మడుగుచుంటిని.

రా— (తనలో) "మహారాజా" యని ప్రేమరహితంబుగఁ బిలుచుచున్నది. సౌమిత్రియెడఁ గన్నీటిచేఁ దొట్రువడునక్షరంబులు గలుగఁ గుశల మడుగుచున్నది. కావున నీమెకు సీతవృత్తాంతము దెలిసిన దని తలంచెదను. (ప్రకాశముగా) ఆఁ లక్ష్మణునకుఁ గుశలము.

వా— (ఏడ్చుచు) దేవా! ఏమి క్రూరుఁడ వైతివి?

సీత— సఖీ వాసంతీ! ఏమినీవట్లంటివి? ఆర్యపుత్రుం డందఱికిఁ బూజనీయుండు. అందునీకుమఱీయును.

రాగం —

ఉ. నాకనుదోయి వెన్నెలవు- నా బ్రతుకుంగడ వీవ నీవకా
నాకు ద్వితీయచిత్తమవు నాయొడ లంటుసుధారసంబు నీ
వేకద యమ్మకుం బెకుర- లగు- నిష్టపుంబలుకుల బుజ్జగించి యా
యేకను ముద్దరాలిన్___

(అనిమూర్ఛిల్లుచు)

తమ— వాక్యనివృత్తియు మోహమును దగును.

వా. ఉ. ఇంక- నెందుల కాపయిం జాలుం జెప్పంగన్.

(అనినేలనొరగెను.

రా— సఖీ! ఊఱడిల్లుము, ఊఱడిల్లుము.

వా— (ఊఱడిల్లి) దేవా! యిట్టిదుష్కార్యం బొనరించితివేమి?

సీత— వాసంతీ! ఊరకుండుము.

రా— లోకము సహింపకున్నది.

వా— ఎందుచే?

రా— ఏదో? ఆలోకమే యెఱుంగును.

తమ— చిరకాలమునకు లోకనింద.

వా— గీ. ఓ కఠిన! యశమే కద- నీకు నిష్ట
మింతకంటెను నపయశం- బేమి కలదు?
ఆసతికి నేమి యయ్యెనో- యడవియందుం
దెలుపు మక్కట! యేమని- తలంచి తీవు.

సీత— వాసంతీ! నీవే కఠినురాలవు, క్రూరురాలవు నీవేడ్చుచు నేడ్చువానిని బ్రేలించుచుంటివి.

తమ— స్నేహంబు విచారంబు నిట్లుమాట్లాడించుచున్నవి.

రా— వాసంతీ! యిచ్చట నాలోచింపందగిన దేమున్నది?

గీ. అదరుగర్భభరంబున- నలసతయు భ
యపడునొకయేంటి లేడికి- నట్లు చూపు
గలుగుజానకిచంద్రికా- కమలనాళ
సమపుమైదీంగ రక్కసుల్- నమిలి రన్న!

సీత— ఆర్యపుత్రా! జీవించియుంటిని.

రా— హా ప్రేయసీ! జానకీ! యెచ్చటనుంటివి?

సీత— అయ్యయ్యో! ఎఱుఁగనివానివలె నార్యపుత్రుండు గొంతెత్తి యేడ్చుచుండెను.

తమ— ఇదిప్పుడు గాఁదగినదియే. అధికదుఃఖవంతులకు దుఃఖహరణంబు సేయఁదగినదియేకదా?

గీ. నిండి-నీ రొడ్డ నొరయుచు- నుండఁ దూము
గలుగుట సరస్సునకుఁ బ్రతీ- కార మగును
వగపు పెచ్చిల్లి కలఁగింప- మిగులఁ బెద్ద
యేడుపే ధారణం బగు- హృదయమునకు.

ఎవనికి లోకంబెల్ల విధంబులఁ గష్టదాయకమయ్యెనో, యట్టి రామభద్రునకు మఱియును,

ఉ. పూనిక గల్గుచిత్తమున- భూతల మేలఁగ నొప్పఁ బాడిమై
జానకిచింత జీవమును- జక్కడఁచుఁ బువు నెండపోలికన్
దా నెడఁబాయుటన్ విలప- నంపువినోదము పొందరా, దగున్
దాననె యింతకూఱుట, ప- దంపడి రోదన మిప్డులాభమే.

రా— కష్టము. కష్టము.

చ. కడువగ తాఁ బగల్చు నెదఁ- గాని పగల్చదు రెండుగాఁ గృశం
బొడలు వహించు మోహము న- పోవిడనాడదు జీవనంబుఁ గా
ల్చెడు నొడలాంతరానలము- చేయదు బూడిదపాలుగాఁగఁ జీ
ల్చెడు విధి మర్మదేశములఁ- జీఁడు జీవితమేమి పాపమో?.

ఓ మహాత్ములరగుపౌరజానపదులారా!

ఉ. సీత గృహంబునందు నివ- సించుట గిట్టకపోయె మీకు నా
హేతున గడ్డిపోఁచవలె- నే వని వీడితి వెన్కవంతలే
దేతఱిమీకు భావముల- వెల్లద్రవింపఁగఁ జేయు నన్ను మీ
రీతఱిఁజల్లగా మసలుఁ- డీ విలపింతును మే మరక్షితన్.

తమ— (తనలో) కోపప్రకటనం బతిగభీరముగా నున్నది.

వా— దేవా! గతించినదానియెడ ధైర్యమవలంబింపుము.

రా— సఖీ! ధైర్యమని యేమిచెప్పెదవు.

గీ. భూతనుజ విడిచినయట్టి- భూతలమున
కిదియ పండ్రెండవది యగు- నేఁడు జరగుఁ
బేరుగూడను బోయిన- తీరున నగు
నైన రాముఁడు జీవంబు-తోన తిరుగు.

సీత— ఆర్యపుత్రుని పలుకులచే మూర్ఛవచ్చుచున్నట్లున్నది.

తమ— బిడ్డా! గీ. ప్రియములును స్నేహాసిక్తముల్ - విరహశోక
భయదములు నగునివి కావు- పలుకులర్మయ
విమలమకరందధారలు- విషముఁగూడి
కురియుచున్నవి నీమీఁదఁ- గోమలాంగి!.

రా— గీ. అడ్డముగ గ్రుచ్చు తప్తశ- ల్యంబుపగిదిఁ
దనువు నాటిన సవిషదం- తంబుకరణిఁ
దీవ్ర మగుశోకశంకువు- తెగనణకిన
నెడదసందుల నది సహ్య- మెట్లు కాదు?.

సీత— నిర్భాగ్యురాల నగు నే నిట్లు మఱిమఱియు నార్యపుత్రునకు దుఃఖంబు గ-
గించుచుంటిని.

రా— అంతఃకరణంబును మిగుల నణఁచిపెట్టుచున్నను బరిచితవస్తుదర్శనంబున
నాకిప్పుడీ చిత్తసంభ్రమంబు గలుగుచున్నది. ఎట్లన?

చ. తెగఁబడి హృద్మమీఱి చను- దెంచెడు శోకరసంబు వేగమాఁ
పఁగనెది యొద్ది యత్నమగుఁ- బట్టున దానిని దాని నాఁపరా
నిగతిరయంబుగల్గుజల- నిర్ఝర మాసకతామయంపు సే
తుగతిని జీల్చి చీల్చి పయిఁ- దోఁచెడుఁ జిత్తవికార మేదియో.

సీత— ఆఁపరాని దారుణారంభంబు గలుగు నార్యపుత్రుని దుఃఖవేగంబునఁ దూర
సత్కృతంబగు నిజదుఃఖంబుగల్గి నాహృదయము బద్దలగుచున్నది.

సీత— (త్రొట్రుపాటుతో సమీపించి హృదయంబున లలాటంబున స్పృశించుచు న్నది.

వా— దైవవశమున రామభద్రుండు జీవించెను.

రా— గీ. అంగములనెల్ల నమృతంబు- నలఁదినట్టు
లుండి యీతాఁకు జీవంబు- నొసఁగి మరల
నద్భుతానందమున నన్య- మైన మోహ
దశను గలుగంగఁజేయు నా- తనువునకును.

(ఆనందముతోఁగన్నులుమూసికొని) సఖీ! వాసంతీ! దైవవశమున వర్ధిల్లు చుంటివి.

వా— ఎట్లు?

రా— ఇంక నితరమేమి? జానకి దొరకినది.

వా— రామభద్రా! ఆమెయెక్కడ.

రా— (స్పర్శసుఖమభినయించి) చూడు మిదిగో యెదుటనే యున్నది.

వా— రామభద్రా! ప్రియసఖీ విపత్తిదుఃఖంబునఁ గాలుచున్న నన్ను మరల మర్మ ములఁగోయునతిప్రలాపంబుల నెంటులకు దహింపఁ జేసెదవు?

సీత— దాఁటిపోఁదలఁచితిని; కాని, చిరకాలదారుణంబగు సంతాపంబును దేలిక గాఁజేయు చిరప్రణయాహ్లాదకర శీతలంబగు నార్యపుత్రుని స్పర్శముచే నా హస్తము వజ్రలేపంబున బిగింపఁబడి నట్లున్నది.

రా— సఖీ! ప్రలాపమెట్లు?

చ॥ పరిణయకాలమం దమృత- పాదుని చల్లనిపాదపఙ్క్తిచేఁ ।
బరిచితమైన కంకణవి- భాసితమేది గృహీతమయ్యె? ॥

సీత— అదియే యిప్పుడుదొరకెను.

రా॥ సుం॥ దరమగు వేలుచేయితన- తౌల్యముగా లవలీలతాంతభా ।
స్వర మగు నాకరాంబుజముఁ- బట్టితి నిప్పుడిదే యదృష్టవశా ॥

(అనిగ్రహించుచున్నాఁడు).

సీత— పతిస్పర్శమోహిత నగు నాకుఁబ్రమాదంబు వాటిల్లె.

రా— సఖీ! ప్రియురాలిస్పర్శముచే నగు సాధ్వసంబున నాసఁచ నిమీలితుండనై నా మఱచితిని. ఆచేయి నీవుగూడఁ బట్టుకొనుము.

వా— కష్టము. నిజముగా నున్మాదమే.

సీత— (తొందరతోఁ జేయియూడఁదీసికొని వెళ్ళుచున్నది.)

రా— హాహా! ప్రమాదము.

గీ॥ కదలు చెమరుచు బలిసిన- కరికరంబు ।
కదలుకరికరమున నుండి- వదలినట్లు ।
దానికరపల్లవంబు స- త్వరితముగను ।
జడత గలనాకరమునుండి- జారి పోయె॥

సీత— అక్కటా! యిప్పటికిని మిగులఁ గలఁగుచున్న నాహృదయంబును స్థిరపఱుపఁజాలకుంటిని.

తమ— (సస్నేహకౌతుకస్మితముగాఁజూచి)

గీ॥ పతి తనుస్పర్శసుఖమున- జాల చెమట ।
గగురుపాటును గంపంబు- గలదియగుచు ।
గాలిఁ గదలుచు నీటిచు- క్కలను దడిసి ।
మొగ్గ దొడిగెడుకడిమినిఁ- బోలుచుండె॥

సీత— (తనలో) హృదయంబు పరవశంబగుటఁ దమసచే సిగ్గుపెట్టఁబడితిని. ఈమె యేమనితలఁచుచున్నదో.

రా— (అంతటఁజూచి) హా! ఎట్లు? సీత లేదే. నిర్దయా! వైదేహీ!

సీత— నిర్దయురాలనే. ఇట్లు నిన్నుఁజూచుచు జీవించుచుంటిని.

రా— దేవీ! యెచ్చటనుంటివి? అనుగ్రహింపుము. ఇట్టి దశలో నున్న నన్ను విడిచి వెళ్ళుట తగదు.

సీత— ఆర్యపుత్రా! నీమాట వ్యతిరేకముగా నున్నది.

వా— దేవా! విచారపడకుము. లోకోత్తరం బగు నిజధైర్యంబున నతిదుఃఖితంబగు చిత్తంబును శాంతిపఱుపుము. నాప్రియసఖి యెట్లికక్కడకు వచ్చును?

రా— నిజముగా లేదు. ఉండినయెడల వాసంతియైనఁ జూడదా? ఇది స్వప్నమా? నేను నిద్రించలేదే. రామునకు నిద్ర యెక్కడిది? అన్నివిధముల బలవంతంబు ననేకవారకల్పితంబు నగు భ్రమయే నన్నత్యంత మనుసరించుచున్నది.

సీత— కఠినురాలనగు నే నార్యపుత్రుని మోసపెట్టితిని.

వా— దేవా! చూడుము, చూడుము.

చ॥ కనుమిదె యాజటాయువు తెఁ- గంబడఁగొట్టిన నిర్జరారిదో।
ర్వనుపరఘంబు ఘాతముఖ- మీఖరసంతతి యస్థిశేష మ।
య్యె నిదియె ఖడ్గకృత్తవిహ- గేశపత్త్రము లాఖిలుండు సీ।
తను గొని మింటికేఁగెనిటు- తా మెఱుఁగొప్ప ఘనంబుకైవడిన్ ॥

సీత— (భయముతో) ఆర్యపుత్రా! పూజ్యుఁడగు జటాయువు చంపఁబడుచుండె. నేను నపహరింపఁబడుచుంటిని. కాపాడుము, కాపాడుము.

రా— (వేగముతో లేచి) ఓరీపాపీ! తాతప్రాణసీతాపహారీ! ఉండుముండుము.

వా— దేవా! రాక్షసకుల ప్రళయకాలధూమకేతూ! నీకిప్పటికిని కోపవిషయమా?

సీత— ఆహా! భ్రాంతిగదా?

రా— ఇదెదో విపర్యాసము వచ్చినది.

చ॥ తనర నుపాయసంపద స- తంబువినోద మొసంగువీరమ।
ర్దనముల లోక మద్భుతప- దంబుగఁ జేయుచుఁ దొంటినాప్రియాం।
గనవిరహంబు తోఁచె రిపు- ఘాతముదాఁకను మిన్నకే సహిం।
ప నయినయీవియోగమె య- పారము క్రూరము నొంచు నేఁచెడిన్॥

సీత— పూర్వవిరహంబున గౌరవింపఁబడితిని. అపార మని యిపుడు చెప్పటచే ని రాశరాల నయితిని.

రా— అకటకటా!

మ॥ హరిరాజప్రణయంబు వానరులవీ- ర్యం బంజనాపుత్రస।
త్వరయానం బెట జాంబవంతు మతియున్- వ్యర్థంబులో మార్గమెం।
దరయం జాలఁడొ? విశ్వకర్మజ నలుం- డా లక్ష్మణాస్త్రాధిగో।
చరముం గాని తలంబునం దెచట నో- సాధ్వీమణీ! యుంటివే ॥

సీత— పూర్వవిరహమును బహుమానించుచుండె.

వా— వాసంతీ! రామదర్శనమిప్పుడు మిత్రజనంబునకు దుఃఖకరమేయ్యగును. ఎంతసేపు నిన్నేడిపింతును. నాప్రయాణంబు నంగీకరింపుము.

సీత— (సవిచారముగాఁ దమసను గౌఁగిలించి) హా భగవతీ! యార్యపుత్రుండు వెడలుచుండె.

తమ—బిడ్డా! ఊఱడిల్లుము, ఊఱడిల్లుము. మనమును జిరంజీవులగు కుశలవులకు ద్వాదశవత్సరపూర్తి కల్యాణంబుఁ గావింప భాగీరథీ పాదాంతికంబున కుంబోవుదము,

సీత—అమ్మా! అనుగ్రహింపుము. క్షణకాలమైన దుర్లభదర్శనుం డగునార్యునిఁ జూచెదను.

రా—నాకిప్పుడశ్వమేధసహధర్మచారిణిగలదు.

సీత—(సాక్షేపముగా) ఆర్యపుత్త్రకా! యెవతె?

వా—అకటా! పెండ్లియయినదా?

రా—లేదు. లేదు. బంగారపు సీతాప్రతిమ.

సీత—(కన్నీటితో) దేవా! నీవిప్పుడార్యపుత్రుండవైతివి. ఆహా! నాపరిత్యాగశల్యంబు నిప్పుడార్యపుత్రుం డూడఁబెఱికెను.

రా—కన్నీరుగ్రమ్మి నానేత్రంబుల కచ్చటనే యానందంబు గలిగించెదను.

సీత—ఎవతె నార్యపుత్రుండు బహుమానించునో యెవతె యార్యపుత్రుని సంతోషపెట్టునో యట్టి యామె ధన్యురాలు. జీవలోకంబున కాశ బంధనంబగును గదా?

తమ—(సస్మితస్నేహాస్రముగాఁ గౌఁగిలించి) వత్సా! యిట్లు నిన్ను నీవు పొగడుకొనుచుంటివి.

సీత—(సిగ్గుతో) భగవతి పరిహాసము చేయుచున్నది.

వా—మాకీసమాగమంబు మహాప్రసాదంబు. కార్యహాని కాకుండఁగ శమనప్రయత్నంబు గావింపుము.

రా—అట్లగుఁగాక.

సీత—వాసంతి నాకిప్పుడు ప్రతికూలురాలయినది.

తమ—బాలా! రమ్ము పోవుదము.

సీత—మంచిది.

తమ—నీవెట్లువచ్చెదవు?

గీ॥ ఆసచేఁ బోడవయి ప్రియు- నందు నాటి ।
కొనిన నీచూడ్కి-కూడిక- మనసుమర్మ ।
ములను గోయుటఁబోలిన- మోటయత్న ।
ములను మర్లించుచుంటివి- మోహనాంగి! ॥

సీత— ఉత్తమజన దర్శనీయంబు లగు నార్యపుత్త్ర చరణకమలంబులకు నమస్కార
ము. (అని మూర్ఛిల్లె.)

తమ—అమ్మా! ఊఱడిల్లుము, ఊఱడిల్లుము.

సీత—(ఊఱడిల్లి) మేఘాంతరంబునఁ బూర్ణచంద్రదర్శన మెంత సేపు?

తమ—ఆహా! సంఘటనము?

గీ॥ కరుణరస మొక్కటియె వేఱు- కారణములఁ ।
జెందును వివర్తముల వేఱు- చెంది చెంది ।
నీర మొక్కటియే బిందునికర భంగ ।
బుద్బుదావర్తవికృతులఁ- బొందినట్లు ॥

రా— విమానరాజా! యిట్టిటు.

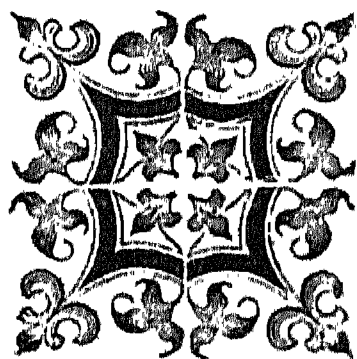
(అందఱు లేచుచున్నారు.)

తమసా వాసంతులు—(సీతారాములఁగూర్చి క్రమముగా)

గీ॥ వసుధ గంగయు వేదప్ర- వక్తృముఖ్య ।
గోత్రకర్త యరుంధతిఁ- గూడు నావ ।
సిద్ధమునియును మముఁబోటి- చెలులఁగూడు ।
నీకు భద్రంబునొసఁగుత- నిత్యముగను ॥

(అని యందఱు నిష్క్రమించిరి.)

ఇతి తృతీయాఙ్కము.

శ్రీ ర స్తు.

ఉత్తరరామచరితనాటకము.

చతుర్థాఙ్కము.

(అటుతరువాత నిద్దఱుతాపసులు ప్రవేశించుచున్నారు.)

ఒకఁడు—సౌధాతకీ! ఇప్పుడేతెంచిన యతిథిజనంబుగల ప్రాచేతసాశ్రమంబు నధికారంభ రమణీయత్వంబుఁ జూడుము.

మ॥ కను నేఁ డీనినలేడి త్రాగివిడువం- గా వేడియుర్ దీపి యు
ప్పిన యానివ్వరికూటిగంజిని మహో- ష్ణిర్ త్రాగుచుం డెర్ దపో
వనసారంగము రేఁగుపండ్లు సగమొ- ప్పర్ వండుశాకంబు వా
సనవచ్చుర్ ఘృతసిక్తభక్తవిసర- త్సౌరభ్యముం గూడుచుర్ ॥

సౌధా—దాండాయనా! అనధ్యయనకారణు లగునీముసలిగడ్డముల వారు పలువిధంబుల సుఖముగా వచ్చిరి.

దాం—(నవ్వి) పెద్దలఁజూచి సంతసించుటకు నీకపూర్వకారణము దొరకినది.

సౌ—(నవ్వుచు) ఇప్పుడే యెవఁడో యతిథి స్త్రీజనంబుఁగూడఁ దీసికొని యేతెంచినాఁడితని పేరేమి?

దాం—పరిహాసము చాలింపుము. ఋశ్యశృఙ్గాశ్రమంబునుండి యరుంధతినిఁ బురస్కరించుకొని మహారాజ దశరథ ధర్మపత్నులఁ దీసికొనివచ్చిన యాతండు భగవంతుండగు వసిష్ఠుఁడు. నీవిట్లు ప్రేలెదవేమి?

సౌ—ఊ! వసిష్ఠుఁడా?

దాం—ఔను.

సౌ—నేను పెద్దపులియేదో వచ్చిన దనుకొంటిని.

దాం—ఏమంటివి?

సౌ—పాపము. ఇతఁడు రాఁగానే పుల్లావు పెయ్యను మడమడ మనిపించిరి.

దాం—"సమాంసంబు మధుపర్కంబ" ను ధర్మశాస్త్రంబును దలంచుచు గృహమేధులు శ్రోత్రియుండగు నభ్యాగతునకు వత్సతరినిఁగాని మహోక్షంబును

గాని వండిపెట్టెదరు. ఆధర్మమును ధన్యమునుగా సూత్రకారులు చెప్పుచున్నారు.

స్నా— దొరకితివిరా.

దాం—ఎట్లు?

స్నా— వసిష్ఠ మిత్రులువచ్చుటకు ముందుగా నిప్పుడేవచ్చిన రాజర్షియగు జనకునకు వాల్మీకి దధిమధువులచేతనే మధుపర్కంబు నిర్వర్తించె. వత్సతరిని ముట్టుకొనలేదు.

దాం—మాంసమును విడిచినవారి కిట్టి కల్పంబును గొందఱు చెప్పుచున్నారు. పూజ్యుండగు జనకమహర్షి మాంసపరిత్యాగి.

స్నా— ఎందుచే?

దాం—సీతాదేవికి సంభవించిన యట్టి దైవదుర్విపాకమును విని వానప్రస్థుండై చంద్రద్వీప తపోవనంబునఁ దపంబొనరించు నితనికిట్టే కొన్ని సంవత్సరములు వెళ్ళినవి.

స్నా— అప్పటనుండి యెందులకు వచ్చినాఁడు?

దాం—ప్రియస్నేహితుఁడగు వాల్మీకినిఁ జూచుటకు.

స్నా— ఇప్పుడు వియ్యపురాం డ్రితనిఁజూచిరేమో తెలియలేదు.

దాం—స్వయముగావచ్చి యాదరంబున నితని సందర్శింపుమని కౌసల్యాదేవికిఁజెప్పుటకు వసిష్ఠమహర్షి యిప్పుడే యరుంధతినిఁ బంపెను.

స్నా— ఈ ముసలివారందఱు పరస్పరము గలిసికొనినట్లుగా మనముగూడ బ్రహ్మచారులంగూడి యనధ్యయనమహోత్సవంబు నాటలతో వెళ్ళఁబుచ్చెదము. ఇప్పుడు జనకుఁడెక్కడనుండె?

దాం—వాల్మీకి వసిష్ఠులసేవించి వచ్చి యాశ్రమము వెలుపలి చెట్టు మొదటఁగూర్చుండెను.

క॥ తిరముగ మది దరికొను కూఁ
తురు విరహముచేత నైన- దుఃఖంబున నాం
తర వృద్ధవహ్ని జీర్ణిత
ధరణీజముపోలిక- నితఁడు- తపియింపఁబడుః ॥

(అని నిష్క్రమించిరి.)

ఇది విష్కంభము.

(పిదప జనకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

జ—మ॥ దురితంబెయ్యది బిడ్డకయ్యెను మహా- దుఃఖాకరంబై మనం
బు రణంబట్టులు వేఁచు దాన జననం- బుంబొంది వేగన్ ని
తరధారావహమై చిరంబుగ నవీ- నంబట్టులో కినరా నా।
కరణంబుల్ పదునైన అంపముగతిన్- ఖండించుచున్ బోము-

ఈ దురాసదంబగు దుఃఖంబునను ముసలితనముచేతను జేయరాని క
చాంద్రాయణాది వ్రతంబులొనరించి శరీర ధాతువుల నెండించుకొనిన నా ప
దేహ మవలంబన శూన్యంబయ్యు నిప్పటికిని నశింపక యున్నది. ఎవ్వ రాత్మఘ
కు లగుదురో వారికంధతామిస్రంబు లగున సూర్యనామలోకంబులు విధింపఁబడి
న్నవి. మునీశ్వరులిట్లే తలంచుచున్నారు.

క॥ నరులెవరు బలాత్కారపు।
మరణముపాలై తమంత- మడియుదురో తమో।
భరితము లసూర్యనామక।
నరకభువనములకు వారు- నడచెద రనుచున్॥

పెక్కేండ్లు గడచినను మాటిమాటికి నెడదెగని విచారంబున విశదప్రకా
బుగలిగి క్రొత్తదివలె నాదుఃఖసంవేగము శాంతింపకున్నది. ఓతల్లీ! దేవయజన
భవా! సీతా! నీజననఫలం బిట్టిది. సిగ్గుచే యథేచ్ఛముగా నేడ్చుటకును వలను-
న్నది. హా! పుత్రీ!

చ॥ అనియతమౌచు దుఃఖమును- హాసము వచ్చుచునుండఁ గొన్ని క్రి
న్ననలనుబోలు పాలరద- నంబులురంజిలఁ దొట్రుపాటుచే।
త నెఱుఁగరాని మంజుల ప- దంబుల వాకొను నీదు సారసం।
బు నెనయు చిన్ననాఁటి మొగ- మున్ మదినెంచెదఁ గూతురా!

భగవతీ! వసుమతీ! నిజముగా నీవు కఠినురాలవు.

మ॥ కనినా వెవ్వతె వాణి విద్యవలె వే- డ్కన్? దేని మాహాత్మ్యమున్।
గనినారో? మును లీవరుంధతియు గం- గాపావకుల్ భాసురుం
డును దా రాఘువవంశముఖ్యుఁడు గురుం- డున్, శుద్ధయౌనట్టి నీ
తనయన్ జెందిన దుఃఖమెట్లు కఠినా- త్మా! చూచి సైరించితే॥

(తెరలో) తల్లులారా! ఇట్టిటు.

జన—ఓహో! కంచుకిదర్శితమార్గయగు నీమె యరుంధతి. ఈ మహాదేవియో

(ఆలోచించి చూచి)

అక్కటా! యెట్లు? ఈమె మహారాజ దశరథధర్మపత్నియు నాప్రియసఖియు నగు కౌసల్య— ఈమె యీమెయని యెవఁడాన వాలుపట్టఁగలఁడు?

ఉ॥ ఈమె వసించెడుఁగా దశర- థేంద్రగృహంబున లక్ష్మిసాటిగాఁ
గా మును లక్ష్మియే నిజము- గా నుపమానపదంబదేల? హా
యేమియొకాని దైవవిధి- నిప్పుడు దుఃఖవికారమైన యే
దో మఱియొక్కభూతముగ- నుండెను సృష్టివిపాకమెట్టిదో॥

గీ॥ మున్నుచూడంగ నేదేవి- మూర్తిమంతో
త్సవము మహోత్సవ మట్లు నా- కగుచునుండు
నామె దర్శన మిప్పు డ- త్యంతముగ న
సహ్యమగుఁ బుండుపై నుప్పు- చల్లినట్లు॥

(పిదప నరుంధతి, కౌసల్య, కంచుకి, ప్రవేశించుచున్నారు.)

అరుం—స్వయముగా వెడలి జనకునిఁ బలుకరింపఁదగునని మీ కులగురు వాజ్ఞాపించి యందులకై నన్ను నీకడ కంపెను. కావున మాటిమాటికీ సంశయమేల?

కం— మనస్సు ధైర్యపఱిచికొని వసిష్ఠునియానతి నొనరింపుమని విన్నవించుచున్నాను.

కౌస—ఇట్టిసమయంబున మిథిలేశుఁడు చూడఁదగినవాఁడని యొకక్రొత్త దుఃఖము లవతరించుచున్నవి. కావున జాఱిపోయిన మూలబంధముగల హృదయమును నిలుపుకొనుటకుఁ జాలకుంటిని.

అరుం—ఇందు సందియమేమి?

గీ॥ జనులకుఁగా బాంధవవియోగ- జనితములగు
దుఃఖములు సతతంబుగఁ- దోఁచుచున్న
నధికమిత్రుఁడు కన్పడి నప్పు డవ్వి
హిచ్చి వేనాఁగులఁగా బ్రవ- హించుచుండు॥

కౌస—అడవిపాలయిన నాయనుంగుఁగోడలితండ్రియు రాజర్షియు నగు జనకునకు నా మొగమెట్లు చూపుదును?

అరు—క॥ ఘన యాజ్ఞవల్క్యముని యె
వ్వని కుపదేశించె బ్రహ్మ- పారాయణ మా
జనకకులోద్వహుఁ డగు నీ
జనకుఁడె మీపొగడఁదగిన- సంబంధియగున్॥

కౌస—ఆమహారాజునకుఁ బ్రాణమిత్రుండును గోడలికిఁదండ్రియు నగు నా సీరధ్వజుండితండె.

అక్కటా! యా నిర్విచారదినంబులు తలఁపునకు వచ్చుచున్నవి. హా! దేవా! యిదంతయు శూన్యంబ.

జన—భగవతీ! యరుంధతీ! సీరధ్వజుండు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

మ॥ అతఁ డాయొజ్జలయొజ్జ పావనమహా- వ్యాసక్తుఁడై యున్న నీ
పతి యే దేవతచేతఁ బావనుఁడ నా- భావించెనో? క్రింద నా
ని తలన్ మ్రొక్కెద ముజ్జగంబులకుఁ బు- న్నెంబిచ్చుదానిన్ జగ
న్నుతపాదాంబుజ దేవి నా భగవతిన్- బ్రాభాతసంధ్యోపమన్॥

అరుం—అక్షరం బగుజ్యోతిస్సు వెలుఁగుఁగాత. రజఃపరుండగు దేవుండు నిన్నుఁ బవిత్రునిఁ జేయునుగాత.

జన—భగవతీ! యీ మహారాజుగారి తల్లి కారోగ్యమా?

కం—అతినిష్ఠురముగా నిందింపఁబడితిమి. రాజర్షీ! యీకోపంబున నే చిరకాలము క్రిందట రామభద్రుని దర్శనంబు విడిచి మిగులవగచుచున్న దేవిని దుఃఖపెట్ట నర్హుండవు కావు. పౌరులెల్లెడఁ గింవదంతిగలిగియుండుట రామభద్రునకు గొప్పదైవదుర్యోగము సంభవించినది. నీచమతు లగ్నిశుద్ధిని విశ్వసింపమి నతండు దారుణకర్మ మొనరించెను.

జన—(సరోషముగా) మావంశమందుఁ బుట్టినవారి పరిశోధనంబున నగ్నిశుద్ధియెట్టిది? అయ్యో! రామభద్ర పరిభూతులమయ్యునిట్లు పలుకు జనంబున మరల నిందింపఁబడితిమి,

అరుం—(నిశ్శ్వసించి) ఔను నిజమే, "అగ్నియగ్ని" యనునక్షరంబులు జానకింగూర్చి మిక్కిలి తేలికవి. "సీత" యనుటయే చాలును. హా వత్సా!

చ. నిసుఁగవో శిష్యవో యెదియొ- నీ వగు నట్టిది యుండు నాపు నీ।
యసమవిశుద్ధి నీయెడల- నచ్చపుభక్తినిదుఃఖవధూత్వమో।
పసితనమో యగుఁ జగతి- వంద్యవుగా గుణములందు సద్గుణా।
ళిసదనమౌను బూజ కటు- లింగవయస్సులు గావు జానకీ! ॥

కౌస—దుఃఖములు మొదలు పెలుకుచున్నట్లున్నవి. (అనిమూర్ఛిల్లుచున్నది.)

జన—అకటా! యేమిది?

అరుం—రాజర్షీ! యింతకంటె నేమున్నది.

ఉ. ఆ నృపుఁడా సువాసరము- లా సుఖ మాపసిబిడ్డలంతయుఁ।
ధ్యానము మీఱవచ్చినది- యాప్తసఖుండవు నీవు కన్పడ౯।
దాన విమూఢ యయ్యె సఖి- దైవవిపాకమున న్నిజంబుగా।
నూనముకంటె మెత్తనిది- నూ ననఁబోఁడులచిత్తమెత్తటి౯॥

జన—పెద్దకాలంబునకుఁ గనఁబడిన నాప్రియస్నేహితుని ప్రియధర్మపత్నిని శత్రువవలెఁ జూచు నే నన్నివిధముల ఘాతుకుఁడ నైతిని.

మ. అతఁడే నాప్రియమిత్రుఁడుత్తముఁడు వి- య్యంకుండు చిత్తంబు జీ।
వితసాఫల్యము నొంద మీయెడలు భా- వింపంగ జీవంబు నీ।
యితరం బేదిప్రియం బదేయతఁడు భూ- మీంద్రుండు రారాజుశ్రీ।
హితుఁ డాపఙ్క్తిరథుండు పుణ్యనిధి నా- కింకేమిగాఁ డెన్నఁగ౯॥

కష్టము. కష్టము. ఈమెయే యాకౌసల్య.

చ. ఇరువురు వేఱుగాఁ బతియు- నీసతియుం దమగుప్తభాషణా।
దరకలహంబు నొందొరుల- తప్పునుఁ జెప్పుచునుండ్రు నాకు, నా।
యిరువురకిన్క- యేని ముద- మేని పదంపడి నాయధీన మా।
స్మరణము చాలుఁజాలు మది- మండుచునుండెను దానిఁదల్పఁగ౯॥

అరుం—కటకటా! చాలసేపునుండి యాగిన నిట్టూర్పుగలుగు నీమె హృదయంబు కొట్టుకొనుచున్నది.

జన—హా! స్నేహితురాలా! (కమండలూదకమునఁ దడుపుచున్నాఁడు.)

కం— గీ. ముందుగా విధి చెలికానిఁ- బోలె ముఖ్య।
మైన సుఖమిచ్చు నానుకూ- ల్యంబుఁ జూపి।
యంత ససహాయమున దారు- ణాత్ముఁడగుచు।
మరలి కలిగించు దుఃఖంబు- మానసమున॥

కౌస—(నిట్టూర్పుపుచ్చి) హా వత్సా! జానకీ! యెచ్చట నుంటివి? నవవివాహశోభఁ జెంది వికిదమ్మిఁబోలె యందంబగు నీమోముఁ దలఁచుచుంటిని. శరచ్చంద్ర చంద్రికాసుందరాంగీ! రమ్ము, మరల నాతొడ నలంకరింపుము. "ఈజనకసుత రఘుకులమహత్తరులకుఁ గోడలు, మనకో కూఁతురే" యని యా మహారాజు సర్వదా చెప్పుచుండును.

కం— ఔను. దేవిచెప్పినట్లే.

గీ. ఐదుగురిఁగన్నవాఁడైన- నావిభునకు।
నతిశయంబుగ నగు రాముఁడనుఁగుఁగొడుకు।
అట్లె నలువురుకోడండ్ర- యందుసీత।
వలెను గూరిమికోడ లె- వ్వతెయుఁ గాదు॥

జన—హా ప్రియసఖా! మహారాజదశరథా! ఇట్లన్నివిధముల మన స్సునాటిన నినెట్లు మఱచెదను?

ఉ. కన్నియ తల్లిదండ్రు లతి- గౌరవమల్లు ననుంగుఁజుట్టలం।
దెన్నుచునుండ్రు చుట్టఱికి- మెచ్చ నహో యది నీవొనర్చినా।
మన్ననఁ దల్లక్రిందగు స- మాగమబీజము నట్టిపూజ్యుని।
న్నెన్నిహరించెఁ గాల మిసి- యీబ్రతుకేటికిఁ బాపభూమిలో॥

కౌస—మైథిలీ! యేమిచేయుదును? దృఢవజ్రలేపంబున బిగిసినట్లు నా పాడుజీవనము నిర్భాగ్యురాలనగు నన్ను విడువకున్నది.

అరుం—రాణీ! యూఱడిల్లుము. నడుమనడుమ బాష్పవిశ్రాంతిచేయఁదగినదియే. ఇదిగాక "కాఁదగినదట్లయ్యెను. ఇఁకఁ గల్యాణోదర్కముగాఁగల" దని ఋశ్యశృఙ్గాశ్రమమున మీ కులగురుఁడేమిచెప్పెనో దానిఁ దలంపకుంటి వాయేమి?

కౌస—అతిక్రాంతమనోరథురాల నగునా కిదెట్లు?

అరుం—రాజపత్నీ! అట్లైన నీ వాక్య మసత్యమని తలంచుచుంటివా? అట్లాలోచింపఁదగదు.

గీ. సంశయము గూడ నాత్మవి- జ్ఞానులైన।
బ్రాహ్మణులవాక్యములయందు- భద్రలక్ష్మి।
వారిపలుకుల నివసించు- వారు పలుకఁ।
గడఁగ రర్థంబులేని వా- క్యంబు లెపుడు॥

(తెరలోఁగలకలము) అందఱు వినుచున్నారు.)

జన—శిష్టానధ్యయనంబగుట ననర్గళంబుగ నాడుచుండు బ్రహ్మచారులకలకలంబిది.

కౌస—బాల్యము సులభసౌఖ్యమగును. (చూచి) ఆహా! ఈ బాలురనడుమనుండి యొకచిన్నవాఁడు రామచంద్రుని చిన్ననాఁటిశోభను గూడుకొనుచు రావయవంబుల మనకన్నులకుఁ జల్లగాఁ గన్పట్టుచుండె నెవఁడితండు?

అరుం—(తనలో) భాగీరథి చెప్పిన రహస్యకర్ణామృతంబిదియ. కాని యీయుష్మంతులగు కుశలవులలో నితఁడెవఁడో యెఱుఁగను. (ప్రకాశముగా)

చ. కువలయనీలమూర్తి తమిఁ- గొల్చెడు నాజునపాలవాఁడితం।
డెవఁడో యలంకరించుచు ము- నీశకుమారుల నాత్మకాంతిఁ జి।
న్నవయసు వెండి పొందు రఘు- నందనుపోలికఁ జూపుదాఁకిక।
న్గవ, కమృతాంజనం బిడును- నాకు సుఖంబుగ సత్వరంబుగన్॥

కం— నిశ్చయముగా నీబాలుఁడు క్షత్రియబ్రహ్మచారియని తలఁచెదను.

జన—సత్యము సత్యము.

మ. తుదలంగూడిన కంకపత్రములతోఁ- దూణంబులిర్వంకలం।
దోడవున్ భస్మపవిత్రపుండ్ర మగుటో- మ్మొందున్ వ్యాగత్వకుర్వై।
శదనారీరశనానిబద్ధ మగుఁ గా- షాయాంబరం బొక్రచే।
తఁ డగున్ గార్ముక మక్షమాల పెఱచే- తన్ బిప్పలీదండమున్॥

భగవతీ! యరుంధతీ! వీఁడెవరివాఁడని కనుఁగొంటివి.

అరుం—మేమిప్పుడే వచ్చితిమి.

జన—ఆర్యగృష్టీ! మిక్కిలి వేడుకగానున్నది. నీవు వెళ్ళి వాల్మీకిమహర్షి నడిగిరమ్మా.

ఎవరో పెద్దమనిష్యుఁ జూడఁ దలంచుచున్నారని యబ్బాలునితోఁగూడఁ జెప్పుము.

కం— చిత్రము చిత్రము. (అని వెడలెను.)

కౌస—మీరేమియాలోచించితిరి? ఇట్లు చెప్పిన వచ్చునా? రాఁడా?

జన—ఇట్టి లోకోత్తరనిర్మాణంబునకు సత్త్వవర్తము వేఱగునా?

కౌస—కంచుకివచనంబు సవినయంబుగ విని తనతోడిబాలురవిడిచి యా కుమారుండిటు మొగముత్రిప్పి వచ్చుచుండెను.

జన—(చాలసేపుచూచి) ఇదేదోయద్భుతము.

చ. అనయము నేస్ఫురుల్ గనున- దజ్జు లెఱుంగఁగరాని దింకఁడా।
వినయముచేతఁ జల్లనిది- పిన్నతనంబున నున్ననైన దీ।
తనినుహిమప్రకర్ష మతి- దారుణమోహనిబద్ధ మైననా।
మనమును సూదిరాయి వడి- మైనినుముంబలెలాగుచుండెడిన్ ॥

లవుఁడు—(ప్రవేశించి) వయఃక్రమంబు నెఱుంగక పూజ్యులగు వీరికెట్లు నమస్కరింతును? (ఆలోచించి) ఇది విపరీతముగాని పద్ధతియని పెద్దలుచెప్పుదురు. (సవినయముగాడాసి) మీ యందఱకిదె లవుని నమస్కారపరంపర.

అరుం—జన—ఆయుష్మంతుఁడవు గమ్ము.

కౌస—నాయనా! చిరంజీవివి కమ్ము

అరుం—వత్సా! రమ్ము (అని లవునిఁదొడమీఁదఁబెట్టుకొని) దైవవశమున నాయంకమే కాదు మనోరథంబును నిండినది

కౌస—తండ్రీ! యిటుకూడరమ్ము (అని యుత్సంగముపై గ్రహించి) ఆహా! కొంచెము వికసించిన నల్లకలువగాంతిఁబోలి ప్రకాశించు దేహంబుననే కాదు, పద్మకేసరములు దినుటఁ గషాయవర్ణం బగుకంఠంబు గలుగు రాయంచ కూఁతఁబోలి కంచువలె మ్రోగు దీర్ఘస్వరంబునను రామభద్రు ననుసరించుచున్నాఁడు. కమలపత్రమృదులం బగుశరీరస్పర్శంబు నట్టిదే· నాయనా! నీ మొగముఁజూచెదను (గడ్డమెత్తిచూచి సాభిప్రాయముగాఁ గన్నీటితో) రాజర్షీ! చూడవా యేమి? పరిశీలింప నీతని మొగము కోడలి మొగముతోఁగూడ సంవాదము చేయుచున్నది.

జన—అవున్నె! చూచుచుంటిని.

కౌస — అకటా! వెఱ్ఱియెత్తినట్లు నాహృదయము పలువిధములఁ బరితపించు
చున్నది.

జన. మ. అనుగుంగూతురుఛాయ రాముని తా- నచ్చొత్తినట్లుండె నీ।
తనియం బాస్యము వాణి యారయుడలు సౌం- దర్యంబుఁదోఁబుట్టు నా
వినయం బా యనుభావ మయ్యువిియ దే- వీ! హా సతీరత్నమా!
తనయా! చంచలమౌచు నామనము సం- ధావించు వేదారులన్ ॥

కౌస — అబ్బాయీ! నీకుఁదల్లియున్నదా? ఎప్పుడైన మీయమ్మనుదలఁచుచుందువా?

లవు — లేదు. లేదు.

కౌస — అట్లయిన నీవెవరివాఁడవు?

లవు — సుప్రసిద్ధుఁడగు ప్రాచేతసుని వాఁడను.

కౌస — తండ్రీ! చెప్పవలసిన దానినిఁ జెప్పుము.

లవు — నే నింతయే యెఱుఁగుదును.

(తెరలో) ఓసైనికులారా! బాలుండగు చంద్రకేతుఁడాజ్ఞాపించుచున్నాఁడు.
ఎవ్వరు నాశ్రమసమీపప్రదేశముల నాక్రమింపవలదు.

అరుం — జన — మేధ్యాశ్వప్రసంగమునవచ్చిన చంద్రకేతువు చూడఁదగినవాఁడ
గుట నేఁడు సుదినము.

కౌస — చిన్నిలక్ష్మణునిపుత్రుఁ డాజ్ఞాపించుచున్నాఁడను నక్షరంబు లమృతబిం
దుసుందరములై వినఁబడుచున్నవి.

లవు — ఆర్యా! చంద్రకేతు వెవఁడు?

జన — దాశరథు లగు రామలక్ష్మణుల నెఱుఁగుదువా?

లవు — రామాయణకథాపురుషులు వీరేకదా?

జన — ఔను.

లవు — అట్లయిన నెందుల కెఱుఁగను.

జన — ఈ చంద్రకేతు వాలక్ష్మణుని కొడుకు.

లవు — ఊర్మిళాపుత్రుఁడా? అట్లయిన మైథిలుఁ డగు రాజర్షికి దౌహిత్రుఁడు.

అరుం — బాలుండు కథాప్రావీణ్యమును బ్రకటించెను.

జన — (ఆలోచించి) నీవీకథ నెఱిఁగితి వట్లయినఁ జెప్పుము. చూచెదము. ఆదశరథ
పుత్రుల కేయేభార్యలయం దెందఱేయేపేర్లు గలవారుదయించిరి.

లవు — ఈకథావిభాగను మాకుఁగాని యితరులకుఁగాని శ్రుతపూర్వము గాదు.

జన—కవివరుఁడు చెప్పలేదా?

లవు—చెప్పెనుగాని వివరింపలేదు. ఆమహర్షి దానిలో నేకదేశమును సరసాభినేయ ప్రబంధముగా రచించి తనచేతితో వ్రాసిన యాపుస్తకమును దౌర్యత్రిక సూత్రధారుఁ డగుభరతునకుఁ బంపెను.

జన—ఎందులకు?

లవు—అతఁ డప్సరలచేఁ బ్రయోగింపఁజేయఁగలఁడని.

జన—మాకిదంతయు నభిప్రాయగర్భితముగా నున్నది.

లవు—ఈవిషయమున మాగురువున కధికాసక్తిగలదు. ఏమనఁ గొందఱు శిష్యులచేతి కాపుస్తకము నిచ్చిపంపుచు వారితోఁగూడ ధనుష్పాణియగు మాభ్రాతను దప్పులు దిద్దుటకై పంపెను.

కౌస—నీకు భ్రాతగలఁడా?

లవు—ఆర్యుఁడగు కుశుఁడు గలఁడు.

కౌస—నీకంటెఁ బెద్దవాఁడని తోఁచుచున్నది.

లవు—ఔను. ప్రసవానుక్రమంబున నతఁడు పెద్ద.

జన—మీరు కవలపిల్లలాయేమి?

లవు—అవును.

జన—బాలా! కథాప్రపంచ మెంతవఱ కెఱిఁగితివో చెప్పుము.

లవు—"అసత్యంబగు పౌరాపవాదంబునఁ ద్వరపడిన రాజుచే విడువఁబడినయొ కర్తృకయు నాసన్నప్రసవవేదనయు నగు సీతాదేవిని గహనంబున విడిచి లక్ష్మణుండు వెళ్ళెను" అని యంతవఱకు.

కౌస—హా సీతా! సుందరముఖీ! నీకుసుమసమశరీరమున కీదైవవంచన మెట్లు సంభవించినది?

జన—హా కుమారీ!

చ. పరిభవ ముగ్రకానని- వాసము నట్టి ప్రసూతివేదనల్ ।
బోరసిననీవు దుష్టమృగ- ముల్ ఖలులుల్ జరియింపఁజుట్టున ।
బ్రెగువులలో భయంపడి మ- దిన్ బలుసారులు నన్ను "నాయనా!
శరణ" నుచుం దలంచితివి- సందియమెంచులకుం దనూభవా! ॥

లవ—ఆర్యులారా! మీరెవరు?

లవు—(సకౌతుకోపరోధవినయముగా) ఆర్యులారా! చూడుఁడు. వీరు నన్నుఁ దీసికొని పోవుచున్నారు. (అని వేగముగా వెళ్ళుచున్నాఁడు.)

అరుం—జన—వీని కషితసంతోషముగా నున్నది.

కౌస—ఆరణ్యక శిశురూపాలాపంబుల మీరు సంతోషించితిరి. నేను వీనినిఁ జూచుచు వంచింపఁబడితినని తలఁచెదను. కాఁబట్టి కొంచెముటువెళ్ళి దర్శించి తరుగెత్తు నా బాలునిఁ జూచెదను.

అరుం—ఆ చపలుం డతివేగంబున దూరముగా వెళ్ళెను. ఎట్లు కనఁబడును?

కంచుకి—(ప్రవేశించి) "సమయము వచ్చినప్పుడిది మీకుఁ దెలియు" నని వాల్మీకి మహర్షి చెప్పెను.

జన—ఇదెదో మిగుల గంభీరమయినది. భగవతీ! యరుంధతీ! ప్రాచేతసునిఁ జూచెదము. (వృద్ధవర్గము నిష్క్రమించెను.)

వటువులు—(ప్రవేశించి) బాలా! యీయాశ్చర్యము చూడుము.

లవు—చూచితిని. గ్రహించితిని. ఇది నిశ్చయముగా నాశ్వమేధికాశ్వము.

వటు—ఎట్లు తెలిసికొంటివి?

లవు—మూఢులారా! ఆభాగమును మీరుగూడఁ జదివితిరి. చూడకుంటిరా యేమి? ఒకొక్క నూఱుపరిమితంబుగాఁ గవచవంతులు నిషంగవంతులు దండవంతులును రక్షకులుగా నుండిరి. అట్టిదే మఱియొకటి గన్పట్టునని మీకు సందియము వొడమెనేని యడుగుఁడు.

వటు—సేనారక్షితం బగునీయశ్వ మెందుల కిట్లు తిరుగుచున్నది.

లవు—(సస్పృహముగాఁ దనలో) అశ్వమేధంబనునది విశ్వవిజయు లగు రాజులకు బలిష్ఠంబును సకలరాజపరిభావియు నగు నుత్కర్షనికషంబు.

(తెరలో) గీ. ఏడులోకంబులందుఁ దా- నేకవీరుఁ।
డైనరావణకులహంత- కగును జయప।
తాక యిదికాక భూమికం- తకును వీర।
ఘోషణం బగు నీయజ్ఞ- ఘోటకంబు॥

లవు—(గర్వముతో) ఆహా! యీయక్షరంబులు క్రోధోద్దీపకంబులుగా నున్నవి.

వటు—ఎందుల కామాటలు? ఈకుమారుండు ప్రాజ్ఞుండు.

లవు—ఎందుబ కీ శేకలు. భూతలం బరాజకమాయేమి?

(తెరలో) ఓరీ చపలా! మహారాజున కెవరు రాజు లెక్కేడ?

లక్ష్మ—మూర్ఖులు. ఛీ. ఛీ. పోనిమ్ము.

గీ. ఉండిరే నుండుదురు గాక- యుర్విలోన।
భీతి నాకేమి గల్గు నీ- విషయమందు।
నిట్టి పలుకులతో నేమి?- యిప్పుడు మీ ప।
తాక హరియింతుఁ జూడుఁడు- తప్పకుండ॥

వటు—రా! యీహయంబును మంత్రిగద్దలు ఱుప్పి కొట్టి మళ్ళించి ములు మోదుగుల నడుమ సంచరింపనిండు

పురుషుఁడు—(కోపముతోఁ బ్రవేశించి.)

ఓరీ చపలమతీ! యేమంటివి? యీసైనికబృందము తీక్ష్ణతరంబు. దృప్తంబగు పిల్లవాని పలుకునైన సహింపదు. రాజజాతుఁడగు చంద్రకేతుఁడు దుర్దాంతుఁడు అతండు నవపూర్వారణ్యంబులఁ జూడఁదలఁచి వెళ్ళి యిప్పటికిని రాకుండె. కావునఁ దవ్వరితముగా నీతరుగస్థానంబునుండి మరలిపొండు.

వటు—కుమారా! యీగుఱ్ఱముతో నేమి? మ్రోఁగుచుండు విండ్లుగల యీభటులు భయపెట్టుచున్నారు. మన యాశ్రమస్థానము దూరమందున్నది. కావున రమ్ము. లేడిగంతులతోఁ బాఱిపోవుదము.

లక్ష్మ—(నవ్వి) ఆశస్త్రము లేమి మ్రోఁగును. (అని విల్లెక్కుపెట్టుచు)

చ. గొనమును నాల్కఁగూర్చఁబడు- కోఁటులునాఁ గొనలొప్పి నిప్పన।
ధ్వనఘనఘర్ఘరధ్వనుల- నైవడి మ్రోఁగుచుఁ జంపఁబూని న।
ప్వినయము నాస్యయంత్రమున- వే వెలివాఱెడు నావులింతఁ దా।
ననుకరణించి చాప మిపు- డాత్తగర్భముగాఁగ నయ్యెడుఁ॥

అని యథోచితంబుగఁ బరిక్రమించి యందఱు నిష్క్రమించిరి.)

ఇతి చతుర్థాంకము.

శ్రీరస్తు.

ఉత్తరరామచరితనాటకము.

పంచమాఙ్కము.

(తెరలో)

సైనికులారా! మన బలంబున కవలంబనంబు గలిగినది.

చ. త్వరిత సుమంత్రచోదిత జ- వప్రచలత్తురగంబులొప్పఁగా
యరదము నెక్కి మీమొసమ- రాద్భుతమున్ విని మెచ్చుతగ్గునా
ధరణి నిరంతరంబు చలి- తంబగు కాంచనపుం బతాక యా
యరదమునన్ జెలంగఁ వడి- నాతఁడె వచ్చెడుఁ జంద్రకేతుఁడున్ ॥

(పిదపఁ జెప్పినట్లు ప్రవేశించి.)

చంద్రకేతుఁడు—ఆర్యా! సుమన్త్రా! చూడు, చూడు.

ఉ. కొంచెపుఁగిన్క నెఱ్ఱవడు- కూరిమి మోము సెలంగువాఁడు నా
చంచల పంచచూడుఁడు న- సామ్యుఁడు వీరకుమారుఁ డీతఁడే
కొంచక మ్రోఁగునారి యిరు- కోణము లొప్పినవింట మలుగ్రల
న్మించును యుద్ధభూమి బల- మధ్యమునన్ వెదచల్లు నెల్లెడన్ ॥

ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము.

గీ. దళితకరిగండ టంకార- కలనఘోర
శరశతుఁడు నవ రఘువంశ- పరిభవాంకు
రుఁడు మునిజనబాలుఁ డొ- క్కరుఁ డనంత
కోపుఁ డీతఁడు ముదమును- గూర్చు నాకు ॥

సుమ—కుమారా!

ఉ: ౦౮ అమరాసురాతిగ మ- హామహిమున్ శిశువీని రాఘవో,
హాహాణము పమరూపుఁజూచి సుత- పఃఫలకౌశిక యజ్ఞశత్రులన్ ।

సహురంబునందు వడిఁ- జంపఁగఁగార్ముకమూనుశూరురా।
ము మనంబునందుఁదల- పోయుచునుంటిని మాటిమాటికిన్॥

చం— ఒక్కనికై యనేకుల కారంభము గలిగినదని నామనస్సు సిగ్గుపడుచున్నది.

పృథ్వి. మదాంధు లతిభీకరాయుధస- మాజచంచత్కరుల్।
మదాతిశయదుర్దినద్విరద- మండలంబుల్ క్వణ।
ద్వదత్కనకఘంటికా యుతర- థంబులున్ దోఁటి య।
స్మదీయ బలమొక్క బాలుని ని- జంబుగన్ జుట్టెడున్॥

సుమ—వత్సా! వీరందఱుగూడినను వీనికిఁ జాలరు. వేఱుగానుండినఁ జెప్పెడిదేమి?

చం—ఆర్యా! త్వరపడుము, త్వరపడుము. అస్మదాశ్రితబలంబుల నితఁడు చంప మొదలుపెట్టెను.

మ. గిరికుంజంబులలో భయంబున మహా- ఘీంకారముల్ సల్పు కుం।
జరయూథంబుల కర్ణముల్ పొడుచు నా- జ్యానాదమున్ దుందుభీ।
సరయధ్వానముఁ గూర్చుచున్ భువి శిర- స్సంఘంబులన్ మృత్యుభీ।
కరవక్త్రోదరశేషపూరితను గాఁ- గల్పించు నివ్వీరుఁడో॥

సుమ—(తనలో) ఇట్టి వానితోఁగూడ నీచంద్రకేతువునకు ద్వంద్వయుద్ధము నెట్లంగీకరింతుము? (ఆలోచించి) కాక, మన మిక్ష్వాకుకులవృద్ధులముగదా? సంగరము సంభవించినయెడ గతియేమి?

చం—(సవిస్మయలజ్జాసంభ్రమముగా) సైన్యము లెల్లెడఁ బాఱిపోయినవి గదా? ఛీ. ఛీ.

సు— (రథవేగమునిరూపించి) కుమారా! యీవీరుఁడు నీకుసంభాషింపసమీపించెను.

చం—(స్ఖలితనభినయించి) ఆర్యా! వీని నేపేరునఁ బిలుతును?

సు— లవుఁడని.

చం—మణిరంగవృత్తము—

ఓమహాభుజ!- రోలవ! బాలా!।
యేమి నీకిఁక- హీనులతోడన్।
రామ తేనిదె- రా శమియించున్।
ధామ వీ... డు- ధామమునందున్॥

సు—ప్రభాకలితవృత్తము—

మరలెను నీపిలుపుగ్ విననంగఁగు- మారుఁడీతఁడు సైన్యసం ।
హరణమునుండియొ చూడు బాలక!- యంబుదధ్వని విన్నకే ।
సరివరశాబక మా మదాంధగ- జప్రమర్దనమందుఁ దా ।
మరలినయట్టులు చూడఁగా నుప- మాన మాతని కీవుగా ॥

లవు—రాజపుత్రా! మేలు, మేలు, నిజముగా నైక్ష్వాకుఁడవే. ఇదిగో నేను మరలి వచ్చితిని.

(తెరలో గొప్పకలకలము.)

లవు—పరాజితులయ్యును మరలవచ్చి పృష్ఠానుసారులై యా చమూపతులు సావహేలనముగా సమీపించుచున్నారు. ఇనీ మూఢులు.

మ. గిరిఘాతక్షుభిత ప్రచండబడబా- గ్నింబోలు నాకోపభీ ।
కరపూర్ణాగ్నికి హేలచే గొడవలం- గావించుచుగ్ వెన్క సం ।
గర సంరంభముచేయు నీభటతతుల్ - కల్పాంతకాలానిలా ।
తిరయాస్ఫాలితసింధునిర్ఝరవిభా- తిగ్ భోజ్యమై యొప్పెడుగ్ ॥

(అని వేగముగాఁ బరిక్రమించుచున్నాఁడు.)

చం—కుమారా!

చ. గొనములగొప్ప నచ్చెరువు- గూర్చుట నిష్టుఁడవైతినాకుఁగా ।
న నిజము నీవు మిత్రుఁడవు- నాయది యెయ్యది యద్ది నీదె కా ।
వున నిజసేన నెంమలకుఁ- బోరొనరించుచు నుంటి వీవు ద ।
ర్పనికష చంద్రకేతుఁడిదె- వచ్చెను నీకిఁక రమ్ము బాలకా! ॥

లవు—(సహర్ష సంభ్రమముగా మరలి) ఆహా మహానుభావుండగు నీసూర్యకుల కుమారుని ప్రసన్నకర్కశమగు వీరవచనప్రయోగమేమి? కాన వీరితో నేమి? వీనినే సంభావించెదను.

(తెరలోఁ గలకలము.)

లవు—(క్రోధనిర్వేదములతో) అక్కటా! వీరసంవాద విఘ్నకారులగు నీపాపాత్ములు నాపనికి భంగముచేయుచుండిరి. (అని యెదురుగా వెళ్ళుచున్నాఁడు.)

చం—ఆర్యా! చూడుము, చూడుము.

చ. తమి గలదర్ప మొప్పఁగ ని- తం డదె నాయెడ బద్ధలక్ష్యుఁడై ।
సమరబలంబు వెన్దగిలి- సాఁగ శరాసన మెక్కువెట్టు ని ।
క్రొమరుఁడు రెండుగా నెగురఁ- గొట్టెడు గాలిఁజలించు నింద్రచా ।
పము ధరియించు నంబుదము- భాగ్యముఁదాల్పుఁ దలంచిచూడఁగన్ ॥

సు—బాలకా! మీరు వీనినిఁ జూచుటకైనఁజాలరు. మనమే కేవలమచ్చెరువున మై మఱచితిమి.

చం—రాజులారా!

ఉ. ఏనుఁగు లశ్వముల్ రథము- లెక్కుచు లెక్కకు మీఱి తాల్చుచున్ ।
మేనుల వారవాణముల- మీఱిన ప్రాయము లొప్పఁ గీర్తికిన్ ।
బూనుచు మీరు చర్మవస- నుండు పదాతియునైనబాలునం ।
దౌనని గుంపుగూడితి ర- హో? సడియయ్యెడు మీకు మాకిఁకన్ ।

లవు—అవును. నాయందు దయదలఁచు చున్నాఁడు కాఁబోలును. (ఆలోచించి(కానిమ్ము. కాలహరణ ప్రతిషేధంబునకై సైన్యంబుల జృంభకాస్త్రంబున స్తంభించెదను. (అని ధ్యానము నటించుచున్నాఁడు)

సు—ఆకస్మికముగా నుల్లోలంబులగు సైన్యనిర్ఘోషంబులు శాంతించుచున్నవేమి?

లవు—మేమిప్పుడు ప్రగల్భమును జూచెదము.

సు—వత్సా! కుమారుండు జృంభకాస్త్ర మామంత్రించెనని తలఁచెదను.

చం—సందేహమేమి.

చ. క్రమముగఁ జీఁకటుల్ మెఱపు- గల్గినయట్లదిమూసికొన్ననే ।
త్రములను గప్పుచున్ భయక- రంబుగ విప్పుచు వేఁచుచుండెఁ జి ।
త్రమున లిఖించినట్లు మన- దండు చలింపక యుండెఁ జూడ స ।
త్యముగ ననంతవీర్యముగు- నయ్యది వెళ్లెడు జృంభకాస్త్రమే ॥

మ. పరితప్తస్ఫురదారకూటకపిశ- జ్వాలాప్రకాశంబు భీ ।
కరపాతాళగుహాఘనీకృతతమః- కాండాతినైల్యంబునుం ।
బరఁగన్ జృంభకముల్ నభంబు మెఱపుల్- పాథోదముల్ గల్గుభీ ।
కరకల్పానిలభిన్నవింధ్యగిరిశృం- గంబుల్ బలెన్ గప్పెడున్ ॥

సు—ఇతని కీజృంభకాస్త్రంబు లెట్లువచ్చెనో?

చం—వాల్మీకిమహర్షివలన వచ్చిన వని తలంచెద.

సు—ఆముని యస్త్రముల నెఱుంగఁడు. అందులో జృంభకాస్త్రంబుల బొత్తిగా నెఱుఁగడు.

గీ. తొల్లి యీయస్త్రములు ముని- ధూర్జటి యగు।
నాకృశాశ్వుఁడు గనె నివి- యతనికరుణఁ।
గౌశికునిఁ జెందె నవి వాని- కరుణఁబిదప।
రామభద్రునిఁ జెందెనో- రాజతనయ!॥

చం—అధికవిజ్ఞానవంతు లగునితరమంత్రవేత్తలు గూడ స్వయముగాఁ గనుగొందురు.

సు—వత్సా! సావధానుఁడవు కమ్ము. నీప్రతివీరుఁడు వచ్చెను.

కుమారులు—(పరస్పరము తమలో) ఆహా ప్రియదర్శనుఁడే (సస్నేహానురాగముగాఁ జూచి)

చ. తనకును దానె కూడినయు- దారగుణాళివిశేషమో? పురా।
తనమును బూర్వజన్మసము- దంచితసంచితబద్ధమైత్రివా।
సనయొ? నిజంబు దైవగతి- జ్ఞప్తికి నెక్కనిబాంధవంబొ? నా।
కితఁడు కనంబడంగ రచి- యించు మనంబును నిశ్చలంబుగన్॥

సు—దేనిని దారామైత్రియనియు చక్షూరాగంబనియు లోకులువ్యవహరింతురో యట్టినిష్కపటంబగు ప్రీతికొండొకని కొకానొకనియందుఁ గలుగుట యనునది ప్రాణిసామాన్యధర్మంబు. అనాలోచనీయకారణంబగునట్టి ప్రేమమును ప్రమాణంబుగాఁ జెప్పుచున్నారు.

గీ. హేతువిరహిత మగుపక్ష- పాత మెదియొ।
దాని కొకప్రతిక్రియ- దలఁప లేమ।
అవ్యయప్రేమమయతంతు- వదియ భూత।
ములను నంతరంగంబులఁ- బొడిదికట్టు॥

కుమారులు—(పరస్పరము మరలఁదమలో)

గీ. ఎట్టు లీనవవ్యృమరాజ- పట్టకాంతు।
లిడెడుమేన శరంబులు- విడువఁ దగును?।
పెది దొరకంగఁ గౌఁగిలి- యిచ్చగించి।
గగురు పొడుచుచునుండెనా- కాయ మిపుడు॥

ఇంతియెకాక—

ఉ. క్షైమవు గాక యేమి గతి- గల్గు మహోత్తర తేజునందుఁ? గాఁ।
డీదృశుఁ డెట్టిదానిగుణి- యెంచుల కట్టిదిశస్త్రఁ? మెత్తినం।
గ్రైమవు పోరరానిననుఁ- గాంచుచు నీతఁడె యేమి పలుకునో?।
జోమల ఘోర మాసమయ- సూక్ష్మము మైత్రిని బాడుచేయఁగా॥

సు— (అపుని జూచి కన్నీటితోఁ దనలో) హృదయమా! పెడబొకఁబోటిపోయెద వేమి?

క. ఎది నీమనోరథంబున।
గుఁ డగినబీజంబు దానిఁ- గొని హరియించెఁ।
మొదలన దైవం బకటా!।
మొదలు తెగినతీఁగ నెట్లు- మొగ్గలు పుట్టుఁ?॥

చం— ఆర్యా సుమంత్రా! రథమునుండి దిగుచుంటిని.

సు— ఏమికారణము?

చం— ఈవీరపుత్రుండు గౌరవింపఁబడునుకటి ఇది కాక సుమంత్రా! రాజశాస్త్రంబు పరిపాలింపఁబడును. రథికులు పాదచారి నెదిరింపరని శాస్త్రవేత్తలు చెప్పుచున్నారు.

సు— (తనలో) కష్టదశ నొందితిని.

గీ. ఇట్టి కార్యంబునొనరించు టెట్లు వేగ।
వల దనుచుఁ జెప్పఁదగును నా- వంటివాఁడు?।
అధికసాహసరస మగు- నట్టికార్య।
మెట్లు లఁగీరి చునో యెఱుఁగఁజాల॥

చం—మాతండ్రులుగూడ మాతాతగారిప్రియమిత్రుఁడ వగుని న్నర్థసంశయంబుల నడుగుచుందురు. ఇచ్చో నాలోచించెద వేమి?

సు—కుమారా! ధర్మానుసారంబుగఁ బ్రవర్తించుచుంటివి?

క. ఇదియె సనాతనధర్మం।
బిదియే సాంగ్రామికంబు- నెకుఁడున్యాయం।
బిదియే రఘురాజోత్తమ।
పదఘట్టితవీరచరిత-పద్ధతి వినుమా॥

చం—ఆర్యునివచనము నిరుపమానముగా నున్నది.

క. ఇతిహాసపురాణంబుల।
స్మృతివచనంబులను న్యాయ- శిక్షల మఱియుఁ।
నుతరాఘవవీరకుల।
స్థితియు నెఱింగితిరి మీరె- తెల్లముగాఁగఁ॥

సు—(సస్నేహహాసముగాఁగౌఁగిలించి)

ఉ. వీరకుమార! యింద్రజిని- వే పరిమార్చినమొన్నపుట్టు నా।
క్షీరగళుండు నీపితకుఁ- జెప్పఁగ నీయవి యెన్నినాళ్ళ? మే।
లౌర! తదంగజుండు నిపు- డంతటినైపుణి వీరధర్మమం।
దారయుచుండెడిఁ దశర- థాన్వయ మెకెఁ బ్రతిష్ఠకుఁ విధిఁ॥

చం— గీ. అన్వయజ్యేష్ఠుఁ- డనపత్యుఁ డగుచునుండఁ।
గాఁ బ్రతిష్ఠ యిఁకేమి గాఁ- గలదు మనకు।
లంబున కటంచు మిగుల దుః- ఖంబునంద।
పించుచురు మిగులుముప్వారు- పితలు సతము॥

సు—అకటా! చంద్రకేతువచనంబులు హృదయ మర్మచ్ఛేద దారుణంబులు గదా?

లవు—ఆహా! రసక్రమంబు కలిసిపోవుచున్నది.

గీ. చంద్రుఁ డుదయింపఁ గుముదిని- సంతసించి।
నట్లు నాదృష్టి వీనిఁజూం- డయ్యెఁగాని।

కలహమునం గోరు నారికా- యలును ప్రోగు।
నారిగలవిల్లు దయ గల్గు- నాభుజంబు॥

చం—(రథావతరణమునిరూపించి) ఆర్యా! సావిత్రుం డగుచంద్రకేతుఁడు నమ
స్కరించుచున్నాఁడు.

సు—అహితపక్షే పరాభవంబు గలుగ భగవంతుం డనుగ్రహించుఁగాత.

మ. నినుఁ బ్రేమించునుగాత సంగరమున- న్వేవెల్గు గోత్రేశుఁ, డొం।
దును నిన్నార్చి ముదంబు నీపితలతీ-ర్థుండు న్వసిష్ఠుండు, చెం।
ద నగుఁగాక గారుడ మాగ్నిమారుతము నైం- ద్రావైష్ణవం బోజ, మి।
చ్చును నీగెల్పును రామలక్ష్మణధను- ర్జ్యాఘోషమంత్రం బిడుఁగాక॥

లవు—కుమారా! రథమందుండియే మిగులఁ బ్రకాశించుచుంటివి. ఈయత్యాదరంబు
చాలుఁజాలు.

చం—అట్లయిన నీవుకూడ మఱియొకయరదం బలంకరింపుము.

లవు—ఆర్యా! రాజపుత్రుని మరల రథ మెక్కింపుము.

సు—కుమారా! నీవుకూడఁ జంద్రకేతునిమాట యంగీకరింపుము.

లవు—తమయుపకరణంబుల నాలోచనం బేమి? ఇఁక నేమన వనవాసులు రథగతి
నెఱుఁగరు.

సు—వత్సా! చంద్రకేతూ! యీతనివర్ప సౌజన్యంబులయాచారమునుజూచితివా? ని
ఐక్ష్వాకరా జగు రామభద్రుండు చూచెనేని స్నేహంబున నితం డాతనిహృ
దయంబుఁ గరఁగించును?

లవు—చంద్రకేతూ! ఆ రాజర్షి యగు రామచంద్రుఁడు సుజనుఁ డనివింటిమి (సల
జ్జముగా)

చ. పావనవిరోధిశాసకుని- యంచును మే మిటువంటివారమే।
నెవఁడు మహాగుణంబుల మ- హీవరు నాతని గారవింపఁ? డై।
న వివిధరాజకోటికి ఘ- నంపుఁదిరస్కృతిఁ జేయు చామదీ।
యవచన మశ్వరక్షకుల- కందఱికిం గలిగించెఁ గోపముఁగాక॥

చం—తాతప్రతాపోత్కర్షంబునఁ గూడ నీ కసహనంబా యేమి?

లవు—అసహనంబు కానీ కాకపోనీ. నే నిదొక్కటియడిగెదను. రాఘవరాజని శాంతునిఁగా వినుచున్నారము. అతఁడు గర్వింపఁడు. ఆతని ప్రజలు గర్వింపరు. అట్టియెడ నీరక్షకభటులు రాక్షసవాక్కు పలికెదరేమి?

గీ. వెఱ్ఱియెత్తినవారిగ- ర్వించువారి।
పలుకు రక్కసిపల్కని- పల్కినారు।
మునులు సర్వవైరంబుల- మూల మదియె।
సకలలోకతిరస్కృతి- సాధన మదె॥

అని దానిని నిందించి మఱియొకదానిని నిట్లు నుతింతురు.

గీ. కోరికల నిచ్చుఁ గీర్తిని- గూర్చుఁ బాపుఁ।
దోలెడు నలక్ష్మి శత్రులఁ- ద్రుంచు భద్ర।
మూలకుఁ దల్లియు శుచియును- భోగదాయి।
యనుచు సూనృతవచనంబు- ననిరి మునులు॥

సు—వాల్మీకిశిష్యుం డగు నీబాలుండు జనితాసహనసంస్కారంబునఁ బరుగుచుఁ బలుకుచున్నాఁడు.

లవు—చంద్రకేతూ! "తాతప్రతాపోత్కర్షంబునఁ గూడ నీకసహనంబారో" అనియేమంటివి? క్షత్రియధర్మంబు వ్యవస్థితవిషయమా యేమి?

సు—కుమారా! ఆభగవంతుం డగు నైక్ష్వాకు నెఱుఁగవు కావున నతిప్రసం చాలింపుము.

గీ. సైనికులమర్దనంబున- సత్యముగఁ బ్ర।
తాపమును జెందితివి నీవు- తగును గాని।
పరశురాముని మర్దించు- ప్రభువునందు।
నిష్ఠురోక్తులు పలుకంగ- నీవు తగవు॥

లవు—ఆర్యా! పరశురామమర్దనుఁ డనియీయుచ్చైర్వాదం బేమి?

గీ భూసురులకును వాక్కున- భూపతులకు।
బాహువులందును వీర్యంబు- ప్రకటము కదె?।

శస్త్రీధరుఁ డైనవిప్రుండు- జామదగ్న్యుఁ ।
డతని గెలువంగ తేనికి- నుతి యదేమి? ॥

చం—(అతికష్టముగా) ఆర్యా సుమంత్రా! పైపైకిఁబోవుచుండెను.

చ. ఎవఁడు మహాత్ము భార్గవుని- నెంచఁడొ వీరునిఁగా? నెవండు లో ।
కవిదితముల్. జగంబులను- గావఁగఁదా మభయంపుదక్షిణా ।
ద్రవిణ మొసంగుపుణ్యనిధి- తాతచరిత్రముల్ గ్రహింపఁడో? ।
నవపురుషావతారుఁ డగు- నాథుఁడితం డెవఁడో తలంపఁగన్ ॥

లవు—రఘుపతిచరిత్రంబు మహిమంబు నెవ్వఁడెఱుంగఁడు? చెప్పఁదగిన దేమయినఁ గలదా?— లేదా? వినుము,

ఉ. హాహా! యిలఁ దాటకం బొడిచి- యుర్ ఘను లెవ్వ రవార్యకీర్తులై?
రాయవిచారణీయచరి- తాఢ్యులఁ బెద్దల నుండనీ ఖరా ।
పాయము సేయ మూఁడడుగు- లల్లన వెన్కకు రాక వాలిపై ।
సాయక మేయ నేర్పును బ్ర- శస్తిగ లోక మెఱింగి యుండెడిన్ ॥

చం—హా! తాతాపవాదీ! భిన్నమర్యాద! మిగుల గర్వించుచుంటివే?

లవు—ఆ నాయెడనే కోపంబునఁ గనుబొమలు విఱుచుచుంటివా?

సు—వీరిరువురకుఁ గోపంబు హెచ్చుచున్నది.

మ. కినుకం బుట్టుశరీరకంపమునఁ బై- కింగ్రిందికిన్ జుట్టు లా ।
డును జెంగల్వ నొకింత పోలుకను లుం- డున్ బూర్ణశోణాభ నా ।
ననముల్ భ్రూకుటిభీకరంబు లగుచున్- నైల్యంబు గన్పించుచో ।
మునికాంతిన్ భ్రమరంబులం బడయునం- భోజంబు కాంతిం గనున్ ॥

(అని యందఱు నిష్క్రమించిరి.)

ఇది పఞ్చమాఙ్కము.

శ్రీరస్తు.

ఉత్తరరామచరితనాటకము.

షష్ఠాఙ్కము.

(తరువాత విమాన మెక్కి విద్యాధరమిథునము ప్రవేశించును.)

విద్యాధరుఁడు—ఆహా! నిష్కారణవైరప్రచండులును రాజలక్ష్మీవిరాజమానులు న గు నీసూర్యకులకుమారుల సంభ్రాంతదేవాసురంబు లగుపరాక్రమవిలసనంబు లెంతయాశ్చర్యముగా నున్నవి.

గీ. ఘుమ్మనుచు మ్రోఁగునాచిఱు- గంట లొప్పి।
మ్రోఁగు పెద్దగోనంబున- రోదయొనర్చు।
విల్లు వంచుచు శరముల- పిండు గురియు।
నామహావీరులరణము- త్యద్భుత మగు ॥

విచిత్రపదము— నీరదగర్జము పోలిక।
క్రూరనినాదము గల్గుక।
భోరనుఁ జిత్రశుభంబుల్।
గోరుచు మంముభిమ్రోఁతల్॥

కావున మణిమయంబు లగు సురతరుముకుళంబులమరందంబునఁ జెన్నొందినదియు వికసించినకనకకమలంబులఁ గూడి మనోహరం బైనదియు నగుపుష్పవర్షంబు మహావీరు లగునీబాలురపైఁ గురియుఁగాత.

విద్యాధరి—నటనంబునఁ జలించుమెఱుపుకాంతులఁ గపిలవర్ణం బగునాకాశము మఱియొకరీతిగాఁ గన్పట్టుచున్న దేమి?

వి.డు—అదేదో?

గీ. వేగ గిరగిరఁ దిరిగెడు- విశ్వకర్మ।
శాణచక్రంబువిసరుచేఁ- జాలభ్రాంతిఁ।

బొందు సూర్యుని తేజంబొ?- భూతనాథు।
ఫాలనేత్రంబు నుజ్జ్వల- పటుపుటంబొ?॥

ఆ! తెలిసినది. మనోవికారంబు నొంది [illegible] యగ్నిఁబోలుశరసంపాతంబు గల్గునాగ్నేయాస్త్రము.

గీ. మ్రాఁడి చురచుర లాడుచు- మారముల [illegible]।
ములును గల్గువిమానముల్ తొలఁగిపోయె।
నవపలాశకుసుమసమా- నలము చూడు।
కాల్చుచున్నది చీనాంశు- కముల వేగ॥

ఆశ్చర్యమాశ్చర్యము. భగవంతుం డగుపావకుండు [illegible] ప్రచండంబుగ మండి పదుమిణుఁగురులఁ గ్రక్కుచు జ్వాలా[illegible] నొనర్చుచుఁ గబళింపఁ బూని వెడలుచుండె. ఆహా! మొల్లెడ [illegible] చుండెఁ గదా? కావున నాప్రియురాలిని బట్టతోఁ గప్పి మారము[illegible] ను. (అట్లుచేయుచున్నాఁడు,)

వి.రి—దైవవశంబున మౌక్తికశైలంబుపోలిక మృదుశీతలమాంసలం [illegible] స్పర్శంబున నుదయించునానందంబున నివర్తితవేదనంబై నా[illegible] సగ ముదయించి యణఁగి పోయినది.

వి.దు—ఓసీ నేనేమిచేసితిని? కాక పోయిన—

గీ. ఏమియును మేలు సేయక- యేహితజన।
మాత్మసుఖముల నెవ్వరి- యమితదుఃఖ।
ములను బోఁగొట్టుచుండునో- మోద మలర।
వారు వారికి వెల లేని- వస్తువు గదా?॥

వి.రి—అనారతంబు సంచలించుమెఱుపుఁదీఁగలఁ బ్రకాశించుచు [illegible] తంబులం బోలి నీలంబు లగుజలధరంబుల నాకాశంబు గ్రమ్ముకొనిన [illegible]

వి.దు—ఇది యపుఁడు ప్రయోగించిన వారుణాస్త్రంబుప్రభావంబుగదా? అనవ[illegible] ముక్తవారిధారాసంపాతంబుల నాగ్నేయాస్త్రంబు శాంతించినది.

వి.రి—నాకిష్టము.

వి.దు—అకటా! సర్వంబును దోషంబున కగుచున్నది. ఏమనఁ గ[illegible] క్షుభిత గంభీర గుళగుళాయమాన మేఘ [illegible]

నేకవార విశ్వకబళన వికట కరాళ మృత్యువక్త్ర కందర వివర్తమానంబు లైవడి లయకాల యోగనిద్రా నిరుద్ధ సకలద్వార నారయణోదరస్థితంబు మాడ్కి భూతజాతంబు విపత్తి నొందుచున్నది. చంద్రకేతూ! మేలు మేలు. వాయవ్యాస్త్రము ప్రయోగించితివి. తగును. ఏమన?

గీ. పరమవిజ్ఞానమును బోలు- పవనము పర।
మాత్మయందు వివర్తంబు- లట్లు నిఖిల।
జలధరంబుల నెఘటనో- విలయ మొందఁ।
జేసె నీ యస్త్రమహిమము- చెప్పఁ దరమె ॥

వి.రి—నాథా! దవ్వుల నుండియే తొందరతోఁ జేయి పైకెత్తి యుత్తరీయంబు చెఱంగు విసరుచు మధురగంభీరనినదవచనంబుల యుద్ధవ్యాపారంబు నిషేధించుచు నీ కుమారులనడుమ విమానంబు దిగ్గు చుండునితం డెవండు?

వి.దు—ఇతండు శంబూకవధ నుండి మరలి వచ్చిన రఘురాముఁడు.

గీ. పరమపురుషుని శాంతపుఁ- బలుకు విను చు।
గౌరవంబున విడిచె సం- గరము లవుఁడు।
శాంతుఁడై చంద్రకేతుఁ డం- జలి ఘటించె।
రామునకు సుతలబ్ధి భ- ద్రంబు గల్గు॥

కాన నీ విటు రమ్ము. (అని నిష్క్రమించిరి.)

ఇది విష్కంభము.

(పిదప రాముఁడును, లవుఁడును, నతుండగు చంద్రకేతుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.)

రాము—(పుష్పకముదిగి)

గీ. సౌరకులచంద్ర! చంద్రకే- తూ! రయమున।
రమ్ము న న్గౌఁగిలింపు దృ- ఢమ్ముగాఁగ।
హిమశకలశీతలభవదం- గముల నాదు।
చిత్తదాహంబు శాంతినిఁ- జెందఁగాత॥

(లేవనెత్తి సస్నేహముగాఁ గౌఁగిలించి.) దివ్యాస్త్రయుక్తుఁ డానందించు నీ కారోగ్యమా?

చం—అత్యాశ్చర్యమిత్రలాభంబున మఱియును. తాతా! నాదొక్క విన్నపంబు గలదు. అనర్గళసాహసుం డగునీవీరుని మీరు నన్నుం బోలి స్నేహదృష్టిం జూడుఁడు.

రా—(లవునిఁజూచి) దైవవశమున బాలునకు మంగళకారుఁ డగుస్నేహితుఁడు దొరకెను.

గీ॥ కొమరుఁ డీతఁడు బ్రహ్మాండ- గుప్తి కొఱకు।
దాల్చినస్త్రాగమము రాజ- ధర్మము గుణ।
ములసమూహంబు శక్తుల- ప్రోగు మఱి జ।
నించి యుండినపుడమిపు- ణ్యంపుఁదిన్నె॥

లవు—(తనలో) పుణ్యప్రభావదర్శనుఁ డగు నీమహాపురుషుఁడు—

గీ॥ ధ్యానముల కేకమును మహో- త్తరము నైన।
జన్మభూమియు భక్తి కా- శ్వాసవిషయ।
ముత్తమం బగుధర్మంబు- నుజ్జ్వలంపు।
విగ్రహము దాల్చినట్టియ- నుగ్రహంబు॥

ఆశ్చర్యమాశ్చర్యము.

మ॥ అడఁగెన్ వైరము, సౌఖ్యమున్ ముదము నీ- యంజాలు శాంతంబు దాఁ।
దొడరెన్, వంచుచునుండె నన్వినయ, మ్మా- దుర్దర్ప మేతెంచె నె।
కడకో, యీతఁడు గన్పడన్ మఱచితిన్- గాయంబు వే, కాకయె।
ప్పుడుఁ దీర్ఘాప్తికిఁ బోలె సజ్జనులకున్- విజ్ఞేయమాహాత్మ్యముల్॥

రా—(తనలో) ఇదేమి? ఇతండు నా కొక్కమాఱుగా దుఃఖవిశ్రాంతినిఁ గలుగఁజేయుచు నేకారణంబున నాయంతరాత్మను స్నేహయుక్తముగాఁ జేయుచుండె. కాకున్నను స్నేహము నిమిత్తాపేక్షితం బనుట విప్రతిషిద్ధంబు.

గీ॥ ఆంతరపుహేతు వేదియో- యంతరంగ।
ములను గల్పును బాహ్యహే- తులను బ్రీతి।

లనుసరింపవు సూర్యోద- యమునఁ దమ్మి!
విరియు శశి రా శశిశిల ద్ర- వించుఁగాదె॥

లవు — చంద్రకేతూ! నీ రెవ్వరు?

చం — ప్రియవయస్యా! వీరు తాతపాదులు.

లవు — "ప్రియవయస్య" యని నీవు పిలిచితివి గాన నాకుఁ గూడ నిదియే ధర్మము. కాని, నీకుఁ బూజ్యులును రామాయణకథాపూరుషులు నగు తండ్రులు నలుగురు గదా కలరు? వారిలో వీ రెవ్వరో చెప్పుము.

చం — పెదనాయన గారనిగ్రహింపుము.

లవు — (సోల్లాసముగా) భగవంతుం డగు రఘునందనుఁడా? పుణ్యవశమున నీమహాత్ముని దర్శనం బగుట నేఁడు సుప్రభాతము. (సవినయకౌతుకముగాఁ జూచి) తాతా! ప్రాచేతసాంతేవాసి యగు లవుఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

రా — ఆయుష్మంతా! రా రమ్ము. (అని కౌఁగిలించి) వత్సా! యధికవినయంబు చాలును. గట్టిగా నన్నుఁ గౌఁగిలింపుము.

గీ॥ కమలకుట్మలగర్భప- త్రములఁ బోలి।
మాంసలమును మసృణము సుకు- మారమగుచుఁ।
జందనముఁ జందురునిఁ బోలు- చలువ గలుగు।
నీదు కౌఁగిలి సుఖమును- నెరపు నాకు॥

లవు — (తనలో) వీరికి నాయెడ నిట్టియకారణస్నేహము గలిగినది. అజ్ఞానుండ నగు నేనే వీరి కపకారంబొనరింప వృథాయుధపరిగ్రహం బొనరించితిని. (ప్రకాశముగా) తండ్రిగా రిప్పుడు లవునిబాలిశత్వమును సహింతురు గాక.

రా — వత్సా! నీవు చేసిన యపరాధ మేమి?

లవు — అశ్వానుచరులవలన మీప్రతాపమును విని పరాక్రమించితిని.

రా — ఇది రాజుల కలంకారమే.

గీ॥ ఒరులతేజంబుఁ దేజస్వి- యోర్వఁ డతని।
కది స్వభావం బకృత్రిమ- మగును నిజము।
పిచ్చలును రవి దపియింప- నిర్వృతిఁ జెంది।
నట్లు తేజంబు ప్రకటిం- దే- యుగ్రరాయి॥

చం— ఈమహావీరుని తేజస్సే కాదు కోపంబును బ్రకాశించును. తాతా! చూడుము. ఈప్రియమిత్రుండు ప్రయోగించిన జృంభకాస్త్రంబున నాక్రమింపఁబడి సర్వసైన్యములు నిశ్చేష్టంబు లయినవి.

రా— బాలా! యస్త్రంబు సంహరింపుము. చంద్రకేతూ! నీవు గూడ నిర్వ్యాపారవిలక్షణంబు లగుబలంబుల నూరడింపుము.

లవు— (ధ్యానమునటించుచుండె)

చం— చిత్తము చిత్తము. (అని నిష్క్రమించెను.)

లవు— తాతా! అస్త్రము శాంతించినది.

రా— వత్సా! జృంభకాస్త్రంబులు సరహస్యప్రయోగసంహారంబులు.

గీ॥ వేదచోదితధర్మక- ర్మాదిరక్ష ।
ణంబు సేయ నఖండత- పంబు సేసి ।
బ్రహ్మముఖ్యులు స్వీయత- పఃప్రభావ ।
యంబు నైనమహాస్త్రచ- యంబుఁ గనిరి॥

వారు కృశాశ్వున కొసంగిరి. పిదప నస్త్రమంత్రమయ మగునుపనిషత్తును కృశాశ్వుండు తనయొద్ద వేయేండ్లు చదువుకొనినకౌశికున కిచ్చెను. ఆపూజ్యుండు నా కుపదేశించె. దానిపూర్వానుక్రమం బిది. కుమారునిసాంప్రదాయమెట్టిదో యడుగుచున్నాను.

లవు— మా కస్త్రంబులు స్వతఃప్రకాశంబులు.

రా— (ఆలోచించి) ఏమిట్లు సంభవింపదా? ఇదేదోయుత్కృష్టపుణ్యకారణంబగు నొకమహిమ కావచ్చును. (ప్రకాశముగా) బహువచనం బెట్లు?

లవు— మేము కవలపిల్లలము.

రా— అట్లయిన రెండవవాఁడెక్కడ?

(తెరలో) ఓదాండాయనా! దాండాయనా!

ఉ॥ ఏమి వచించి తేమి వచి- యించితి మిత్రమ! మిత్ర! ఘోరసం ।
గ్రామము చిన్నితమ్మునకు రాజభటాళికి వచ్చెఁ గాదె యహా ।

రా॥ మఱియింతుఁ జూడు మధి- రాజపదంబును మజ్జగంబులన్।
భూమిని నిప్పుడే శమముఁ- బొందెడు రాజుల శస్త్రవహ్నులున్॥

రా— క్రొత్తమబ్బులయందును కడిమిచెట్లు మొగ్గ తొడిగించునట్టు లింద్రనీలమణికాంతిగలుగు కంఠధ్వని నాకుఁ బులకాంకుర మొనరించుచున్నది. ఎవఁడితండు?

లవు— ఇతండు భరతాశ్రమము నుండి మరలివచ్చిన కుశుండను పేర్గల నాయగ్రజుండు.

రా— (ఆనందముతో) అక్లేశని బాలా! ఆయుష్మంతుఁడగు నాతని నిటు పిలువుము.

లవు— చిత్తము చిత్తము. (అని నడచుచున్నాఁడు)

కుశుఁడు— (ప్రవేశించి క్రోధధైర్యములతో విల్లు మోఁగించి)

చ॥ అనఘుఁడు సూర్యసూతి మను- వాదిగ నిర్భయదక్షిణా మహాం।
ప్రమన కిడు చాత్మవీర్యశిఖి- దుష్టులమాడ్చెడు సూర్యవంశ్యులై।
నన్నృపులతో రణంబువడి- నన్ జ్వలితాస్త్రమరీచి నారతిం।
గొనుగొన మొప్పునాధనువు- కోర్కులు దీరఁగ ధన్యమౌఁగదా॥

(అని వికటముగా నడచుచున్నాఁడు)

రా— ఏమీ రాజకుమారుని పౌరుషాతిరేకము?

ఉ॥ వాఁడిమిచూపు మజ్జగము- బల్మిని గడ్డిగఁ జూచు, ధైర్యముం।
బోడిమిగర్వ మొప్పుగతి- భూమి నణంచెడు రీతినుండెఁ, దా।
నీడునఁ జిన్నదైనను మ- హీధ్రము పోల్కి గురుత్వ మొందు ని।
వ్వీఁడిటు వచ్చుచుండెఁ గన- వీరరసంబొకొ? లేక దర్పమో?

లవు— (సమీపించి) ఆర్యా! జయము జయము.

కుశు— తమ్ముఁడా! యుద్ధము యుద్ధ మనువార్త యేమిది?

లవు— ఏదోకొంచెము గాని నీవు గర్వము విడిచి వినయంబునఁ బ్రవర్తింపుము.

కుశు— ఎందులకు?

లవు— రామాయణకథానాయకుండును బ్రహ్మాండరక్షకుండు నగు రాముఁడిచ్చట నుండెను.

కుశు—ఆమహాత్ముఁడు దర్శనీయుఁడే. కాని మన మేవిధమున నాతని సమీపింప వలయునో యని యాలోచించుచున్నాను.

లవు—గురువును బొందినట్లె.

కుశు—ఎందుచే.

లవు—సుజనుండు నతిగభీరుండు నూర్మిళాతనయుఁడు నగుచంద్రకేతుఁడు నెయ్యంబునఁ "బ్రియవయస్యా" యని పిలుచుచుండె. ఆసంబంధంబున ధర్మముగా నీరాజర్షి తాతపాదుఁడే యగును.

కుశు—ఇప్పుడీరాజన్యునియెడ వినయము తప్పగాదు. (అని యిద్దఱు నడచుచున్నారు.

లవు—అన్నా! ఈయాకారానుభావగాంభీర్యంబుల నూహింపఁ దగునానావిధలోకోత్తరసుచరితాతిశయంబు గల్గుమహాపురుషునిఁ జూడుము.

కుశు—(చూచి)

గీ॥ రూప మెన్నఁ బ్రసాదస్వ- రూప మగును।
బావనం బగుఁ గన నను- భావ మహహ।
ఘనుఁడు రామాయణగ్రంథ- కవియు సరస।
శైలి వాగ్దేవిఁ బెంచుట- చక్కనగును॥

తాతా! ప్రాచేతసాంతేవాసి యగుకుశుఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

రా—రారమ్ము. బాలా!

గీ॥ అమృతపూరితజీమూత- మట్లు నిగని।
గ మెఱయునొడలు గల్లుని- న్గాఁగిలించి।
యంతరింద్రియబహిరింద్రి- యముల కమిత।
సౌఖ్య మబ్బింపఁ గోరు నీ- జనుఁడు ప్రేమ॥

(అని కౌఁగిలించి)

చ॥ విరివిగ నంగమంగము స్ర- వించెడుస్నేహమునన్ జనించుదే।
హరుచిరసార మట్లు బహి- రాగతచేతనధాతు వట్టునై।
చిరతరమోదసంక్షుభిత- చిత్తజసేకవిషిక్తుఁడైయితం।
డురుపరిరంభణంబున న- నూహాహిమవర్షము నాకుఁ జేసెడిన్॥

లవు—తాతా! లలాటంతపుఁడగు సప్తాంశుఁడు తపించుచుండెఁ గావున నీసాలవృక్షంబులనీడఁ గొంచెము సేపు విశ్రమింపుము.

రా— వత్సా! నీయిష్టము వచ్చినట్లే.

(అందఱుపరిక్రమించి యుచితముగాఁ గూరుచుండిరి)

రా— (తనలో)

గీ॥ బాపురే! పూర్ణవినయసం- బంధమునను।
నిలుచుటయుఁ గూరుచుండుట- పలుకుటయును।
జూచుటయు మున్నుసామ్రాజ్య- సూచకంబు।
లైనభావంబు లీబాలు- రందుఁగలవు॥

గీ॥ స్వసితకిరణంబు లకలంక- చంద్రుఁబోలి।
మధుకణంబులు వికచప- ద్మంబుఁ బోలి।
పిడిచి యుండనిలావణ్య- విలసనము లో।
సంగు రమణీయరువిఁ బ్రతి- క్షణము మేన॥

భూయిష్ఠం బగురఘుకులకౌమారంబును వీరియందుఁ జూచుచుంటిని,

గీ॥ పుంగవముమూపురముఁ బోలు- భుజశిఖరము।
లున్నవీరికిఁ జూపు ప్ర- సన్నహరికిఁ।
బోలి కదలదు మేను క- పోతకంఠ।
నీల మగు మంగళమృదంగ- నిభము రవము॥

(నేర్పుతోఁజూచుచు) కేవలముమావంశానుగుణం బగునాకారమే కాదు.

గీ॥ సీత కనురూప మగునంగ- శీలసౌష్ఠ।
వం బదంతయు స్ఫుటముగ- బాలురందు।
నమ్మఁ దగు నేర్పునఁ గని క్రొందమ్మి సిరినిఁ।
బడయుసతిమోము మరలఁ గ- న్పడెను నాకు॥

గీ॥ తెల్లపలుబంతికాంతి సం- దీప్తము లివి।
యవియె పెదవులు కర్ణంబు- లవియె నిజము।

ఎఱ్ఱనివి నల్లనివి కన్ను- లివియు నవియుఁ।
గాని సౌందర్యగుణ మదో- క్రొటిగ నుండె॥

(ఆలోచించి) ఎచ్చట దేవిని విడిచితిమో యయ్యది వాల్మీకి నివసించుకాననము. వీరియాకారమా? మమ్ముఁబోలియున్నది. వయస్యా! ద్వాదశవత్సరంబగునను ప్రభావమా! యిట్టిది. "అస్త్రంబులు స్వతఃప్రకాశంబు" లనుటయఁదును స్మరించుచుంటిని. చిత్రదర్శనంబునఁ బ్రాసంగికం బగుజృంభకాస్త్రదానంబు ప్రబుద్ధమగుచున్నది. పూర్వులకును గురుసాంప్రదాయంబుల లేక యస్త్రములు లభించవే దని వింటిమి. ఆహా! యీవియోగమాశ్చర్యరసంబునఁదేలుచుహృదయంబునకు సుఖదుఃఖదాయకంబగుచున్నది "కవలపిల్లల" మనుటయుమనస్సునకు మిక్కిలి యనుభవసిద్ధంబ. అపుడా దేవిగర్భంబు కవలుపుట్టునట్లు గానున్నది.

మ॥ చన వేచ్చైనకొలంది నెయ్యమును హే- చ్చన్ నర్మవిస్రబ్ధమై।
నను దోఁబుట్టినసిగ్గునన్ గలఁగి స- న్నం బైనచూ పొప్పనం।
గనగర్భంబును జేతితో నిమిరి నే- గర్భద్వయగ్రంధి నాఁ।
గనుఁగొంటిన్ మఱికొన్నివాసరము లే- గన్ గాంచె నాసాధ్వియున్॥

(అని యేడిచి) ఏదో యొకయుపాయంబున వీరి నడుగుదునా?

లవు—గీ॥ భువనకల్యాణకరము మీ- మొగ మ దేమి।
వెడలుకన్నీటివానచేఁ- దడిసి తడిసి।
దట్ట మగుమంచుబినుకులఁ- దడిసినట్టి।
తెల్లతామరపూవుసం- దీప్తి నొందె?

కుశు—మ॥ ఘనసాధ్వీమణి జానకిన్ విడువ దుః-
ఖంబేల రాకుండు ? రా।
మున కయ్యో? ప్రియురాలు పోవ వనమా-
మల్లోకముల్ చూడ నా।

ప్రణయం బట్టి దనంత మీవిరహమా-
రామాయణంబుం బఠిం
పనివానింబలె నీవు నిట్లడిగెదే-
మాంద్యంబునన్ దమ్ముఁడా! ॥

రా—(తనలో) ఈసంభాషణంబునాతలఁపునకు సంబంధింపకతటస్థముగానున్నది. అడుగవద్దు. ముగ్ధహృదయమా! నిష్కారణంబుగ నీకీగంతులెందులకు? అకటా! ఇట్లు పగులఁగొట్టఁబడుమనోవేదన గలిగి శిశుజనంబుచేఁ గూడఁ గనికరింపఁబడుచుంటిని. కానీ యీవిషయంబుఁగప్పిపుచ్చెదను. (ప్రకాశముగా) బాలురారా! సూర్యవంశప్రఖ్యాతికారణంబును వాల్మీకివాణీప్రవాహంబును నగు "రామాయణము రామాయణ" మనివినఁబడుచున్నది. అందానందంబునఁగొంచెము విన గోరుచుంటిని.

కుశు—మా కాగ్రంథమంతయు నావృత్తంబయినది. బాలకాండంబుకడపటిశ్లోకంబులీరెండును స్మృతికి వచ్చుచున్నవి.

రా— చదువుఁడు.

కుశు—శ్లో॥ ప్రియాతుసీతా రామస్య దారాః పితృకృతా ఇతి।
గుణైరూపగుణైశ్చాపి ప్రీతిర్భూయోఽభ్యవర్ధత॥
తథైవరామస్సీతాయాః ప్రాణేభ్యోఽపి ప్రియోఽభవత్।
హృదయంత్వేవజానాతి ప్రీతియోగంపరస్పరం॥

రా—(తనలో) హృదయమర్మప్రహరంబతిదారుణంబు. హా! దేవీ! యిదిట్లయినది. ఆహా! నీరాగభోగాది సంసార వృత్తాంతంబులు నీవినాశంబున సంభవించుచు విప్రలబ్ధశృంగారంబున స్మరణమాత్రవిషయంబు లగుచున్నవి.

మ॥ కడు నెయ్యంబున నమ్మకంబున విప- త్కాలం బౌతదానందమె।
క్కడ? మాయిద్దఱిప్రేమ యెక్కడ? మహా- గాఢంబు లౌకోర్కు లె।
క్కడ? మాచిత్తములన్ సుఖంబునను దుః- ఖంబందు నావైక్యమె।
క్కడ? యిన్నెల్ల నశించినన్ బతితమై- కాయంబు పోకుండెఁగా ॥

అక్కటకటా! ప్రియురాలిసౌందర్యాదిగుణగణంబును దెల్పునేకాలము దుస్సహంబో యాకాలమే స్మరింపఁజేయఁబడినది.

చ. కుదురుగ స్నానవాలువడి- కొంచెముకొంచెము వర్తులంబుగాఁ।
బిడవను గొన్నినాళ్ళకును- బ్రేయసికిం గుచకుట్మలంబు దా।
నెదిగె నొకింత యీడు తమి- యింగితమొప్పఁ బ్రగల్భుఁడై మరుం।
డెద నొడలందు ముగ్ధుఁడయి- యేర్పడె నెన్నఁ డుదే స్మృతంబగున్॥

లపు—ఇది చిత్రకూటమార్గంబున మందాకినీవనవిహారంబున సీతాదేవినిఁగూర్చి రాఘవునిపద్యము.

*శ్లో॥ త్వదర్థమివ విన్యస్త శ్శిలాపట్టోఽయమగ్రతః।
యస్యాయమభితః పుష్పైః ప్రవృష్ట ఇవ కేసరః॥

రా— (సలజ్జాస్మితస్నేహకరుణముగా) శిశుజనం బతిముగ్ధంబు. అందు వనచరులు మఱియును. హా! దేవీ! యాకాలమందలి ప్రణయక్రీడాతిప్రసంగంబును స్మరించుచుంటివా? హా కష్టము!

చ॥ శ్రమజలశీతలంబగుచు- జాహ్నవిమెల్లనిగాలి తేఁగ యు।
ద్దముగనుముంగురుల్ పడఁద- డంబకునట్టిలలాటశోభ, కుం।
కుమపుఁగళంకమేదిరుచిఁ- గూరెడు చెక్కులు, భూషలొందకం।
దము లగుకర్ణముల్ గలుగు- నవ్వు మొగంబు తలంపువచ్చెడిన్॥

(స్తంభితుఁడై సకరుణముగా) ఆహాహా!

మ॥ చిరకాలంబు ప్రవాసమందు మదిలోఁ- జింతించి చింతించి తా।
ప్పరుఁడౌ వానికి నాప్తలోక మెనుటన్- దాఁ బుట్టి యున్నట్లు సా।
దర మాశ్వాసము నీక పోదు, సుకళ- త్రధ్వంసమందో జగం।
బురుజీర్ణాటవిగా, తుషాగ్నిఁబడిన- ట్లుల్లంబు పక్వంబగున్॥

(తెరలో)

చ॥ కొమరులపోరు పించు జన- కుండు కపీంద్రుఁ డరుంధతీవసి।
ష్ఠమునులు రాముతల్లులును- సాధ్వస మొంది జరాతిజీర్ణగా।

త్రములు చలజ్జటల్ గలిగి- తత్తఱపాటున దూర మాట నా।
శ్రమ మిటఁ జాలసేపున క- శక్తతవచ్చుచునుండి రిట్లొగిన్॥

రా— ఎట్లు? భగవతి యగు నరుంధతియు వసిష్ఠుఁడు తాతజనకుఁడు తల్లులు నిక్కడనే యుండిరా? వారి నెట్లు చూడఁగలను? ఆర్యజనకుఁడు గూడ వచ్చెనని వినిమందభాగ్యుఁడ నగు నేను వజ్రముచేఁ దాడితుఁడ నైతిని.

మ॥ సమసంబంధ మిదంచు మెచ్చెదుమునుల్ - సంతోషముం జెందు నా।
తమసంతానము పెండ్లిలోఁ గలియు పె- ద్దల్ తాతలం జూచి క్రో।
ర్యమునం దిట్టిఁడ నిట్టి తంద్రిసఖు ని- ట్లాహా నిరీక్షించి ఖే।
న్నము గానైతినె కాక యెంతపని కై- నన్ రాముఁ డగ్గ్లంపు గా॥

(తెరలో) కష్టముకష్టము.

గీ॥ ముందు గుఱు తిడుజనకుఁడు- బోధ సేయ।
నిట్టియనుభావమాత్రన- మీక్ష్యలక్ష్మి।
గలుగు రాముని గని మూఢ- కరణ లగుచు।
మూర్ఛఁ జెందిరి తల్లులు- మువ్వు రకట! ॥

రా— గీ॥ జనకులకు రఘువులకుఁ గృ- త్స్నంపుగోత్ర।
మంగళము కారణం బగు- నంగనయెడ।
నిర్దయుండను దురితవి- నింద్యుఁడ నగు।
నట్టినాయెడ దయ మీకు- వ్యర్థ మగును॥

వారి నెంతలోఁ గలిసెదనో? (అని లేచుచున్నాఁడు)

కుశలవు— తాతా! యిట్టిటు.

(సదయాదులము గాఁ బరిక్రమించియందఱు వెళ్ళిరి.)

ఇతి షష్ఠాఙ్కము.

శ్రీరస్తు.

ఉత్తరరామచరితనాటకము.

సప్తమాఙ్కము.

———:0:———

(పిదప లక్ష్మణుండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

లక్ష్మ — ఆహా భగవంతుం డగు వాల్మీకిమహర్షి, మాతోఁ గూడ బ్రాహ్మణక్షత్రియ పౌరజానపదులను బిలిచి స్వప్రభావంబున సకలదేవాసురతిర్యఙ్నరనికాయంబును జరాచరభూతసముదాయంబును సమకూర్చెను. "లక్ష్మణా! యప్సర లభినయించుతన నాటకంబుఁ జూడ వాల్మీకి మనలఁ బిలిచెను. నృత్యగీతాదిస్థానంబగు గంగాతీరమునుఁ బొంది సభాసన్నివేశము చేయు" మని మాయన్న నా కాజ్ఞాపించె. నేనును మర్త్యామర్త్యభూతనివహంబున కుచితస్థానవిభాగంబుఁ గావించితిని. ఇతఁడే యార్యుండు.

గీ॥ అవనిరాజ్యాశ్రమావాస- మందు నమిత।
కష్టపుమునివ్రతంబును- గలుగు నితఁడు।
ప్రణుతవాల్మీకిమునిగౌర- వంబువలన।
నిక్కె వచ్చుచునుండె మ- హీశుఁ డిపుడు॥

ఆర్యా! జయము జయము.

(తరువాత రాముండు ప్రవేశించును.)

రా — వత్సా! రంగప్రాశ్నికులు సిద్ధముగా నుండిరా?

లక్ష్మ — చిత్తము చిత్తము.

రా — ఈబాలు రిద్దఱు చంద్రకేతుసమానం బగుగౌరవమును బొందఁ దగుదురు.

లక్ష్మ—అన్నా! రాజస్నేహవిశ్వాసంబున నట్లేయగును. ఇదిగో రాజాసనంబు పఱవఁబడినది. యుపవసింపుము.

(అందఱుయథోచితముగానుపవసించిరి)

రా— నాటకమారంభింపుఁడు.

సూత్రధారుఁడు—(ప్రవేశించి) భగవంతుండును భూతార్థవాదియు నగుప్రాచేతసుఁడు "మేము జ్ఞాననేత్రంబునఁ జూచి పవిత్రంబును గరుణాద్భుతరసయుక్తంబు నగునేవచనామృతంబును గొంచెము సమకూర్చితి మందుఁ గావ్యగౌరవంబువలన సావధానముగా నుండవలయు" నని జంగమస్థావరాత్మకం బగుజగంబున కానతిచ్చుచుండె.

రా— మహర్షులు ప్రత్యక్షీకృతధర్ములు అట్టిమహాత్ములపరిశుద్ధంబులు నమృతభరితంబులు నగుప్రజ్ఞానంబు లెప్పుడు నసత్యంబులు కావని చెప్పఁబడుచున్నది. కావున శంకింపఁదగవు.

(తెరలో)

హా! ఆర్యపుత్రా! కుమారలక్ష్మణా! యొకర్తుకను శరణహీనురాలను వ్యగ్రమనోరథను బ్రసవవేదనాబాధిత నగునన్ను శార్దూలంబు లపేక్షించుచున్నవి. ఇప్పుడు మందభాగ్యనగునేను భాగీరథిలో శరీరముఁ బరిత్యజించెదను.

లక్ష్మ—(తనలో) అక్కటా! ఏదోమఱియొకటి.

సూ—గీ॥ విభునిచే ఘోరవనమున- విడువఁబడిన।
పట్టమహిషి ధరాత్మజ- పరమసాధ్వి।
జానకీదేవి ప్రసవక- ష్టంబుఁ బడయ।
విసిగి దేహంబు గంగలో- విడుచుచుండెఁ॥

(అని నిష్క్రమించెను.

ఇది ప్రస్తావనము.

రా— (సభయముగా) దేవీ! సౌమిత్రిం జూడుము.

లక్ష్మ—ఆర్యా! యిదినాటకము.

రా— హాదేవీ! దండకారణ్యవాసప్రియసఖీ! యిది నీకు రామునివలనఁ గలుగు దుర్విపాకము.

లక్ష్మ—అన్నా! యూఁదడిల్లి చూడుము. ఈగ్రంథంబు మునిప్రణీతము.

రా— ఇదిగో వజ్రమయుఁడనై సిద్ధముగా నుంటిని.

(పిదప నొక్కొక్క బిడ్డఁ జంకఁ బెట్టికొనిన గంగావసుంధరలచేఁ బట్టుకొనఁ బడి ప్రముగ్ధ యగుసీత ప్రవేశించుచున్నది.)

రా— వత్సా! అడుగు పెట్టఁదెలియని చీఁకటిలోవలె నంధత్వము నొందుచుంటిని. నన్నుఁ బట్టుకొనుము.

దేవతలు గీ॥ ఓసిజానకి! కల్యాణి!- యూఁదడిల్లు।
వృద్ధి నొందుచునుంటివి- విధివశమున।
రాఘవాన్వయధరకుమా- రయుగళంబు।
నుదకమధ్యంబునం గంటి- వోకుమారి! ॥

సీత—(ఊఁదడిల్లి) దైవవశమునఁ బిల్లలఁగంటిని. హా! ఆర్యపుత్రా! (అని మూర్ఛిల్లుచున్నది.)

లక్ష్మ—(కాళ్ళపైఁబడి) అన్నా! భాగ్యవశమునఁ బెంపెక్కితిమి. రఘువంశము కల్యాణాంకురంబయినది. (చూచి) హా! యెట్లు? ఆర్యుఁడు కన్నీరు నించుచుఁ బ్రముగ్ధుండై యుండెనే? (విసురుచున్నాఁడు)

దేవతలు—వత్సా! యూఁదడిల్లుము ఊఁదడిల్లుము.

సీత—(ఊఁదడిల్లి) ఆర్యులారా! మీరెవరు? నన్ను విడిచిపెట్టుఁడు.

పృథ్వి— ఈమె నీశ్వశురకులదేవత యగుభాగీరథి.

సీత— భగవతీ! నీకు నమస్కారము.

గంగ—పాతివ్రత్యంబున కుచితం బగుశ్రేయంబు వడయుము.

లక్ష్మ— అనుగ్రహింపఁబడితిమి.

గంగ— ఈమె నీతల్లి యగుభూదేవి.

సీత— అమ్మా! న న్నీయవస్థయందుఁ జూచితివి.

పృథ్వి—రా రమ్ము. బిడ్డా! (అని యుద్ధముకౌఁగిలించుకొని మూర్ఛిల్లుచున్నారు.)

లక్ష్మ—(సహర్షముగా) దేవి యగుజానకి గంగావసుంధరలచే నెట్లనుగ్రహింపఁ బడినది?

రా— దైవవశమున నిదిదుఃఖాంతరము గానున్నది.

గం— పూజ్య యగు భూదేవి కూడ దుఃఖించుచుండుట నపత్యస్నేహము బలవత్తరమై జయశీలంబగును. కాకపోయిన మనస్సునకు మూఢగ్రంథియుం బ్రాణులకభ్యంతరోపద్రవంబును సంసారతంతువు నగునీయపత్యస్నేహము సర్వసాధారణము. సఖీ! భూతధాత్రీ! బాలా! వైదేహీ! యూఱడిల్లుఁడు.

పృథి— (ఆశ్వసించి) దేవీ! సీతను గని యెట్లూరకుందును?

గీ॥ రక్కసులలోన నునికిఁ జి- రంబు నోర్చె।
రెండవది దుస్సహంబగు- చుండువిడుపు।

గంగ— పండుటను సిద్ధమైన దై- వమున ననుభవ।
మార్గములఁ గప్ప నెవఁడు స- మర్థుఁ డగును? ॥

పృథి— భగవతీ! గంగా! మీ రామభద్రున కిదంతయుఁ దగినదియే.

గీ॥ బాల్యమున బాలుచేఁ బట్టఁ- బడినపాణి।
యప్రమాణీకృతం బయ్యె- నన్వయంబు।
నగ్ని జనకుండు శీలస- త్యములు నేను।
గాము సుమ్మి ప్రమాణంబు- గా నతనికి॥

సీత— హా! ఆర్యపుత్రా! స్మరించుచుంటివా?

పృథి— ఆ! నీకార్యపుత్రుం డెవఁడు?

సీత— (సిగ్గుతోఁ గన్నీటితో) అమ్మ చెప్పినట్లే

రా— తల్లీ! పృథివీ! యిట్టివాఁడ నైతిని.

గం— వసుంధరా! సంసారంబునకు శరీరంబవై తివి గదా? ఎఱుఁగనిదానివలె నిట్లల్లునియెడఁ గోపపడెదవేమి?

మ॥ కవిసెన్ భూమిని ఘోరదుర్యశము లం- కాద్వీపమం దైనయ।
గ్నివిశుద్ధిన్ జన మెట్లు నమ్ము నిచటన్? - కృత్స్నంపులోకంబుప్ర।
జవిధానంబు కులక్రమాప్తధన మి- క్ష్వాకుక్షితీశాళి కో।
యవనీ! యీవిషమంపుఁ గార్యమున నె- ట్లాబిడ్డ దాఁ జేసెడున్॥

లక్ష్మ—ఎల్లవిషయంబుల దేవత లమోఘజ్ఞానము గలవారు గదా

గం— అయినను నీ కిదె వందనము.

రా— తల్లీ! భాగీరథీ! భగీరథకుల మనుగ్రహింపఁబడినది.

పృథి—దేవీ! నిచ్చలు నీకుఁ బ్రసన్నురాలనే కాని యీయపత్యస్నేహావేగము విని నవెంటనే దుస్సహంబగుచున్నది. రామభద్రునకు సీతయెడఁ గలనైయ్యంబు నేనెఱుఁగని దాననుగాను.

గీ॥ దగ్ధమైనట్టి మనసుతో- దైవవశ్యము।
వలన నీసీత విడనాడి- ప్రబలధైర్య।
మునను బరిపాలితప్రజా- పుణ్యమునను।
ప్రాణములతోడ నుండె నా- బాలకుండు॥

రా— పెద్దలు పిల్లలయెడ దయ గలిగి యుందురుగదా?

సీత—(ఏడ్చుచు దోసిలియొగ్గి) అమ్మా! నీలో నన్ను లయమును నొందింపుము.

గం— ఏమంటివి? వేయేండ్లు సుఖముగా నుండుము.

పృథి—బిడ్డా! నీబిడ్డలఁ జూచికొనుము!

సీత— ఈయనాథ బాలురతో నేమి?

రా— హృదయమా! నీవు వజ్రమ వైతివి.

గం— సనాథులయ్యు నీబాలు రనాథు లెట్లయిరి?

సీత— నిర్భాగ్యురాలన గున్నాకు సనాథత్వ మెక్కడి?

గం. పృ. క॥ కవుగిట దేనిని దాఁకుటఁ।
బవిత్రత ఘటించె నాకుఁ- బావనశీలా!।
భువనశ్రేయస్కరి వా।
త్పావక దేహమున నింద- దలఁచెద వేలా? ॥

లక్ష్మ—ఆర్యా! వినుము.

రా— లోకము వినుఁగాత.

రా— ఇదేదోయత్యద్భుతము.

సీత—కలకలధ్వనితో నాకసము వెలుగుచున్నదిదేమి?

గం—వృ—తెలిసినది.

గీ॥ మొదల భగవత్కృశాశ్వుండు- పిదపఁ గౌశి।
కుండు దరువాత రాముండు- గురువు లగుదు।
రెలమి వేనికి జృంభకం- బులను గూడి।
పుట్టుచున్నవి యాశస్త్ర- ములు నిజంబు॥

(తెరలో)

గీ॥ భగవతీ! జానకీ! నీకు- వందనములు।
పూర్వ మాచిత్రదర్శన- మున నెవరికి।
దాత యయ్యెనో శ్రీరఘూ- ద్వహుఁడు వారు।
నీకుమారులు గతి మాకు- నిజము తల్లి!॥

సీత—భాగ్యవశమున నీయస్త్రదేవతలు లభించినవి. ఆర్యపుత్రా; యిప్పటికిని నీయనుగ్రహంబులు ప్రకాశించుచున్నవి.

లక్ష్మ—“ ఈయస్త్రంబు లెల్లవిధంబులనీప్రసవంబు ననుసరింపఁగల ” వని యాచార్యుఁడు తొల్లి చెప్పె

గం. పృ. క॥ పరమాస్త్రములారా! మీ।
పరిగ్రహమునఁ గృతార్థతఁ- బడసితి మీబా।
లురు ధ్యానించెదుఁ తఱి మీ।
రరుదెందు శుభంబు మీకు- నగు వందనముల్॥

రా— గీ॥ విస్మయానంద సంబంధ- వికలితంబు।
లైనకరుణాతరంగంబు- లమితముగను।
గలఁగుచున్ నిర్వహింపంగఁ- దెలియ నలవి।
గానివశ నాకు నిప్పుడు- గలుగఁ జేయు॥

గం—పృ—కుమారీ! యానందింపుము. నీపుత్రు లిప్పుడు రామభద్ర సమానులైరి.

సీత — వీరికి రాజోచితం బగువిధి నెవరు చేయింపఁ గలరు.

రా — గీ॥ అలవసిష్ఠుండు గురువుగాఁ- గలరఘువుల।
వంశమునకును గుఱ్ఱగోడ లీ- పరమసాధ్వి।
కూడఁ గటకట! తనయుల- కుఱ్ఱగులోచి।
తవిధు లొనరించుగురువు నొం- డకయ వగచు॥

గం — కల్యాణీ! నీ కీవిచారముతో నేమి? పాలు విడిచిన పిదప నీపిల్లలను భగవంతుఁ డగు వాల్మీకి కొప్పగించెదను.

గీ॥ రఘుకులంబున కెప్పుడు నైన- శ్రీవరుణియె।
యిష్టుఁ డాచార్యుఁ డగుఁ గాని- యిప్పుడీకు।
మారులకు బ్రాహ్మణాసం స్కారములను।
వేత్త వాల్మీకియే నెఱు వేర్పఁ గలఁడు॥

జనకులకును రఘువులకును శతానందుండును వసిష్ఠుఁడు నెట్లో యట్లే రెండు వంశంబులకును వాల్మీకి గురువగుం డగును.

పృ — భగవతీ! బాగుగా నాలోచించితివి.

లక్ష్మ — ఆర్యా! నిజము నిశ్చయించుచుంటిని. [illegible] యాయుధంబుల నీబాలురఁ గుశ లవులనుగాఁ దలంచుచున్నాను.

గీ॥ వీర లినువురు వాల్మీకిఁ జేరువారు।
వీరు లోజన్మసిద్ధాస్త్ర- సాగు లెందు।
నాస్యనకఁ బోలునాకృతి- నందువారు।
వయసునందును ద్వాదశా- బ్దములవారు॥

రా — ఇట్లే వంశముల [illegible] నైతిని.

పృ — పిల్లా! రత్నము రసాతలమునకు [illegible] ప్రవేశించుము.

రా — హా! ప్రేయసీ! లోకాంతరమునకు [illegible]?

సీత — తల్లీ! నీలో నన్ను విలీనము చేసికొనుము. జీవలోకము [illegible]
[illegible].

లక్ష్మ — ప్రత్యుత్తర మేమిచ్చునో?

పృథి — కుమారీ! నాయాజ్ఞచొప్పునఁ బాలుపిడుచువఱకుఁ గుమారులఁ జూచికొను చుందును. పిదప నీ కెట్లిష్టమో యట్లే చేసెదను.

గంగ — ఇది యుక్తముగా నున్నది.

(అని గంగ, పృథివి, సీత, వెళ్ళిరి.)

రా — హా! సచ్చరిత్రదేవతా! సీతా! నీవు లోకాంతరంబున నుంటివని నిశ్చయ మయినది. (అని మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

లక్ష్మ — దేవా! మహానుభావా; ప్రాచేతసా! రక్షింపుము. ఇది నీకావ్యార్థంబు.

(తెరలో) మంగళధ్వనిచాలింపుఁడు. ఓ జంగమస్థావరములారా! మర్త్యామర్త్యులారా! యిప్పుడు వాల్మీకిచేఁ బ్రతిజ్ఞచేయఁబడిన పవిత్రం బగునాశ్చర్యము చూడుఁడు.

లక్ష్మ. చ. కలఁగుచునుండెఁ గవ్వమునఁ- గ్రవడి గాంగజలంబు తత్త్వవే।
త్తలు సుర లాకసంబున ము- దంబున నిండిరి యద్భుతంబుగా।
జలమునునుండి పైకి సిరి- సాగరకన్యకఁ బోలి సీత భూ।
తలసుత గంగదేవతను- దల్లి వసుంధరఁ గూడి వచ్చెడున్॥

(తెరలో)గీ॥ లోకజననీ! యరుంధతి! నీకు నప్ప।
గించితిమి కోడలిఁ లోక- కీర్తనీయ।
సీతఁ బావనచరితను- ప్రీతిఁ జూడు।
గంగ వసుమతి యను పేరు- గలుగువమ్మ॥

లక్ష్మ — ఆహాహా! ఆశ్చర్యము ఆశ్చర్యము. పూజ్యులారా! కష్టము. ఇప్పటికి నార్యుం డు నిట్టూర్పుపుచ్చకుండె.

(పిదప నరుంధతి సీతయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.)

అరుం. కం॥ త్వరపడుము బాల! జానకి।
పరివర్జింపుము భయస్వ- భావము వేగం।

బరుదెమ్ము నాదు బాలుఁ ।
గర్భసౌమ్యస్పర్శనమునఁ గావుము బ్రమకఁ॥

సీత — (తొందరతో స్పృశించి) ఆర్యపుత్రా; యూఱడిల్లుము.

రా — (నిట్టూర్పు విడిచి) ఆ! యిదేమిది? (సాశ్చర్యానందముగాఁ జూచి) ఎట్లు? దేవి యగు జానకియా? (సిగ్గుతో) తల్లి యగు నరుంధతియా? ఋశ్యశృఙ్గాదులగు మా గురువులా యెట్లు?

అరుం — వత్సా! యీమె రఘుకులదేవతయు సుప్రసన్నయు నగు భాగీరథి.

(తెరలో) లోకనాథా! రామభద్రా! "అమ్మా! నీవు కోడలగు సీతయం దరుంధతివలెనే శుభసంధాత్రివి గమ్ము" అని చిత్రదర్శనంబున నన్నుఁ జూచి యనిన నీవాక్యము దలఁచికొనుము. కావున నేనప్పు దీర్చుకొంటిని.

అరుం — ఈమె నీ యత్త యగు వసుంధర.

(తెరలో) "భగవతీ! వసుమతీ! పూజనీయ యగు సీత నపుడు జూచికొను" మని బాలికాపరిత్యాగసమయంబునఁ బలికితివి. కావున రాజా! బాలికయెడ నాయా చెల్లించుకొంటిని.

రా — భగవతీ! కృతాపరాధుండ నైనను నీచేఁ గరుణింపఁ దగినవాఁడను. (అని నమస్కరించుచున్నాఁడు)

అరుం — ఓ పౌరజానపదులారా; జాహ్నవీవసుంధరలచేఁ బొగడఁబడినదియు నాచే సమర్పింపఁబడినదియుఁ దొల్లి భగవంతుండగు నగ్నిహోత్రునిచే నిర్ణయింపఁబడిన సచ్చరిత్ర గలదియు బ్రహ్మాదిదేవతలచేఁ గీర్తింపఁబడినదియు సూర్యవంశంబు కోడలును దేవయజ్ఞసంభూతయు నగు జానకి పరిగ్రహింపఁదగుఁగాత. మీ రిచ్చోట నేమి తలంచుచుంటిరి?

లక్ష్మ — ఇవ్విధంబునఁ దల్లి యగు నరుంధతిచే నదలింపఁబడు పౌరజానపదపరివారసముదాయంబు పూజ్యురాలికి నమస్కరించుచున్నది. లోకపాలురును సప్తర్షులును బుష్పవర్షంబులఁ బ్రాబించుచున్నది.

అరుం — రామభద్రా!

గీ॥ హాటకవికృతిప్రతిమ కా- ద్యప్రకృతియుం।
ప్రియసతీమణి ధర్మచా- రిణియుం బుణ్య।
మైననీపత్ని నధ్వర- మందుఁ గూర్మి।
దగ నియోగింపు ధర్మము- తప్పకుండ॥

రా— తల్లీ! నీ వాజ్ఞాపించినట్లు.

లక్ష్మ— కృతార్థుండ నైతిని.

సీత— మరలజీవించితిని.

లక్ష్మ— ఆర్యురాలా; సౌమిత్రి నమస్కరించుచున్నాఁడు.

సీత— వత్సా! నా కిట్లు శుభంబు దలఁచుచుఁ జిరకాలము జీవింపుము.

అరుం— దేవా! వాల్మీకీ! సీతాగర్భసంభవు లగుకుశలవుల నిప్పుడు రామభద్రున కు సమర్పింపుము (అని నిష్క్రమించెను)

రామలక్ష్మ— దైవవశమున నిదంతయు మనము తలఁచినట్లే.

సీత— నాపుత్రు లెక్కడ?

(పిదప వాల్మీకి కుశలవులు ప్రవేశించుచున్నారు)

వాల్మీ— కుమారులారా! యీరాముఁడు మీతండ్రి, యీలక్ష్మణుఁడు మీపినతండ్రి యీసీత మీతల్లి. యీరాజర్షి యగుజనకుఁడు మీమాతామహుఁడు.

సీత— (సహర్షకరుణాకూతముగాఁజూచి) నాబిడ్డ లగుకుశలవులా?

కుశలవులు— హాతాతా! హాతల్లీ! హామాతామహా!

రామలక్ష్మ— (సంతోషముతోఁ గౌఁగిలించి) నాయనలారా! మీరు నొరకితిరి.

సీత— నాయనా! కుశా! రమ్ము తండ్రీ! లవా; రా చిరకాలమునకు లోకాంతరము నుండి వచ్చినతల్లినిఁ గౌఁగిలింపుఁడు.

కుశలవు— (అట్లుచేసి) ధన్యుల మైతిమి.

సీత— మహర్షీ; నమస్కారము.

వాల్మీ— అమ్మా; చిరకాలము సౌభాగ్యవతివై యుండుము.

(తెరలో) లవణాసురునిమూలము పెల్లగిన మధురేశ్వరుం డగుశత్రుఘ్నుఁడును వచ్చెను.

లక్ష్మ— శ్రేయస్సులు శుభాంతరసంబంధసహితంబులు.

రా— ఇదంతయు నే ననుభవించుచుండియు నప్పను. కాక, శ్రేయస్సులకిది స్వభావము కాంబోలు.

వాల్మీ— రామభద్రా; నీ కెం కేమి యిష్ట మొనరింపవలయును.

రా— ఇంతకంటె నా కితర మయిన ప్రియ మేమి?

కాని ఇది భరతవాక్యము.

మంగళమహాశ్రీ వృత్తము:—

ఈపరమపుణ్యకథ- యిష్ట మయి తల్లివలె-
నీడ్య యగుజాహ్నవివలెం దాం।
బాపములనుండి వెడం- బాపుచును లోకమును-
బావనముం జేయును శుభాళిన్।
దాపు నభినేయరచ- నస్ఫుటకథావివరి-
ణామ మగుదీనింగవివాణిన్।
జూపఱు సుశబ్దమును- శుద్ధపరతత్త్వముగం-
జూచుబుధు లెంచెదరు గాతన్॥

ఇది శ్రీ మత్పరమపవిత్ర హరితసగోత్ర మల్లాద్యన్వయ సహస్ర
పత్రపద్మమిత్రాధీత సకలతంత్ర రామస్వామి శాస్త్రి
పౌత్రుండును సీతా రామ సమసద్గుణ వేంక
మాంబా శ్రీరామావధాని పుత్రుండునగు
సూర్యనారాయణ శాస్త్రి చే
నాంధ్రీకరింపంబడినయు
త్తర రామచరిత నా
టకమందు సప్త
మాఙ్కము.

నాటకము సంపూర్ణము.

రామాయణ శ్లోకముల తాత్పర్యము.

84. పేజీ.

తా॥ జనకునిచే నొసఁగఁబడినదై ధర్మపత్నియగుట సీత, రామునకుఁ బ్రియురాలయ్యెను. మఱియు సద్గుణములచేతను, సౌందర్యాది గుణములచేతను, రామునకు సీతయెడ మిక్కిలి ప్రీతి హెచ్చెను. అట్లెసీతకు రాముఁడు ప్రాణములకంటెఁగడుఁబ్రియుండయ్యెను. వారిపరస్పర ప్రేమమును వారి హృదయమే యెఱుఁగును.

85. పేజీ.

తా॥ ఓ ప్రేయసీ! దేనికి నాల్గుదెసలనీవకుళవృక్షము పుష్పములు వర్షించుచున్నట్లుండెనో యాయీతాతిపలక నీకొఱకుంచఁబడినట్లుండెను.

శుద్ధపత్రిక.

———:O:———

పుటము.	పఙ్త్కి.	తప్పు.	ఒప్పు.
విజ్ఞప్తిలో.		సత్మీలను.	పచ్చీలను.
5	26	జానకిని సంతోష	
8	5	వినయసంపద	
9	13	దరుఁథతి	దరుంధతి
14	7	యీాప్రియ	ఈప్రియ
15	6	విచిచి	విడిచి
17	16	బడతిరి	బడితిరి
17	17	దుర్మాత్మ	దురాత్మ
33	4	ఊరడిల్లు	ఊఱడిల్లు
34	8	నల్లఁగలువ	నల్లగలువ
41	1	ఉ॥	వానం——ఉ॥
44	7	ఈపొదిరింటి	ఈపొదరిఁటి
50	4	వేడియున్	వేఁడియున్
58	5	వర్తము	వర్తనము
69	25	లంగీకరించు	
78	4	వయిస్యా	వయస్యా

అంటనివియుఁ బ్రమాదపతితంబులు నగు తప్పులింక నుండవచ్చును.

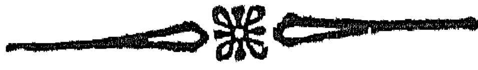
శ్రీరస్తు

కవిసంశయవిచ్ఛేదము.

అడిదము సూరకవికృతము.

శ్రీపరవస్తు వేంకటరంగనాథస్వామి అయ్యవారలుగారిచే

టిప్పణ్యాది విన్యాసపూర్వకముగా పరిష్కరింపఁబడి

విశాఖపట్టణమునందలి

స్వకీయార్ష ముద్రాశాలయందు

ముద్రింపఁబడి

శ్రీసకలవిద్యాభివర్ధనిలో

ప్రకటింపఁబడియె.

హేమలంబిసంవత్సరము

వెల ౮ అణాలు.

సంకేతాక్షరజ్ఞాపనము:

వి. పు. - విశాఖపట్టణపుస్తకము - విశాఖపట్టణమున శ్రీ వే. మంగిపూడి జగన్నాథశాస్త్రిలుగారివద్ద సంపాదించిన కవిసంశయవిచ్ఛేదకప్రతి. సంపూర్ణము.

పా. పు. - పాచిపెంట శ్రీరాజావారిప్రతి - ఇదిఅసంపూర్ణము - 'అనఁగా 'పవకారార్థ' అనునది మొదలు 3 రలక్షణమున 'బెట్టిదుఁడు । నై' అనువరకున్నది. శ్రీసంగమవలసరాజావారి జ్యేష్ఠపుత్రులగు శ్రీరాజా చంద్రశేఖరనిశ్శంకబహాదర్ వారిద్వారా వచ్చినది.

బ్ర. పు. బ్రహ్మశ్రీ భాగవతులలక్ష్మీనారాయణ శాస్త్రులుగారు స్వయముగా వ్రాసిపంపినప్రతి - సంపూర్ణము. ఇది ద్వితీయతరంగములో కొంతముద్రణమయినపిదప చేరినది.

ము. పు. ముద్రితపుస్తకము.

తా. పు. తాళపత్రపుస్తకము.

శోధనము.

సీ॥ యతియుక్త వాక్యానుగతినంటవలయువత్సంబు ధేనువువెంటదవిలినట్లె
మెట్టుమీదనుగాలు పెట్టగై దండయందించినట్టులుప్రాస మెనయవల
సానబట్టిన మణి చందాన పదమర్థ నారీశుభాంగిబంధంబువలయు
దవివెలుంగు మెఱుంగుదీగెయట్లర్థంబు దేట తెల్లంబుగా తెలియవలయు

నలంత్రిదోలవడ్డ జందమండలమువలన ।
జలజలనరాలు నమృతంపుజాలులీల ।
రసముదులకింపవలేనట్టిరమ్యకవిత ।
రసికరసనారి రంసచేప్రిలకునెన్న ॥ ౬ ॥

వ॥ అనియిట్లు శ్లాఘాలంఘునజాంఘికసుకవితామర్మకర్మనిరూపణ
హృదయుండనై ॥ ౭ ॥ అనునీగ్రంథము 'ఆంధ్రమర్మంబు' అను
ద్యమునకును 'కవిజనసంజీవనిలో' ననుపద్యంబు నకునునడుమను
డవలెను- కాంగానాపైపద్యములసంఖ్య ॥ ౮ ॥ ౯॥ యనియుండవ
ను-ఈసీసవచనములు వి-పు; పా-పు. లలోలేవు ల-పు. లోనున్నది

నివలక్షణములోని ఛందోభంగము రెప్రతులలోను నేకరీతి
గానుండుటవలన మార్చుటకుసాహసింప లేదు-

పేజీ ౧౦-'అగ్నిహోత్రి' యనుపద్యమునకు '౧*ఆదిపర్వము
[నన్నయభట్టు]' అనిశీర్షికయును టిప్పణిలో '*ఆదిపర్వము ౭వయా
శ్వాసమున పరాశరుకావించుసత్రయాగంబుననయిన నాగకులప్రళ
యంబుఁజూచి పులస్త్యాదులు వసిష్ఠాశ్రమమునకువచ్చి సత్రయాగంబు
సేయవలదని పరాశరుం బ్రార్థించుట' అనియునుండవలెను.

నవలక్షణమునత్ర తీయపాఠము - 'యుండుమారుల నేన
వారొండునని' అనియుండవలెను -

పేజీ ౨౭ 'తోడనహాయ' యనుపద్యమునకు, '౧శ్రీకర్ణపర్వము
తిక్కన సోమయాజి]' అనిశీర్షికయును టిప్పణిలో '౧కర్ణపర్వము
౨వ యాశ్వాసమునకు కేశుండ నెడిపాంచాలకు మారుతాత్మజాచార్య
యుద్ధమున' అనియునుండవలెను

పేజీ ౩౦--పజ్క్తి ౧౯--'విదర్భదేశమునయందు'

శ్రీ ర స్తు.

కవిసంశయవిచ్ఛేదము.

ప్రథమతరంగము

క॥ శ్రీమ దుమాశంభులకు ర।
మామురవైరులకు వాక్కమలసూతులకున్।
చే మోడ్చి వినాయకపద।
తామరసంబులకు నెఱఁగి తవిలిన వేడ్కన్॥౧॥

క॥ వాల్మీకివ్యాసులకును।
నేల్మిగడిచి నన్నపార్యుఁగీర్తించి కవీం।
ద్రుల్మెచ్చఁగవిత గూర్చ న।
కల్మషునిం దిక్కయజ్వ గణుతించి తగన్॥౨॥

క॥ చినలచ్చిమంత్రితనయుని।
ననఘుని మజ్జనకు భాస్కరామాత్యమణిన్।
గొనియాఁడెద శ్లాఘ్యులం।
ఘన జాంఘికకవన ఘాటిగలిగిన మేటిన్॥౩॥

క॥ పుడమిఁగల రసికులెల్లఁబొ।
గడఁ గవిజనరంజన కృతి గావించితి నే।
నడిదముసూరకవీంద్రుఁడ।
మృడపదపంకజరిరంసు మృదుమానసుఁడన్॥౪॥

గీ॥ ఆంధ్రమర్మంబు దెలియంగననువుపడునె।
ప్రకటసంస్కృతరచితసూత్రముల చేత।
నవనిబాణినిఘటితసూత్రార్థసరణి।
తెనుఁగుటీకల చేత సాధింపనగునె॥౫॥

క॥ కవిజనసంజీవనిలోఁ ।
దవిలినపద్ధతులు మఱియితరలక్షణాల ।
క్ష్యవినిర్దిష్టగతుల్ చె ।
ప్పవలయునని† వేఱ యొక్కపద్ధతి చేతన్ ॥౬॥

క॥ ప్రియమందఁగఁగవులు కవి ।
త్రయ*సుకవిత్వానుసరణి దప్పక కవిసం ।
శయవిచ్ఛేదన మను నా ।
హ్వయమిడి లక్షణ మొనర్తు నార్యులు మెచ్చన్ ॥౭॥‡

౧ లక్షణము.

గీ॥ ఏవకారార్థ సంప్రాప్తి*హేత్వకార ।
మెనసి†యంతంటకొల్వరేన నెడు§ చోట ।
నిడఁగవచ్చును గొల్వరయేని యనుచు ।
భానుశతకోటి సంకాశ పార్వతీశ ॥

ప్రయోగము.

౧ ‡ ఆదిపర్వము-శబ్దానుశాసనుఁడు

గీ॥ ఇంక నెవ్వరు* రక్కసు లిద్దురాత్ము ।
నట్లు మనుజులఁదినకుండ నదియొ† మనుజ ।
భక్షణము జేసితిరయేని§ బకునియట్లు ।

† 'వలెనెయని' వి-పు
* కవిత్రయమనఁగా భారతకవులు ముగ్గురును.
‡ ఈయేడుపద్యంబులును పా-పుస్తకమునలేవు.
* 'సంప్రీతి' పా-పు.
† 'మొనసి' పా-పు.
§ 'ననెడి' పా-పు.

‡ ఆదిపర్వము ౬వ ఆశ్వాసము; దు బకుఁడు చచ్చుట సాటి నగర్పును విని యొచ్చిన నాగబంధువుఁ జూచి భీముఁడు నెన్నవాక్యము
* 'నెన్నడు' ము-పు. తా-.
† 'నదియు' వి-పు 'నదియు' ము-పు
§ 'చేసితనియు' అని మహాభారత తా పత్రిపుస్తకములోనను ముద్రిత

చస్తురని రక్కసుల కెల్లసాటె వినఁగ‡॥

౨ * అరణ్యపర్వశేషము- § ఎఱ్ఱాప్రగడ-

క॥ నాదైన యాశ్రితత్వము।
నీదగు చిత్తమునఁ గలిమి† నియతమయేనిన్।
సాదరఫణితుల నన్నవ।
పాదితసన్మానుగాఁ బ్రసాదింపుదయన్‡॥

౩ § ఉద్యోగపర్వము ఉభయకవిమిత్రుఁడు

చ॥ అది సభయే ప్రియంబడర* నార్యులు నిల్వరయేని నార్యులే।
వదిఁకలపంగి వారలు సమంచితధర్మములు బల్కరేనిన।
ట్టిదియును ధర్మమే† తగఘటించిననిక్కము లేని దేనిదాఁ।
బదిలపునిక్కమే యొకనెపంబిడుచొప్పగు నేని భూవరా॥

౪‡ నైషధము- శ్రీనాథుఁడు-

గీ॥ అనలసంబంధవాంఛనాకగునయేని।
యనల సంబంధవాంఛనాకగునె. నూవె§।
[చాలు సందేహ వక్రిభాషణములింకఁ।

పుస్తకములోనునుంగూడ నున్నది

‡ 'రాక్షసులకెల్లజాటిచెప్పె' తా-పు.
రక్కసులకెల్లజాటిచెప్పె ము-పు.

* అరణ్యపర్వము ౪వ యాశ్వాసమున మార్కండేయుఁడు నారాయణుని ప్రభావంబుఁ దెలుపుచునియడుగుట

§ ఎఱ్ఱాప్రగడయని యుపనామము శంభుదాసుఁడని కవినామము ఈగ్రంథంబున నక్కడక్కడ శంభుదాసుఁడనిగూడ వ్రాయబడియున్నది

† 'గల్గి' పా-పు. ము-పు

‡ 'ప్రసాదింపఁదగున్' ము-పు

§ ఉద్యోగపర్వము ౨వ యాశ్వాసమున సంజయుఁడుపప్లావ్యంబుననున్న పాండవులంజూచివచ్చి పాండవ కౌరవులకు విరోధంబు తొలగించుట శ్రేయమని ధృతరాష్ట్రునకుచెప్పుట

* 'బెనఁగ' ము-పు

† 'ధర్మవే' ము-పు

‡ నైషధము ద్వితీయాశ్వాసమున రాజహంసము నలుని గుణములు వర్ణించి స్త్రీస్వభావములు చంచలములు గావున నలుని యందలి నీయనురాగము ఉండునో లేదో యనిననంత దమయంతి నలుని తప్ప మరియొకని వరియింపనని హంసంబునకు తెలుపుట.

§ 'యతివ' పా-పు. మాతృకలో ప్రథమ ద్వితీయపాదములు మాత్రమె యున్నవి పద్యము పూర్తిగానున్న

దరుణచంకాగ్రిగ పాథఃపతంగశక్రా॥]

× * కవులషట్కము(?)

చ॥ వయసున చిన్నవాఁడనభివంద్యుఁడనాదు నేమికునంచుశం।
శయ మొనరించెదేని మునిసత్తమ కార్యములందునాగమా।
ధ్యయనములందు మంత్రములయందు గరిష్ఠుఁడయేని పెద్దని।
శ్చయ మిది వానియందఖిలసన్నుతమైనను విద్యగల్గుటన్॥

౨ లక్షణము.

గీ॥ ఇడఁగవచ్చునుల్లప్పపై నిత్యసంధి।
మాత్రమొకొకకచోటనుమట్టు మీరఁ।
గొలుతు నష్టమదంపఁగోరిందుశేఖరు।
నన్నయట్లు కవిజనానుమతిని॥

ప్రయోగము.

౧ † ఉద్యోగపర్వము- [తిక్కయజ్వ]

క॥ ఇతఁడు మదీయపురోహితుఁ।
డితనికిఁదగనెల్ల* పనులు నెఱిఁగించిపుడే† ॥
ధృతరాష్ట్రి కడకుఁ బనిచెద‡ ।
చతురవచనరచన గలపి సంప్రీతిమెయిన్॥

రెండంబాగుండునని తలంచి తృతీయచతుర్థపాదములనైషథమునుండి చేర్చుటయైనది। కావున నేయాపాదములకి [ ] ట్టిచిహ్నంబిడంబడియె ముందుకూడ నీచిహ్నము వ్యస్థగ్రంథము మాతృకలోలేనిదియన్న యెఱుంగునది.

*అర్వరుకవులచేఁజేయఁబడినయొకగ్రంథములోనిదైయుండిన యెడను కవులషట్కమని యుండిన బాగుండును-

† ఉద్యోగపర్వము ౧వ యాశ్వాసమున ద్రుపదుఁడు దుర్యోధనుకడకు తన పురోహితునంపుటకై పాండవాదులతోఁ జెప్పుట.

* 'మదీయాగ్రపురో। హితుఁ డితనికి నెల్ల' ము-పు.

† 'నెఱుఁగించితగన్' ము-పు.

‡ 'బనుపుదు' ము-పు.

౨ § విరాటపర్వము - [సోమయాజి]

క॥ నమ్మము శైదువు* మోపక।
జమ్మి పెగం బ్రాఁకవిడచి చాపమునాకం।
దిమ్మనుడు సేయునది పే।
కమ్ముగ్గుండమహీజ† మలసత నెకెన్॥

౩ ‡ రాఘవపాండవీయము. పింగళిసూరన్న

చ॥ విను పలుమాటలేలయల వేలుపుమూఁకలలోన నేనియు।
న్వెనుకకు పోఁగఁ బారకొకవీరుఁడు నిల్వఁగలండె? యల్గ చూ।
పినఁ తులుఁ డించుకేని* సమపేక్షితసంగరకేళిమైనిగు।
డ్చిన ఘనఘోర† సాయక విజృమ్భణమన్యులకోర్వనెట్లగున్॥

౪ ‡ నైషధము - శ్రీనాథుఁడు.

సీ॥ కోరి లీలాగేహకుడ్యతలంబులఁ§ వ్రాయుదు రన్నరేశ్వరు† మూర్తి।
వ్రాసిన న్యాత్మగౌరవము వీసరవోవ దర్శింతు రన్యోన్యతరళ‡దృష్టి।
దర్శించియతని కేతగుదునో తగనో యనించుకించుక సంశయింతు* రాత్మ।
సంశయించి కరాంబుజములఁ గ్రొమ్మించుటద్దము లెత్తి చూతురు తమ్ముదారు।
గీ॥ రాజకన్యలు జగతి నాక్రమమునందుఁ।
గందువారల నిట్టూర్పు గాడ్పు వేఁడి।
ముకురములు చారుమోహనమూర్తి యనఁగఁ।

---

§ విరాటపర్వము ౪వ యాశ్వాసమున శమీవృక్షనిక్షిప్తాయుధ సంచయంబులోని ధనున్ను తీయుమని యర్జునుఁడుత్తరునితోఁ జెప్పిన నతండు పీనుగునంటు టెట్లని సందేహించుచున్నంత నతనితో నిది యస్త్రసంచయంబు గాని శవంబు గాదనిని రూపించి చెప్పుట.

* 'శైదువ' వి-పు. తా-పు.

† 'ముగ్ధుండా మహీజ' తా-పు.

‡ 'రాఘవపాండవీయము ౪వ యాశ్వాసము ౭౫వ పద్యము.

§ 'పైఁపగలాఁడె' ము-పు.

* 'డించుకంత' ము-పు.

† 'డ్చినఁబటుఘోర' ము-పు.

‡ నైషధము ౧వ యాశ్వాసమున నలమహారాజప్రశంస. పా-పుస్తకమున నీపద్యము గములేదు.

§ 'భాగంబుల' ము-పు.

† 'మహీశ్వరుని' ము-పు.

‡ 'తు రనురాగతరళ' ము-పు.

* 'తగనో కో యంచునించుక సంశయిం

బట్టగు దమయంతి చేతిదర్పణము దక్క] ॥

× † ఆముక్తమాల్యద. ఆంధ్రకవితా
పితామహుఁడు§

సీ॥ [కొంగవాల్గుఱుకులంగుళులఁ బట్టుక జబ్బలంటఁగ గుట్టిడి వెజ్జు
నరయువారు।
తలఁబడ్డ గుదియదెబ్బలఁ బాతపసియుడియంబలిఁ గంజిండ్లన్నడుగువారు]
తను సేఁగిఁ జెప్పలో దయమీఱ వినిచీరఁ జించిచ్చువారి దీవించువారు।
[నాలఁబడ్డ నెపమునఁ గలతేనిసిరిఁ జెప్పి చుట్టలపైఁ దాడి పెట్టువారు।
గీ॥ సైనపాంథులచేతఁ గ్రంగైనయాళ్లు।
జాడగా నిటఁ దెచ్చి యిన్నిడడించి।
వారు నీరానఁ బోవనా వ్వారి మగిడి।
వచ్చునాలోన నీహూపు వచ్చె నాకు॥]

౬ ‡ సుభద్రాపరిణయము. వంశావళి. [చేమకూర వేంకటకవి]

ఉ॥ ఇచ్చునెడన్ పదార్థ మడిగిచ్చునొ తాఁ దయ సేయఁగాదన।
న్నచ్చునొ [మించియొక్కఁడన వచ్చినదానవియిచ్చగించి యే।
మిచ్చిన నిచ్చె నే సరగ నెవ్వరి పైదయ చేసిఁ జేసెనే।
యచ్చపురాన్యుఁడుం దెలియఁడచ్యుతశ్రీరఘునాథచిత్తమున్]॥

తు' ము-పు.

† ఆముక్తమాల్యద ౪వ యాశ్వాసము న ౦౫వ పద్యము.

§ ఆంధ్రకవితా పితామహుఁడు = అల్లసాని పెద్దన్న కవికర్ణరసాయనము ను రాయలవారికంకితము చేసినందునగాను అపరాధక్షమాపణకై రాయలవారి పేరనే యల్లసాని పెద్దన్న యాముక్తమాల్యదం జేసి సమర్పించెనని ప్రథ.

‡ సుభద్రాపరిణయమని విజయవిలాసమునకే నామాంతరము. ఈవంశావళి ప్రథమమున ముద్రించిన పుస్తకములలో మాత్రమే యున్నదిగాని యిటీవలి ముద్రించినవానిలో లేదు. శ్రీమహామహోపాధ్యాయులవారిచే సంపాదింపఁబడిన రెండుతాళపత్రపుస్తకములలోను గూడ లేదు. ఈవంశావళి మ-రా-శ్రీ మంతెన ఆదినారాయణమూర్తిగారి మాతృకం బట్టి క్రొత్తగా వ్రాయించుటయయినది. పా॰ పుస్తకమున పద్యమంతయు నున్నది. కృతినాయకగుణవర్ణనము ౧వ యాశ్వాసము ౧౦వ పద్యము.

౭- కవులషష్ఠము.(?)

చ॥ అవలివి నిల్పువారిగని యంతకకింకరులెవ్వరయ్యాపీ।
రదెజమునాజ్ఞ* దోఁచిత్తిరియొక్కఁడినుండిటవచ్చినారు॥

౮- శుద్ధాంధ్ర రామాయణము. ‡అడిదము భాస్కరుఁడు
చ॥ ... డాల్।
నిగిడియవైపుల న్వేడలనేటయినీటగుపిటికోట॥

---

౩ లక్షణము.

గీ॥ ఆంధ్రపదముమీదవచ్చు గూర్చికయేని।
గలసియుఁడునాకెడగలయకుండు§।
గొమ్ముగల్గుహల్లొకడు దక్కనానతి।
యిచ్చిరనఁగనానతిచ్చిరనఁగ॥

ప్రయోగము*.

౧ ‡ ఆదిపర్వము వాగనుశాసనుఁడు-

క॥ ధరణీసుర విరహితమగు।

---

* 'రిపెళమనాజ్ఞ' పా-పు.

‡ 'బాలభాస్కరుఁడు' పా-పు. అడిదెము భాస్కరకవి సూరకవి తండ్రియనునంశము గ్రంథావతారికలోనిదెవ పద్యమునను తరంగాంత గద్యమందును స్పష్టము- ఈశుద్ధాంధ్ర రామాయణమెచ్చటను నున్నట్లు కూడవినలేదు- ప్రసిద్ధమైన భాస్కరరామాయణము హుళక్కి భాస్కరాది విరచితమనునంశముసు ప్రసిద్ధమే.

§ 'గలసియుండవచ్చు గలయకుండు' పా-పు.

* 'ఉదాహరణము' పా-పు. వి-పు. స్తకమునవేమియులేదు.

‡ ఆదిపర్వము ౨వ యాశ్వాసమున, గరుడుండమృతంబుదెచ్చుటకై వెళ్లు సమయమున కశ్యపుని నాహారమడిగిన గజకచ్ఛపంబులం జెప్పె వానిని సంపాదించి పిమ్మట భుజించుటకు స్థానార్థసిరోహిణ వృక్షముయొక్క శాఖమీద గూర్చుండ ప్రయత్నింపన దివిరిగ- దానినాశ్రయించి తపంబు సలుపుచున్న వాలఖిల్యులంజూచి

నరణ్యదేశంబున నాకు నానతి యిండి|
త్తరుశాఖ విడువవలయును|
కరము నిరోధమగు ననినఁ గశ్యపుఁ డనియెన్||

౨ * అరణ్య పర్వశేషము. శంభుదాసుఁడు

క|| అనిన విని సూత సూనుఁడు§|
వినయంబున నిట్టులనియె విప్రాకారుఁ|
బున వచ్చిన వేల్పు వని|
వనఘా యెవ్వండవు నాకు నానతియీవే||

౩‡ ఆముక్త మాల్యద. [రాయలు]

క|| దేవా యిట్లని యానతి|
యీవలదే గ్రుడువుఁ గూటికింటరానాఁడ|
జ్యే వారిఁ బ్రోవభిక్షా|
జీవిక వర్ణికిని విధి సృజించెను గాదె||]

౪ § విరాటపర్వము - ఉభయకవిమిత్రుఁడు-

సీ|| [మజ్జనకుండు సన్మాన్యగౌతమగోత్రమహితుండు భాస్కరమంత్రితనయుఁ|
డన్న మాంబాపతి యనఘులు కేతనమల్లన సిద్ధనామాత్యవరుల|

ఈ బ్రాహ్మణ భూమింబడిన వీరికి తపోభంగంబును తనకు బ్రహ్మహత్యయు సంభవిల్లునని యెంచి దాని నోటం గఱచుకొని గజకచ్ఛపంబుల శాఖని మిడ్చికొని కశ్యపుని యొద్దకు వెళ్లిన నది చూచి గరుడుని యభిప్రాయంబెఱిగి వాలఖిల్యుల మఱియొక స్థానంబునకు బుగుండనియంపె- పిమ్మటయీ శాఖను బ్రాహ్మణోత్తములు లేని యరణ్యమునం బడవేయవలయును గానట్టి ప్రదేశంబు చెప్పుమని గరుడుడు కశ్యపుని నడుగుట.

§ 'నిరోధమిదియనిన' ము-పు.

* 'అరణ్యపర్వము ౭వ యాశ్వాసమున బ్రాహ్మణవేషమున వొచ్చిన సూర్యుని నీవెవ్వండవని కర్ణుఁడడుగుట-

§ 'తనయుఁడు' ము-పు.

‡ ఆముక్తమాల్యద ౪వ యాశ్వాసమున ౬౮వ పద్యము పా-పుస్తకమున పూర్తిగా నున్నది.

§ విరాటపర్వము ౧వ యాశ్వాసమున గ్రన్థావతారమున.

గూరిమి తమ్ముండు గుంటూరు విభుండు కొమ్మనదండనాథు
డుమధురకీర్తి౯॥
విస్తరస్ఫారుఁ డాపస్తంబసూత్రపవిత్రశీలుఁడు సాంగవేదవేది॥
గీ॥ యర్థిఁ గల వచ్చి వాత్సల్య మతిశయిల్ల।
నస్మదీయప్రణామంబు లాదరించి†।
తుష్టిదీపించు కరుణార్ద్ర‡ దృష్టిఁజూచి]।
యెలమి నిట్లని యానతియిచ్చెనాకు॥

× § కళాపూర్ణోదయము [పింగళిసూరన్న]
క॥ ఓయనఘ దేవుఁడవో యేమో।
గాయతకపిలాదిసిద్ధులందు నొకఁడవో।
నీ యనుభావం బద్భుత।
మై యున్నది నాకు మెద్దు యానతి యీవే॥

‡ విజయవిలాసము [వంశావళి. చేమకూర వేంకటకవి]
ఉ॥ ఆనతియిచ్చెనాయదిశిలాక్షరమెవ్వనికైన మెచ్చెనా‡।
వానిఁ గృతార్థుఁ జేయు [పగవాడయినన్ శరణంబుజొచ్చెనా।
యానెరు నేరమెంచక తనంతటివానినొనర్చునిచ్చెనా।
యేనుగుగానియీడుగల రేరఘునాథనృపాలశౌరికిన్॥]

ఇటువలెనే। చీకటిల్లు*, చీకటియిల్లు। కొండంత, కొండయంత। ఊరకుండి, ఊరకయుండి। ఒకెడ, ఒకయెడ। ఒకమ్మడి, ఒకయుమ్మడి। మేనత్త, మేనయత్త। కమ్మచ్చు, కమ్మయచ్చు। అని† ఇట్టి తెలుఁగుల ప్రయోగించునది॥

కొమ్ముగల్లు, హల్లు కడు దకారనకారగా§- నిట్లూర్పు। కట్టాకలి। పట్టంచు। మందాకు। ముద్దాడి। నూరంచులవాలు। యీరేడు।

† 'మంబునాదరించి' తా-వ్రా, ముతెలవ పద్యము.
‡ 'తుష్టిదీపించికరుణార్ద్ర' ము-వ్రా.
‡ 'బోయిచెనా' వి-వ్రా.
§ కళాపూర్ణోదయము ౨వయాశ్వాసము ౫౮వపద్యము.
* వి-పుస్తకమునలేదు-
† ఇట్టిలంగినిపా-వ్రా- వి-లే.
‡ విజయవిలాసము ౧వ యాశ్వాస
§ కొమ్ముగలసాల్లుదక్క నకారగా వి-వ్రా

పోరాట। ఇట్టివి‡ కొమ్మగల్గు హల్లులు†। వీనిమీద నచ్చుగలసియుం డును గాని కలయకుండదు-

---

౪ లక్షణము.

గీ॥ కర్మధారయంబు గావించు తఱి నకా।
రాంతమైన యట్టి యాంధ్రపదము।
సంస్కృతంబుతోడ సంధి సేయగవచ్చు।
చిఱుతశశి ధరించె శివుఁడనంగ॥

ప్రయోగము.

౧ * ....

క॥ అగ్నిహోత్రి జేసి హూనవ।
భుజిన్నవహము మరణబాధపొందింపుచుమా।
డగ్నులయందునునాలవ।
యగ్నివలెన్ వెలుగుచున్నయమ్మునినాథున్॥

౨ ‡ అరణ్యపర్వము [శబ్దానుశాసనుఁడు]

ఉ॥ [నన్నును గౌఁగిలించుకొనినావదనంబునదున్ని జాస్యమా।
సన్నముఁ జేసియొక్క మృదుశబ్దముఁ జేసెమనోహరంబుగా।
నెన్నఁడునట్టి శబ్దము మునీశ్వరమున్విని యెవ్వెఱుంగనా।]
యన్నవబ్రహ్మచారి ముఖమంబురుహారిసమంబుచూడగన్॥

౩ *ఉద్యోగపర్వము-[సోమయాజి]-

చ॥ జగముల నెల్లెడఁ దమరితసంతమునంబులడంపఁ గోరిబో।

---

‡ ఇటువంటివి వి-వృ-పా.వు-

† కొమ్ముగలహల్లులు వి-వు-

* ఈప్రయోగము ఆదిపర్వములోని దైయుండవచ్చును. మాతృకలు రెంటి లోనుకూడ శీర్షికతేనందున కనుగొనుటకువీలులేకపోయినది-

‡ అరణ్యపర్వము ౩వయాశ్వాసము ఋశ్యశృంగుఁడు వేశ్యనుమునికావ రుగా భావించి విభాండకునితో జెప్ప

* ఉద్యోగపర్వము ౧వ యాశ్వా ససంజయుండు ధృతరాష్ట్రంబునను పాండవులయొద్దకువచ్చి సంభాషిం

ల్పుగబర మేషి నిల్చిన కాలుంగుమహీసురులట్టివారికిం
దగవు దలిర్ప సత్పురుషదత్తములైతగుజీవితంబులెం।
త గుమతులైన మార్గరేపదంపడియాయుపుశ్రీయునొల్లరే।

౧ § నైషధము. శ్రీనాథుడు

గీ॥ లలనలజ్జాసరిద్దుర్గలంఘనమున।
రాజహృదయంబు జొచ్చినక్రమముఁజూడ।
తరుణిమాకంభపరికల్పితంబులైన।
వలుదకుచకుంభములపరిభావమునఁజూవే॥

౨- ‡ఆముక్తమాల్యద. [రాయలు]

సీ॥ [పాథోధిజలయుక్తిఁ బ్రాఁచిపట్టినదిశాకరులనాఁదగు మరకతపుఁగరులు।
కరులదొండముసికఁగబళించి మ్రింగినహరులనాఁదొండమొప్పుఁదదశ్వ।
హరులుదాపిన తాపలమరన్నేసుఁగు వోయినీరార్చనపరంజనీటిబ్రాఁత।
శ్రీలుదత్తాపర్శ్వచితిరితశంఖచక్రము ల్రత్నంపుఁదిన్నెలఁబ్రతిఫలింపఁ।]

గీ॥ బెఱపురాళ్లి గృహశ్రీలఁబెండ్లియాడ।
[భవనరాజులుఁగట్టినబాసికమనఁ।
దనరు మణితోరణములతోద్వారవితతిఁ।
బఱగు వీధులుపురిసూత్రపట్టినట్లు॥]

౩§ కవికర్ణరసాయనము సింగసాంబ్ల నరసింగన్న

సీ॥ [వెడలిపోదలచుచోనొడసి కేల్పట్టినదిరిక నెచ్చెలిఁజూచుదీనదృష్టి...

---

§ నైషధము ౧వ ఆశ్వాసమున ౫౩ వ పద్యము.
నలుఁడుదమయంతిసౌందర్యాదిగుణశ్రీ వణమువలనమదనపరాధీనుండగుట-

‡ ఆముక్తమాల్యద ౧వ ఆశ్వాసము.

§ కవికర్ణరసాయనము ౩వ ఆశ్వాసము ౨౧౧ వ పద్యము.

శయ్యకుఁ దిగ్గుచుచోఁ జనుదేక బిగ్గరఁ జరణాంబుజముద్రి
కరచండితనము।
బలిమిఁగౌఁగిటఁ గ్రుచ్చి తలిమంబుఁ జేర్చుచో నేడఁబాటు చాలని
సైఁచుపయార్పు।
ముంగేలవంచిన మొగమెగయించుచో మెయికొను నేత్రని
మీలనంబు॥

గీ॥ మాటలాడక చేకొన్నమౌనముద్రి।
మైదుని విపంచబాణుని కైదుత్రూపు।
లయ్యెఁబతి డెందమునఁ గాఁడునట్టులేయ।]
నంగనామణిసవికోత్రత్త సంగమమున॥

౭ § రాఘవపాండవీయము- [పింగల]సూరన్న

మ॥ [అనయము] మౌళినేకతమహార్ఘ్యతిందన చిన్నిరామచఁ।
దురినగు మోము దామరసిరుల్ గనుపండువుగాఁ జెలంగఁగాం।
[తునరయు పాండురాజితయశస్కుఁడు రాజవరుండ వారితా।
తనువిభవాధిరాజ్యసముదగ్రమనోధృతినై ప్రివర్తిలన్]॥

౮‡ పారిజాతాపహరణము- ముక్కుతిమ్మన్న

సీ॥ చంద్రిక పూవన్నె జిలుగుదువ్వలువను తడియొత్తె నొక్కకో
కాంతాలతాము।
[కొనగోళ్ల నెఱులు సిక్కులువాపి మెలపున శిరసార్చె నొకతె లేఁ
జిగురుబోడి।
వెన్నెలనిగ్గులు వెదచల్లె డిమడుంగులం దిచ్చె నొకతె పూర్ణేం
దువదన।
నవరత్నమయభూషణ వ్రజంబులు మేనగీలించె నొకరాజకీ
రవాణి॥

గీ॥ విరుల సరులిచ్చె నొకయరవిందగంధి।

---

§ రాఘవపాండవీయము ౨వ యాశ్వాసమున ౩వ పద్యము
‡ పారిజాతాపహరణము ౨వ యాశ్వాసమున ౧౨వ పద్యము-
* పలువచేతడియార్చె నొక్క' వింపు

యాలఁదెఁజందన మొకథవళాయతాక్షి।
సుదతియొక్క తెకపురంపుసురటి విసరె।
నిలువుటద్దంబు నొకయింతినిలిపె నెదుట॥ ౧౨॥]

౯ § శారంగధరచరిత్రము- [చేమకూర వేంకటకవి]

క॥ [వ్రతమాయిటు వేచమధు।
వ్రతమానీకు దితమావిరాళింబడినా।
రుతమాలించవయో] చా।
రుతమామోదయుతమాచిఋతమారుతమా॥

౧౦ † చమత్కారమంజరి- సింహాద్రి వేంటకవి-

క॥ అన్నలు మోములదేవుం।
డన్నాతికి లేదు మధ్యమని తెలుపుటకై।
సున్నలిఖించిన కైవడి।
కన్నియకును నాభివింత కాంతులనమరన్॥

ఆంధ్రభాషాభూషణకారుఁడు* వేఁడిమయాఖములు । వాఁడిశరమ్ములు । తనరుమనుష్యుఁడు । పేర్చునశ్వంబు । అనిఇకారోకారాంతములకే యుదాహరించినాడు॥ అకారాంతములమీద [పూడి]యుండవచ్చునని సిద్ధాంతీకరించుట†-

౫ లక్షణము.

క॥ అగునను క్రియతోఁబాసియు।
తగు పెక్కువిభక్తులం బ్రథమ జెందునుభ।
క్తగణదయమానచిత్తుం।
డగజాధిపుకీర్తి దిశలననలమెననంగన్॥

§ శారంగధరచరిత్రము ౨వ యాశ్వాసమున రాజరాజనరేంద్రకృతచంద్రాద్యుపాలంభనమున-

* చమత్కారమంజరి ౨వ యాశ్వాసము ౨౧వ పేజీ-

* మూలఘుటిక కేతన ఈతనికి యభినవదండి యని నామాంతరము దానిలో ౧౬౭. ౧౬౯ పద్యము లరి జూడవలయును-

† యుదాహరించుట, వి. పు

ప్రయోగము

౧ * ఆశ్రమవాసపర్వము తిక్కయజ్వ-

క॥ మాతండ్రి పరాశరసుతు।
చేతం బడసితి ననుజ్ఞ శీలపరత్వో।
పేతుండగు ధర్మతనయుండు।
ప్రీతినొడంబడియె బంధుబృందంబలరన్§॥

దీనిలో [పరాశరసుతుచేతన నెడి] తృతీయవిశేష్యము. [మాతండ్రి యనెడి] ప్రథమవిశేషణము.

౨ ‡ ఆదిపర్వము. [వాగనుశాసనుఁడు]

క॥ నీదుకులము నసుఁదగఁగఁబ్రి*।
తోదముతో రథము గడుఁపదొడఁగుము నృపధ।
ర్మోదయుఁడర్జునుతోఁడను‡
గాదనక రణంబు సేయఁగా నెకగునే॥

[దీనిలో అర్జునతోఁడన నెడి తృతీయవిశేష్యము. నృపధర్మోదయుఁడ నెడి ప్రథమవిశేషణము]*

౩ § ఉద్యోగపర్వము [సోమయాజి]-

క॥ మీపనుపున రాజ్యముపా।

---

* ఆశ్రమవాసపర్వము ౧ వ యాశ్వాసమున గాంధారివనంబున కెప్పుడు వెళ్లెదవని ధృతరాష్ట్రుసడిగినంత నతను చెప్పుట.

§ బృందయుతముగన్ ము-పు.

‡ ఆదిపర్వము ౭ వ యాశ్వాసమున కర్ణున కంగరాజ్యాభిషేకంబైనపిదప సూతుడని యెఱిగి భీముండధిక్షేపించుట.

* 'లమ్ము నకుఁదగఁబ్రి,' ము-పు-

‡ 'ర్మోదయుఁడగునర్జునుతో,' ము-పు. తా-పు.

* పా. వి. పుస్తకములలో క॥ శ్రీ సుయోధనుడే। గ్గులతోడ నెయ్యుద్ లైగోమాయురుతంబులు నెచెదుర్ని ర్గా। బులుపెక్కులు పుట్టెవీని నవేళన్॥ అని సభాపర్వము ౨ యాశ్వాసమందలి విదురధృతరాష్ట్రసంవాద పద్యములధికముగా న్నది-

§ ఉద్యోగపర్వము ౧ వ యాశ్వాసమున దుర్యోధనుకడకు దూతనంపుమని కృష్ణుఁడు ద్రుపదునితోఁ జెప్పుట.

లేశాంశత మాధవులకు నేకున్నభుజా

టోపభయంకరుడర్జును।

కోపానల మడరిముట్టికొనదే వారిన్॥

[దీనిలో అర్జును (-అర్జునునియొక్క) అనుషష్ఠి విశేష్యము- భయంకరుడు అనుప్రథమ విశేషణము-]

౪† అరణ్యపర్వశేషము- శంభుదాసు

ఉ॥ [అగ్రజువాక్యముల్ దలచి యర్జునుడప్పుడు వారితోడన్।

త్యుగ్రతదక్షిణెంతయుఁ బ్రియోక్తుల నిట్లను మీకు మాయెడన్।]

విగ్రహమేల నెయ్యమున విడ్వుఁడు *కౌరవరాజుఁ బార్థివ।

పాగ్రసరుండు ధర్మజుని ‡ పంపిద మీకు నలంఘ్యమిత్తఱిన్॥

[దీనిలో ధర్మజుని యనుషష్ఠి విశేష్యము. పాగ్రసరుండు అనుప్రథమ విశేషణము]

౫§ నైషధము- [శ్రీనాథుడు]

శా॥ భారద్వాజపవిత్ర గోత్రువిమలాపస్తం† బసూత్రప్రతుశ్రీ।

ద్యారాజీవభవుండు మారయకుఁ బుణ్యాచార భీమాంబకున్।

గారామైన తనూజునన్నఘను శ్రీనాథాఖ్యుఁ బెంపొంచిన‡।

త్కారం బొప్పఁగ గారవించి పలికెన్ గంభీరవాక్ప్రౌఢిమన్॥

[దీనిలో మారయకు అనుషష్ఠి విశేష్యము- భవుండు అనుప్రథమ విశేషణము-]

౬.§ మనుచరిత్రము-[పెద్దనార్యుడు]

మ॥ అకలంకావథ సత్వముం దెలియ మాయాద్వారకావంతికా।

శికుకుక్షేత్రగయాప్రయాగముల నే సేవింపకుద్దండగం।

---

† అరణ్యపర్వము ౫వ యాశ్వాసమున గంధర్వులచేతసిక్కొని పోబడుచున్న దుర్యోధనుని విడువవలసినదని ధర్మరాజు చెప్పెనని గంధర్వులతో నర్జునుడు చెప్పుట.

* 'వీడుఁడు ము- పా-

‡ 'ధర్మసుతుపంపు తా-పు. ము-పు

§ నైషధము ౧వ యాశ్వాసమున గ్రంథావతారమున మృదుమధురవాక్యాదివచనానన్తర పద్యము

† 'గోత్రుని శుభాపస్తం, ము-పు-

‡ 'ఖ్యునింబిల్చి సత్కా- ము- పు-

§ మనుచరిత్రము ౧వ యాశ్వాసమున ౧౭వ పద్యము-

డకపేదండవశాహవాహరిపుఖడ్గవ్యాఘ్రి మిమ్మంచుకొం।
దమరాఁ జెల్లు నెబుద్ధిజాడ్యజనితోన్మాదుల్ గదా శ్రోత్రియుల్॥
[దీనిలో ఇమ్మంచుకొండకు అనుషష్ఠివిశేష్యము. వ్యాఘ్రిము అను ప్రథమవిశేషణము.]

---

౬ లక్షణము.

క॥ తొడిగియని పలుక్రచోటను।
తొడియనిసత్కవివరుల్ గృతులఁ జెప్పనగున్।
మృడుఁడు మెయి పాపతొడవులు।
తొడియంతయువింత‡ కాంతితో నెప్పననన్॥

ప్రయోగము*.

౧‡ ఆదిపర్వము [నన్నయభట్టు]

చ॥ పొలుపుఁగ బూసికట్టితొడిభూరివిభూతిపరిశోభితంబుగా।
గలయఁగఁ దత్పురీజనులు కాంస్యమృదంగ శంఖ భేరికా†।
వాళ పటహ*ధ్వనుల్ ‡సెలఁగ నాటలుపాటలు వొప్ప నెల్లవా‡।
రలుఁజని చేసిరర్చనలు రైవతకాద్రికినుత్సవంబుతోన్†॥

౨‡ విరాటపర్వము [తిక్కయజ్వ]

క॥ తదవ సరంబు ననాకృట।

---

‡ 'తొడిఱక్కిలిపంత' పా-పు-

* ఉదాహరణము వి-పు- పా- పుస్తకమున నేమియు లేదు.

‡ ఆదిపర్వము ౮వ యాశ్వాసమున అర్జునతీర్థయాత్రలో రైవతకాద్రికి యాదవులు చేయు నుత్సవఘట్టమున.

† 'మృదంగములందమొప్పఁగా' వి-పు మృదంగములందమొందగా, పా-పు- 'మృదంగనినాదమొప్పగా.

తా-పు

* కటక పా-పు-వి-పు.

‡ నాటల పాటల నొప్పిరెల్లవా పా-పు వి-పు

† 'నుత్సవంబునన్' తా-పు-వి-పు. పా-పు.

‡ విరాటపర్వము ౩వ యాశ్వాసమున విరటుఁడు సుశర్మమీఁదఁ దనరథంబు తోలించి పోరుట

... ల్పైబు వోడి త్రిగర్తపతి వక్షంబునన్ ।
వదనంబు సేసి† విరటుండు ।
మదమున నురగము‡ నేసె మాఱియు బడింటన్ ॥

§ ...క్ష మను చరిత్రము [పెద్దనామాత్యుండు]

చ॥ [illegible] హాలహాలకటంబొల్చు పటీరములంటి హారకం ।
జలములఁ బారిజాత [illegible] శశాంకకళాం [illegible] *।
పలు వోడి పారిజాత [illegible] సవ [illegible] మూని యొయ్యన† ।
వ్యాల [illegible] కలివేణుల్ [illegible] చెం‡ వేడుకన్ ॥

§ [illegible] రామాయణము [illegible] భాస్కరుండు-

చ॥ నిరతముగా గవింటఁ బోడి నిండు దెగన్వడి నేయ* నమ్మహా ।
శరమును మారు సేయు శరశక్తి† గదాముల ద్రుంచుచున్‡ భయం ।
కరగతి బోటి రక్కసుని కంఠము ద్రుంచెను మేరుశృంగముల్ ।
ధారయు సింధి బొమ్మికముక్§ తోడి† శిరంబు వసుంధరం బడన్ ॥

[illegible] యన్నందుకు ఊరడి, తెప్పరిలియన్నందుకు తెప్పరి ।
ఇటువంటి ప్రయోగములు గలవు ॥

---

౨ లక్షణము.

గీ॥ జగము సేయు రూపమున జగత్ప్రభుమడచు ।
తత్వ [illegible] జేసి లేని సత్య [illegible] జనులు ।
[illegible] యన్ పర్యాయములకు ।

[illegible]
[illegible] వసంతములు
* [illegible] పా- పు-
† బూని యొప్పెన పా- పు
‡ వేణులతోఁ జను దెంచె పా- పు-
భాస్కర రామాయణము యుద్ధకాం

[illegible] జంపుక
ఫలా
* నిండు [illegible] పా- పు.
† శరమొదమూయి [illegible] ము- పు.
‡ [illegible] చున్ ము- పు-
§ బొమ్మికము వి- పు-
† తోటి పా- పు- వి- పు-

తేజము యశస్సు తపమన్న రీయుజశర్వ॥

ప్రయోగము

౧ ‡ ఆదిపర్వము [నన్నయభట్టు].

చ॥ ఫలపవనాంబుభోజనశుభవ్రతతత్పరులై* జేసిచూడఁడు।
ర్బలతనులయ్యు బ్రాహ్మణులపార తపోబలసంపదన్మహా।
బలయుతలట్టివార† లశుభవృత్తులకెందు‡ నసాధ్యమెద్దియున్§॥
గలదెచరాచరాఖిల జగంబులఁ బెద్దలుగారె† చూడఁగన్‡॥

౨ § ఆనుశాసనికపర్వము. [తిక్కనసోమయాజి].

చ॥ అజునియనుగ్రహంబున విహంగము వల్లభుఁడట్లు చాలన।
కర్జమును శౌర్యసంపద ప్రకాశత నొందగ†శేలి సల్పియుం।
ద్రజయమహాత్మ్యవంబునను దాత్త యశఃపరిపూరితంబులై।
త్రిజగములన్§ వెలుంగనల‡ దెచ్చెను ధారసపూర్ణకుంభమున్*॥

౩ † నైషధము- [శ్రీనాథుఁడు]

ఉ॥ [అద్దివిజాధినాయకుని యానతి సేయుము చిత్తవృత్తినాం।
డెడ్డియునుం దలంపకుము హీనపరాక్రమ నీతిశాలినీ।]
ముద్దనుజుండ వుత్రహారిమోసలకార్యభరంబు‡ దీర్పఁగా।

---

‡ ఆదిపర్వము ౨వ యాశ్వాసము నందరు నుడు మత్స్యయంత్రంబుం దెగ నేసి శపిపద బ్రాహ్మణక్షత్రియ ప్రముఖులయిన జనులెల్ల విస్మితచిత్తులై సెప్పవాక్యము-

* వృత్తి ము-పు- తా-పు

† లట్టివార తా-పు.

‡ కన్న పా-పు- వి.పు-

§ మండలన్ పా-పు-వి.పు.

‡ పెద్దలకార వి.పు-తా-పు-

‡ సద్విజాల్- తా-పు-ము-పు-

§ ఆనుశాసనికపర్వము ౧వ యాశ్వాసమునస గరుడుం డింద్రునిజయించి యమృతంబు దెచ్చుకథలోని.

† బొందగ ము-పు-

§ జగములన్ వి-పు-

‡ వెసర ము-పు.

* భాండమున్ ము-పు-

† నైషధము ౩వ యాశ్వాసమునందు ప్రాసాదూతికలు దమయంతి దగ్గఱకు వచ్చి చెప్పుకథలోని యి. ప్రశంస-

‡ భయంబు పా-పు.

గద్దియమీఁదనుండి త్రిజగంబుల నేలికొనంగనొల్లదే ॥

౮ *విజయవిలాసము [చేమకూర వేంకటకవి]

చ॥ [అనిమిదిమెచ్చి యిచ్చు మొకయందున తేనిమనోహరాంగము।
ల్గనుఁగొనియా నెకాంత్రతము§గైకొనియుండెమునన్న నేలదో।
ష్ఠాని నొచ్చినీవెడగు గోమలి] భుజగమేడ మారుతా ।
శనజగమేడయంత ఘన సాహసమింతులకంచు నెంచుచున్ ॥

౯ †ఆముక్తమాల్యద [రాయలు].

ఉ॥ [పూనిముకుందునాజ్ఞఁగను బొమ్మ నెకాంచియజాండభాండము।
ల్వానను మీఁదఁబోవ నడవన్గ నేఁదన్మననగ్రినిశ్చల ।
త్వానుచలత్వ నిష్ఠలె] సమస్తజగంబుల జాడ్యచేతన ।
ల్గానుతికెక్కు సైన్యపతి కాఞ్చనవేత్రము నాశ్రయించెదన్ ॥

---

౭ లక్షణము.

గీ॥ కొనని యనుపల్కనకును జేకురును పూర్వ ।
వర్ణదీర్ఘంబు మధ్యమ వర్ణలోప ।
ములరుచావక పోవకన్ పలుకులకును ।
మధ్యమాక్షర లోపంబు మదన మథన ॥

ప్రయోగము.

౧ §నైషధము‡ [శ్రీనాథుఁడు]

గీ॥ వానిఁగలలోనఁగానని వనజముఖియు ।

---

* విజయవిలాసము ౧వ యాశ్వాస ౮వ పద్యము-
మునందర్జునుఁడు ఉలూచియను నా § నైషధము ౧వ యాశ్వాసమున నల
గకన్యయతోఁ జెప్పినవాక్యము- మహారాజ వర్ణనమున-

§ 'టూనికాంత్రతము ము-ఘ- ‡ 'కొననియనుటకు కొనవచ్చుటకు వెత

† ఆముక్త మాల్యద ౧వయాశ్వాసమున ధము వి-ష్ఠ

కాని పూర్ణచంద్రబింబాస్య ని‡ మానవతియు ।
దానిగా నాత్మ భావించి వరుసఁగవయు ।
నప్పళించని సతియు లేదయ్యె నచట ॥

౨ *అందునె.

మ॥ ధరణీంబోంతని క్రోమలాంఘ్రికమలద్వంద్వంబులుం ఘ
కరసిక్తంబులుగాని ఫాలములు పత్త్రశ్రేణులం† బత్త్రకే
సరముల్గందని ప్రాణ్మసంపలు నిమేషత్వంబు లైకోకత ।
క్స్వరసిరంబులు నల్పరంమఁగనియుం గాంతాల [illegible] మంబాగ్రిఁ

లక్ష్యము-

ఇయ్యని యనుచోట నిటుల నేకయ్యని యనఁ [illegible] రూపమువచ్చు

ప్రయోగము-

౧ † రామాయణము- ఎఱ్ఱాప్రెగడ.

దానముచ్చిలినని యూనిచియు భంగి ॥

లక్షణము-

భావక పోషకయుగ్మకు చాకపోషయు నిరూపములు వచ్చును.

ప్రయోగము-

౧ § ఉద్యోగపర్వము [తిక్కన సోమయాజి]

స్రగ్ధర॥

గాండీవజ్యారవంబుత్తటముగఁ జెలువంగి చెప్పినం* భీష్ము బావ

---

* [illegible] ము- పు-
[illegible] పు-
[illegible] యాశ్వాసమున [illegible]
[illegible] జవల [illegible]
[illegible]
[illegible] ము- [illegible]
[illegible] వి- పు- పా- పుస్తకము

‡ [illegible] పా- పు-
† ఎఱ్ఱప్రెగడ రామాయణము ముద్ర
[illegible] శ్వాసమున వయాశ్వా
సంశయము [illegible]
పాండవుల [illegible] సఖ్యము
యదుని [illegible] రాజు నె
వాక్యములలో [illegible]

ఖండంబుండౌ పృ†థుంభగ్నగజడియుచు రొం[డిం]బు గాఢ్రోఁబినక్షివే।
దండధ్వాంధ్వాంబుమాడిరంతతమికవలు మాంగ్యక్షతిం దాకినంజా।
ఖండంబోదండగాత్రవ్యులకు వశ మెబిట్లోర్చి‡మూర్ఛిల్లకుండన్॥

నా లక్షణము.

క॥ క్షితిని యథాతథము పురుషుంబు నెప్పఁగఁజెప్పుట।
నందనమైయుండఁదండ్రి మారొంగ ననగ।
యుండు సార్థ్రర నేన (?) మారొంగుడుననగ।
భుజగకేయూర శ్రీకాశికా పురవిహార॥.

ప్రయోగము

౧ *ఉద్యోగపర్వము [తిక్కన సోమయాజి]

క॥ గాండీవధరునియాహవ।
పాండిత్యము దలపకతని భండనమునమా।
రొండొరుల నొకఁడు గెలుచుట।
కొండంగసి తగరు తాకఁగోరుట కాదే॥

౨ †విరాటపర్వము [తిక్కన సోమయాజి]

ఉ॥ ఎండకు వానకోర్చి దనయిల్లు పరివాసపుష్ఛోటనాకనా
కొండునలంగుదు స్వామి†మరపంధజిదప్పెడు దప్పి‡పుష్పఁ-

---

† దండంభేపార్తి, ము-పు-
‡ [illegible] ము- పు-
* ఉద్యో[గ]పర్వము ౧ [ఆ]శ్వాసమున [illegible] దు[ర్యోధను]... [illegible] పిన పురోహి[తు]... [illegible] దను చేసెప్పి [illegible] పదునొకం డక్షౌహిణులను [illegible] ... న ఏడక్షౌహిణులు నుగను [illegible] ... [illegible] నని తెలుప [illegible] [illegible] ... [illegible] లు [illegible] [illegible] ... [illegible]
† విరాటపర్వము ౧ [ఆ]శ్వాసము [illegible] ... [illegible] ము [illegible] ... [illegible] ము- [illegible] పు-
[illegible] కొండనల [illegible]
‡ [illegible] ము-

ఖండను నెట్లొకో‡ యనక కార్యము వచ్చినచోట నేలినా
తం డొకచాయ జూపినను దత్పరతంబని సేయుటొప్పగున్॥

3* సౌప్తికపర్వము- [తిక్కనసోమయాజి].

క॥ పాండవులం బాంచాలురఁ।
జండభుజావిభవ మొప్ప సమయించి† కృతా।
ఖండనయి పేరు వెంపుం§।
గండున్నెన్నండు లేక కార్యము దలపన్¶॥

4‡ మౌసలపర్వము- [తిక్కనసోమయాజి]

సీ॥ [అబ్బంగి కృతకృత్యుఁడైన యప్పఖండు యాదవపురముఁ గనుగుచున్న
యెడ ననుచరులతోఁ నట్టి కార్యంబు నడపక తక్కిన నాథుచన్న
గతికిఁ బోవుటకునై గడగి యుక్కశ్రీ(ప్రభృ)తులము ననుచు నిల్వంగ వశమె
రేమెల్ల నిప్పని సేయువిధములకఁ పిరియ మగునంతకు బేర్చునబ్ధి
మేలు సేయఁ బోయి యీలోకమంతయు।
దిట్టునట్టికీడు దెచ్చికొనఁగ।]
వచ్చునే స్వదేశవర్తులమై మాచి।
కొండమెల్ల పనులు రండు వేగ॥

ఉందురనుటకు¶ ఉందు)*। అందురనుటకు అందు)। కొందుర నుటకుఁ కొందు)। మందురనుటకు మందు)। విందురనుటకు విందు)॥

---

‡ ఖండని యెట్లొకో ము-పు॥ ఖండనమెట్లొకో పా-పు. వి-పు

* సౌప్తికపర్వమున [illegible] నందక్వత్థామున్కృపాచార్య కృతవర్మ ల్తోద నపాండవసైన్యమును వధించుట-

† 'లగబాంచా [illegible] తా-పు-

‡ భవమెసఁగ సమయించి-ము-పు-తా-పు

§ బెంపును తా-పు॥ ఖండనయి బెంపు దేశము ము-పు.

¶ గండుగఁ గొండుతెక కార్యముదలపన్, ము-పు॥ గండును నెక్కండు లేఁడు కార్యమునడపన్, తా-పు-

‡ మౌసలపర్వమునం దర్జునుడు బలరామకృష్ణులకగ్నిసంస్కారముం జేసిన పిదప ననుచరులతో నిప్పవాక్యము

¶ ఉందురనడానకు పా-పు.

* ఉందురనరాదు॥ ఉందురనవలెను [illegible] ఏకల్పము-ఉందు). వి-పు.

౧౦ లక్షణము.

గీ॥ ఒగిహలంతంబులొకకొన్నియొకచోట ।
తెల్పుపలుకంగవచ్చును తెల్లముగను ।
చేసెను సపర్యలొగిసెంద్రజితుని తండ్రి ।
యజ్ఞరేఖావతంసుసకన్నయొట్లు ॥

ప్రయోగము.

౧§ ఆదిపర్వము [నన్నయభట్టు.]

చ॥ అనుపమితప్రభావుయజనాభిరతున్ భరతాన్వవాయవ‡ ।
ర్ధనుసకలప్రజాహితవిధానుధనజ్ఞుయసన్నిభున్ భవ ।
జ్జనకుపరీక్షితున్ భుజగశ్రాల్యుడసహ్యవిషోగ్రధూమకే ।
తనహుతిజేసి చేసెనతిదాంతకృతాంతనికేతనాతిథిన్ ॥

౨* అందునసే..

క॥ సుతులనఘులుపేర్వురుదమ ।
యుతులై† యుదయించిసాంఖ్యయో‡గాభ్యాసో ।
¶న్నతిజేసి ముక్తులై భూ ।
రితేజులందఱునూర్ధ్వరేతసులైనన్ ¶॥

౩‖ అందునసె

క॥ మనుతులయశంబునంబు ।

---

§ ఆదిపర్వము౧వయాశ్వాసమునందుఉద
కుడు జనమేజయునకుతక్షకకృతాప
కారమును తెలియజేయుట.

‡ తినవరతాధ్వరదానయజనాభిరతున్
భరతాన్వయాభివ ను-పు-తాం-పు.

* ఆదిపర్వము ౩వయాశ్వాసమున దేవ
దానవోత్పత్తికథనమున

† మ॥ యుతులై తాం-పు

‡ సాంఖ్యయోగ తాం-పు

¶ న్నతిజేసిముక్తియుతులై। భూతతే
జులుకొందరూర్ధ్వరేతసులైనన్

‖ ఆదిపర్వము ౩వ యాశ్వాసమున
దేవదానవాంశోత్పత్తివర్ణనము-ద్రు
పదసాత్యకివిరటులుమరుదంశోద్భ
తులనిజనమేజయునకువైశంపాయ
నుసెప్పుట.

స్థిరము ప్ర... ధరణావస్థ బలుబుసు ।
స్థిరయశులు ద్రుపసాత్యకి ।
విరాటభూపతులు భువనవిస్ఫురితకీర్తుల్ ॥

౮౧ అందునఁ జెప్పె.

ఆకచుండఁ ద్యంతవిషా ।
వాకలుఁ జెడ్డ లోకనిందయుగునఁ ధర్మమునీ ।
వాకునఁ జెచ్చుకునీత మె ।
సాకుస పెల్లాదరిచితలపసాచిన మునన్ ॥

౫౨ నైషధము [శ్రీనాథుఁడు]

కమలేందీవరషండమండితలసత్కాసారసీవారతిన్ ।
గమికర్మీకృతవైకనీవృతఁ వైకంటకిన్ విదర్భాంబునన్ ।
[మణిబల్లవపాణిఁ బద్మనయనన్ రాకేందుబింబాననన్ ।
మదీనస్తనినస్తినాస్తి చికిత్సాహేతుస్తాతోదరిన్ ॥]

౬౧ నైషధము [శ్రీనాథుఁడు]

నలినసంభవువాహనము వారువంబులుకులము స్వాములు మా
గువలయా...
...ంగారు జలరుహంబుల తూంట్లు భో...ంబులు మాకు పుష్పబో
...కము దాకసకలలోకంబులు నాటపట్టులు మాకు సజ్జవ
...ధ...కరము...వ...మాటలు వినంగనమృతాంథసులు యోగ...
భారతీదేవి...జెతివలు ...చిలుక । (నుప
సమద...యానసత్ప్రబ్రహ్మచారిమాకు ।
వే...శ...స్త్ర...పురాణాదివిద్యశల్ల ।
త...నిగరూ...ంటాపథంబు ...]

...ద ... ... ౫౨ నైషధము ద్వితీయాశ్వాసము ...
... ... మహారాజావ స్త్రము ...
... రత్నము ... ...
దేవతా ... ... ౬౧ నైషధము ...
ముదితాను ... ... సమాట ... ...
... ...

౭* రాఘవపాండవీయము [పింగళిసూరన్న]-

గీ॥ ఎందు వేంకటరాజు రెయితరు లేమనసుతో ।
దారసంగసుఖముఁ దప్ప ద్రోచి।
తకటపాండురాజయశమెస్నవైతతి ।
క్రూరదశరథక్షేశకులమురోయ॥

౮† విజయవిలాసము [వేంకటకవి]

గీ॥ తామ్రపర్ణినదీతీరధరణినేలు ।
దొరతనము దెల్పరాశిగానె అయ్యఁబోయు ।
ముత్తియంబులతలబాలు ముదితచేతస్ ।
ముదిత చేతసుకై సభాసదులు బొగడ॥

---

౧౧ లక్షణము.

క॥ ఒక్క కవి లేదటంచును ।
వక్కాణించుటను చెప్పవలసెను నాకున్ ।
దక్కెను దక్కెన నంజను ।
దక్కెనుజయలక్ష్మీపురవిదారికనంగాన్ ॥

ప్రయోగము

౧ ‡ ద్రోణపర్వము. [తిక్కనసోమయాజి]

ఉ॥ ఒక్కఁడు సన్నవాఁడు§ విజయుంసుమహీరజ మెరుఁడయ్యెన.

రాఘవపాండవీయము ౧వ యాశ్వాసమున విరావవధ్యము.

విజయవిలాసము ౨వ యాశ్వాసము నందర్జున చిత్రాంగదవివాహఘట్టమున.

ముదితచేతుల తల్ప్రాలుముత్తియాల్పు...

‡ ద్రోణపర్వము 3 వ యాశ్వాసమున సైంధవవధకాలమున జనిన యర్జునునకు సాత్యకిని తోడ్పడబోవ్వని ధర్మరాజు సెప్పుట.

§ ఒక్కఁడ చన్నవాఁడు. ము. తా.; ఒక్కఁడె సన్నవాఁడు పా. లి.

ద్దిక్కున పాంచజన్యము యొదిర్చిత మ్రోయఁ డొంగె* నక్కటా।
చిక్కెనొ కౌరవాధముల చేత నతం డిట నీవొ † కండవుం।
దక్క నొరుండు‡ దిర్పఁగ నుదగ్రుఁడు బంధుఁడు లేమి కావ్వే డెదన్॥

౫¶ అరణ్యపర్వము. [నన్నయభట్టు]

మత్తకోకిల॥ దేవమూర్తులు పాండుపుత్త్రులు* ధీరచిత్తులు పారిపెం।
పీ వెలుంగఁ నీవొఁడ వే ధరణీశ వాయుసుతుండు గాం।
డీవియున్ భుజవిక్రమప్రతికృత్తు ల్వివిధాస్త్రవి।
ద్యావిశేషులు వైరివీరుల దక్క నిత్తురె పోరులన్॥

౬† అరణ్యపర్వశేషము శంభుదాసు.

క॥ ఎక్కడి రాఘవుఁ డక్కట।
తక్కువయగు పేదమనుజుఁ డగిలివనములం‡।
జిక్కెడు మొలబడదగునే।
దక్కము మది నింక నొండు తలఁపులు వరుణీ॥

డగ్గఱ-దగ్గఱ। డప్పి-దప్పి। డిగి-దిగి। డెప్పరము-దెప్పరము।
ఈలాగును శయ్యపద్ధతులఁ బ్రయోగములు గలవు.

---

౧౨ లక్షణము.

గీ॥ నాటగాయను చోటను నాడగాయ।
నంగ జెల్లును సుకవిజనంబులకును।
క్రీడి నాగసములు నాడమాయ భిల్లు।
డించు కేనియు మాడిని జలించ డనఁగ॥

---

* దొంగె తా-పు.
† చేనతండిత ...నీపు సు-పు.
‡ నీవొకండు సుందర్క్షుపరుండు పా-
పు-వి-పు-
లేడు వి-పు-
అరణ్యపర్వము ౧౨వయాశ్వాసమున
౨ ... ...నికి పాం
...ప్రభావంబు తెలిసి చేయుట.
* పాండవేయులు పా-పు- వి-పు-
† అరణ్యపర్వము ౬వయాశ్వాసము
రావణకృతసీతాహరణమున-
యొదవులం మ-పు-

ప్రయోగము.

౧౪ద్రోణపర్వము- [తిక్కనసోమయాజి]

క॥ తోడన హయసూతులనో।
గాడగ నేయుట యునతఁడు గనలిఘనపవి।
క్రీడయ పోలెం గొనిమై।
నాడగ సగుడించె త్రిదశనారాచములన్॥

---

౧౩ లక్షణము.

గీ॥ ఎన్న జాత్యేక వచనము లొన్నిగలవు।
ప్రాని పద్ధతు లెఱుగంగ వలయు కవులు।
హరుని నృత్తకేళి యత్తెఱంగు చూచిరి।
యఖిలదివిజ వర్యు లన్నయట్టు॥

ప్రయోగము.

౧ ¶ శాంతిరపర్వము [తిక్కనసోమయాజి]-

ఉ॥ దుర్జయవిక్రమోజ్జ్వలుఁడు దోషవివర్జితబుద్ధి కార్తవీ
ర్యార్జును డేదిప్రబున యాన్వితశూరత నేలు చుండు థ।
జ్జార్జనలోలబుద్ధియుడు హాస్త్రిబలంబు] సహస్రబాహుతా।
స్ఫూర్జనము న్వెలుంగఁగ నృపుల్ దన యాజ్ఞఁ దలన్వహిం
పఁగన్॥

౨* నైషధము [శ్రీనాథుఁడు]

సీ॥ [భక్తి ప్రదక్షిణప్రక్రమంబుల జేసి రాజహంసకుఁ జేకిను పాసనంబు।

---

౧ శ్రీకృష్ణుఁడు ధర్మరాజునకుఁ బరశు రాముని చరిత్రంబు చెప్పుట.

* నైషధము ౬ యాశ్వాసమున నందయంతీ వివాహమున.

¶ శాంతిపర్వము ౨ వ యాశ్వాసమున.

నంతుకగంధికల్యాణక్రియాచార మాచరించిరి మందహాస
సంగ
నేత్రత్రిమాచీరియాకాశమండలాస్థానసంవాసినాత్మానపాద
[త్రైలోక్యపతి దేవతాఫాలతిలకంబుదివిరియరుంధతీదేవిగన
బ్రాహ్మణోత్తమ పుణ్యపురంధ్రి వర్గ ।
మంగళాశీర్వచోయుక్తమహిమశోభ।
నాతుతారో పణంబులనాదరించి ।
తంబు జాక్షియు నిషధదేశాధి పతియు]॥
౩౪ విజయవిలాసము- [చేమకూర వేంకటకవి]
గీ॥ [అనిన పవనుండు మనమునలోనైనవాడు।
తోయజారాతి మసుజులతోఁ బ్రవరాడు।]
కాము తూపులు వెంట్రుకగట్టబడును॥
[చామయూరకయేటికిజలదరింప॥]
౩౫ మేఘసందేశము [కాళిదాసు]-
శ్లో॥ హస్తే లీలా కమలమలకే బాలకుందాను విద్ధం
[నీతాలోధ్రప్రసవరజసాపాండుతామాననే శ్రీః।
చూడాపాశే నవకురవకం చారుకర్ణే శిరీషం
సీమన్తే చత్వదుపగమజం యత్రనీపం వధూనామ్]॥

---

౧౮ లక్షణము.

గీ॥ తెలియ భూతార్థ గోచర జేవ మాన ।
వక్రియాపదములుబహు వచన యుక్తి ।
గలసి వర్తిల్లు నచ్చులు గలయకుండు ।

నరత్నంబునా ము-వు.
విజయవిలాసము రెవయాశ్వాసము
న చంద్రాద్యుపాలంభనానంతర
ము సుభద్రను ప్రాణసఖులారా

§ మేఘసందేశము ఉవసర్గ ఉవశ్లోక
ము.

హారునకైశేలు మోడ్చిరి యమరులనఁగ ॥

ప్రయోగము.

౧ ¶ ఆదిపర్వము [నన్నయభట్టు].

సీ॥ [వినవయ్య కృతవీర్యుఁ డను జనపతి తొల్లి భృగువంశ్యయాజ్యుఁడై పెక్కు క్రతువు|
లొనరించి యగణితధనదానముల వారిఁ దృప్తులఁ గావించి దివికి జనిన|
నతనివంశము వారల తిధనలుబ్ధులై కృతవీర్య సదనంబు గిలుబు చేసి*|
కొని దాచియున్న వారని భార్గవుల నెల్ల బలికిన భార్గవుల్ భయము బొంది|]

కొందఱర్థముల్ వారికిఁ గూర్చి యిచ్చి† |
రవనిసురులకు నిచ్చిరి యంత కొంద|
ఱెవ్వరికి నీయక తమ యిండ్ల బాతి‡ |
కొని సుఖంబుండి రక్షములై కొందఱందు ॥

౨ *ఉద్యోగపర్వము [తిక్కనసోమయాజి]

మ॥ గురుభీష్మాదులు చూచుచుండ సభ మీకుం గీడు నాఁడట్లు మూ|
ర్ఖరులై చేసిరి యంత చేసియు ననుపశ్చాత్తాపముం బొందరో |
పరు వారెన్నఁడు నట్టిచోటఁ గృపయుం బంధుత్వముం దక్కమె|
వ్వరు గోపింపరె యాదురాత్మకుల గర్వక్రౌర్యముల్ చూపినన్ ॥

౩ † నైషధము శ్రీనాథుఁడు-

¶ ఆదిపర్వము ౭ వయాశ్వాసమున వసిష్ఠు వలనఁ గల్మాషపాదుండు శాపముక్తుఁ డౌటకు-

* వీర్యధన మెల్లఁ గృత్తుఁ జేసి తా-పు.

† గూడనిచ్చి ము-పు

‡ ఎవ్వరికి నీఁక తమతమ యిండ్లఁ బాతి ము-పు; ఎవ్వరికి నీక తమయిండ్ల యొక్క బాతి తా-పు

* ఉద్యోగపర్వము ౩ వయాశ్వాసమున కృష్ణుఁడు ధర్మరాజుతోఁ గౌరవుల దుర్నయంబుల జెప్పట

† నైషధము ౩ వయాశ్వాసమునం దింద్రాదులు నలుని మాతగా నంపి నలునకై నిరీక్షించుచుండు కథలో

మ॥ బలభిద్వహ్ని పరేతరాజవరుణుల్వాయ్వుత్సు కత్వంబున
దిలఁగూర్చుండిరి యొండొరుంగడిసియాథీనందత్ప్రదేశంబు
[న్నలనాలీకమృణాళ నాళలతికానవ్యప్రణాళీమిల।
ల్లలనాలాపకథాసుధానుభవలీలాలోలచేతస్కులై]‡॥

---

౧౫ లక్షణము

గీ॥ పరఁగ లోకము నఁదని పలుకు చోట।
లోకమునయంద నగవచ్చు ప్రాకటముగ।
వినుతి కెక్కు లోక మునయందు చంద్రరే।
ఖావతంసు కీర్తి యన్నయట్లు॥

ప్రయోగము-

౧ § అరణ్యపర్వశేషము [శంభుదాసు]-

చ॥ ఉరమునయందు గన్నులుపృథూదరదేశమునందు నోరుబ్రి।
స్ఫురితభుజద్వయంబుగలభూమిధరోన్నతభావముంగరం।
బరుసగనుగ్రమైన వికృతాకృతితోడనశేషసత్త్వఘ।
స్మరుడగుచున్నవాని బటుసత్త్వుఁగబంధునిగాంచిరచ్చటన్॥

౨ ‡ నైషధము [శ్రీనాథుడు]-

మ॥ ఒకరత్నంబు విదర్భదేశములయందుద్భూతమై పార్థివ।
ప్రకరంబుంభ్రమియింపుచున్న యదిసౌభాగ్యప్రభానిత్య
శ్రీకిసంకేతనివాసమైమదననిస్త్రింశంబునాభీమక।
న్యకనాఁగాదమయంతినాఁ గలుగుపర్యాయాభిధానంబులన్

---

§ ఈ పుస్తకమున పూర్తిగానున్నది-
అరణ్యపర్వము ౬ వ యాశ్వాసమున
శ్రీరాముఁడు కబంధునిఁ జూచుట-

‡ నైషధము ౩ వ యాశ్వాసమున నా
దుఁడింద్రాదులతో దమయంతీ
యంవరమును తెలియఁజేయుట

౧౬ లక్షణము

గీ॥ కర్మధారయంబు గావించుచోటను।
నాదిపల్కువచ్చునొకచోట।
స్ఫటికప్రభావిభూతి బొలుచు శివుడు మాకు।
నభిమతార్థ మిచ్చు నన్నయట్లు॥

ప్రయోగము

౧ కవులషష్ఠము(?)

శా॥ శ్రీరామామణి సీత నాథుని యురస్సీమ న్నిజచ్ఛాయగ।
న్నారంగన్గని యాత్మనన్యవనితేష్యాంబునతత్కంధరన్।
హారంబు న్విచనింకజూడుమన తానాటంద్రిపంజెందజే।
ల్వాయన్రాముడు బోధించు గాత చికతిమ్మాగ్రణీశు తిమ్మాధిపున్॥

---

౧౭ లక్షణము

గీ॥ ప్రతిఘటించె ననెడు వట్టునప్రతిఘటి।
యించె ననగ జెల్లు నెల్లెదముగ।
భాను కోటితోన ప్రతిఘటి యించెను।
హరుని దివ్యతేజమన్నయట్టు॥

ప్రయోగము-

౧* నైషధము [శ్రీనాథుడు]

క॥ ఆరయనీ తేజమునకు‡॥

---

1 యికతిమ్మాధీశు పా-వ్రు-

నైషధమున వయ్యాశ్వాసమున దేవదూ

తయై వచ్చిన నలునితోదమయంతి

ప్రశంసించుట-

‡ నీయుదయమునకు ము-వ్రు-

గారణమగు నేకులంబో గాంభీర్యమునం|
దారాపతికన్నఁగయః|
పారావారంబుతోడఁబ్రతిఘటియించెన్||

ఆంధ్రభాషా భూషణకారుఁడు సమస్త లఘుస్వరాక్షర: మీఁదగాని వికల్పము పుట్టదన్నాఁడుక్- చతురక్షరముల మీఁద[కూడ: డవచ్చును

---

౧౮ లక్షణము

గీ|| పరఁగసంతోషశబ్దతద్భవము సేయ|
జనును సంతోసమును సంతసంబటంచు|
నిరుదెరంగుల పలుకంగ నెల్లఁగృతుల|
భుజగకేయూర కాశికాపురవిహార||

ప్రయోగము-

౧ ‡ ద్రోణపర్వము- [తిక్కనసోమయాజి]

క|| నీసైనికులెంతయుసం|
తోసిల్లుచునార్చిర ప్పుడు దుఃఖితులై కుం|
తీసుతులవారుదీనత|
శాసంగతులైరి బాష్పజలములు దొరఁగన్||

---

౧౯ లక్షణము-

క|| పేనచికోని కూడుకొనియిడి|
కొనియను శబ్దములఁగృతులఁగూరుచువేళం|
గోనిశబ్దపూర్వవర్ణం|
బునకిత్వోత్వములువచ్చు భుజగవిభూషా||

---

౧ ఆంధ్రభాషాభూషణము ౧౬౦వ పద్యము

‡ ద్రోణపర్వము ౨ ఆశ్వాసము సందర్భవ్యాకరణమున-

ప్రయోగము.

౧ *కర్ణపర్వము. [సోమయాజి]

ఇత్వమువచ్చినందుకు—

చ॥ వికలతరప్రయత్నపృథివీపతిగర్ణనిద్రోణపుత్రక।
ర్ణకృపులుతక్కనుంగలుగునాయకులున్ రయమారవచ్చు-
డికొనినజూచియంతయునడిన్ జను దెంచిరి. ధర్మసూనుపాం
తకుసమందగుబ్రైయతనితమ్ములు సంగరకౌతుకంబునన్॥

౨॥ ఆముక్తమాల్యద [రాయలు]

ఉత్వమువచ్చినందుకు—

చ॥ ఒకమతిబుద్ధగింపవిలయోదకముల్పయికుబ్బిచిప్పవ్రి।
చ్చుకొని మహాభ్రవీధి జనసూకరత స్వయువంబి వెండిక్రి
దికింగయి వ్రాలుతత్సలిలనిర్మలధార నతఃపర స్ఫుర।
త్ప్రకృతికినీయజాండమునుబంగరుముంగరంగానొసర్పవే

---

౨౦ లక్షణము.

క॥ జడపద బహువచనములకు।
నిడదగు నువిశేషణముల నేకవచనము।
ల్మృడుని ఘనకీర్తు లుబెడం ।
గడరెం దట్టవ్యయి దిశలనన్నవి ధమునన్॥

ప్రయోగము.

౧* ఆదిపర్వము [నన్నయభట్టు]

మాలిని॥ సురప తిసభ జూడంజూ డనంగా రవ్వ[illegible]
ల్గురిసె కులిశ ధారల్కం రితంబ మ్యోదిక[illegible]

---

* కర్ణపర్వము ౧వయాశ్వాసము ; న ౨౧ వపద్యము
ధర్మరాజ దుర్యోధనులయుద్ధము ; * ఆదిపర్వము ౨ [illegible] సము న

జరమడమఘాలడంగెన్ సర్వదిక్పాలకాంతః।
కరణములుభయోద్వేగం బున్నసం చలించెన్ ॥

౩† ఆముక్తమాల్యద [రాయలు]-

శా॥ ప్రాతర్వేళల నట్టివెట్టి సొగసైపాటిల్లఁగుంభోంఛన
దూర్భూతాంబు ధ్వనివాద్యమైమరుదథః పుంజీభవత్పాటల
వ్రాతామ్రేడితసిక్తభూసురభిళారామంబుతల్పాబహు
స్రోతస్సంధులనంధుయంత్రినతికృత్ప్రోద్గీతగేయౌఘముల్

---

౨౧ లక్షణము.

క॥ నిలువుము కొలువుము పిలువుము।
గెలువుము విడువుమనంగాదగినబహుశబ్దం।
బులకుం దృతీయవర్ణము।
తొలగినదోషంబులేదు తుహినాంశుధరా॥

ప్రయోగము.

౧ * విరాటపర్వము-[సోమయాజి]-

ఉ॥ బుద్ధులుచెప్పఁజెల్లనటుపో విడుమన్నెయియైనసౌఖ్యసం.
సిద్ధియొనర్పనాకునెడ జేసినఁబాపమురూపుమాపునా।
వృద్ధియుఁ గోరుదేనియవివేకివినీవనినన్నునిల్లసం।
బద్ధములైనవాక్యములుపల్కక వేపలిపింపుకోమలిన్॥

---

౨౨ లక్షణము.

క॥ ఏయనన్నైననసుటయగా।
నైయన కలిగియనునర్థమలవడియుండున్।

---

† ఆముక్తమాల్యద ౩వయాశ్వాసము న ౮౭వ పద్యము

* విరాటపర్వము ౩వయాశ్వాసమున ద్రౌపదిని కామించుట శ్రేయము కాదని సుధేష్ణ చెప్పినంత కీచకుడు చెప్పుట.

సేయంగ ననియెడిచోటను।
సేయుడని వచించ జెల్లు శేషవిశేషా॥

ప్రయోగము.

ఏయనుటకు—

౧ † నైషధము [శ్రీనాథుఁడు].

ఉ॥ [హాలహాలద్వయంబు గలశాంబుధిఁ బుట్టె వినీలపాండుర।
జ్వాలలతోడ నందొక విషంబొక వేలుపు మ్రింగె] నెంద రే‡।
వేలుపులోలిమై ననుభవించిన [రెండవ యీ విషంబుని।
ర్మూలము గాక యున్నయది ముద్దియ పాంథుల పాప మెట్టిదో]॥

ఎంద రేయనఁగా ఎందరైనననుట.

ఐయనిన కలిగియుండుననర్థము వచ్చినందుకు—

౨ § ద్రోణపర్వము- [సోమయాజి.] (మొనర్ప]।

సీ॥ [అర్థి విశ్వావసుఁ డాదిగాఁ గలుగు గంధర్వులు హృద్యవాదన
నప్సరోగణములు¶ నాటలు పాటలు నై విన్నోదదింపఁగ [నమరగణము।
బహువిధాలంకారభంగుల విన్నాణములు సూపదివ్యములనుతింప।
మనుజలోకం బెల్లఁ గనకాన్న వస్త్ర భూషణదానముల దృప్తిఁ బొనగ నశ్వ

మేధసమితి చేసి మెప్పించె నింద్రుని।
శతతమాధ్వరములనతఁడు హయము।
నాసపడిన నిచ్చె నా దిలీపునిఁ జూపు।
మాధరిత్రి నిపుడు మనుజనాథ]॥

---

† నైషధము ౭వ యాశ్వాసమున దమయంతీకృత చంద్రోపాలంభమున.

‡ నెందరో ము. ౨.

§ ద్రోణపర్వము ౨వ యాశ్వాసమున షోడశరాజచరిత్రమున.

¶ రోనిక్కరంబమాట, ము. ౧.

సేయుడనుటకు—

3* భీష్మపర్వము- [సోమయాజి]

క॥ ఆపన్నిద్దరు సైన్యా।
టోపసమేతులయి గదియుడును [బాంచాల ।
క్ష్మాపాలసుతుఁడు భీముఁడు।
నేపారిరి నీదు సేనయొసకంబడఁగన్]॥

గదియుడనఁగా గదియగాననుట-†

---

౨౩ లక్షణము.

గీ॥ వర్తమానార్థ ఘటన చేవఱలు కర్మ।
ధారయపు టుత్వమున నచ్చుదగిలెనేని॥
యగుద్విరంబు గనత్వమేలతడనంగ।
జెల్లదేలునతండన జెల్లుశర్వ॥

వర్తమానార్థమును చెప్పని కర్మధారయములకు నచ్చుపైను నకారప్రాప్తి లేదు. ఎటులనంటే—నూరంచులవాలు- పెక్కేనులు- యూరేతుజగంబులు- పట్టంచులదుప్పటి- మంచాలు- ఇత్యా

---

౨౪ లక్షణము.

గీ॥ షష్ఠిమీదనచ్చు సంధి చేసిరయేని।
మొదవుబాయునత్వ మొక్కవేళ।
నాకునాన తిచ్చె నాకానతిచ్చెన।
నంగవిగతదోషనాగభూష॥

---

* భీష్మపర్వము- ౨వయాశ్వాసమున (ఆఱవనాటియుద్ధమున) ధృష్టద్యుమ్న భీమసేనులకు ఏవురుకేకయులను ద్రౌపదేయులను ధృష్టకేతుని నభిమన్యునింజూచి తోడ్పడమన్నం౦ వారుపం(డెందుగుఱును తోడ్పడుట

† ౨౩వలక్షణము, మొదలు ఇంతవఱకును పా-పుస్తకమునలేదు.

౨౯ లక్షణము.

క॥ నాంత క్రియాపదంబుల ।
హాంతములన వచ్చునన్న తత్వము ధ్రువంబుగనౌ ।
సంతత మొదవుం బాయును ।
ఛెంతలహల్లుండె నేని శ్రీశైలపతీ॥

---

౩౦ లక్షణము.

గీ॥ పురమునందలి వారని పౌరగ బలుకు ।
నెడ పురంబున వారని యిడగవచ్చు ।
నిట్టి వింత ప్రయోగమ్ము లెఱుగవలయు ।
నాంధ్రసుకవుల పూర్వక న్యాయసహాయ॥

ప్రయోగము.

౧‡ సభాపర్వము. [నన్నయభట్టు]

చ॥ అవనితలంబు వ్రస్సెనొ హిమాచలశృంగము భిన్నమయ్యెనో ।
శరవణవిదారణంబయిన శబ్దము దానదియేమి యొకొ భై§ ।
రవముగ వీచెనో యంచును పురంబునవారు భయంబు నొందగా¶ ।
నువిదల గర్భముల్లలరెనుకఱుణ గెఱమగధేశ సైన్యముల్ ॥

౨* ఆదిపర్వము [నన్నయభట్టు].

క॥ తల్లి సీసుల గోత్రిసౌందర్యములకు ।
దగిన పతి గంటి దానికి దగగర్భ ।
మయ్యెనీడు గర్భమునవాఁడఖిలభువన† ।

---

‡ సభాపర్వము ౧ వయాశ్వాసమున భీముడు జరాసంధుని చంపుకథ.

§ భైరవమయినిచె, ము. పు.

¶ భయంబునొందగా ఓ. పు. పా.

* ఆదిపర్వము ౪వ యాశ్వాసమున కణ్వమహాముని శకుంతలను జూచి గాంధర్వవివాహమున తగినపతిని గంటివని చెప్పుట.

† మయ్యెనిగర్భమునవాడె(డు)ం లభువన పా. పుం. ౩. పు.

వహానమహానీయుడగు చక్రవర్తి సుమ్ము।

3‡ అందునసె- (సౌసం;

సీ॥ [పలుకులముద్దును గలికి కాల్గొన్నుల తెలుపును వలుదచన్ను
నలఘు కాంచీపదస్థలముల యొప్పును లలితానసౌందర్యములమెరచిన
నళినీలకుటిలకుంతలముల కాంతియు నెలజవ్వనంబును విలసనము;
[నలసభావంబును బోలుపును మెలపును గలుగునగ్గతికను జలించి చెలంచి
ముదితయందుదన హృదయంబు నిలుపుచు।
జేసి రాగమడరభాసురముగ।
రమణతోవనాంతరమున రేతస్స్యందన।
మయ్యెనవనిపతికిని సెయ్యమమర॥

౪ § అరణ్యపర్వశేషము- [ఎఱ్ఱాప్రెగడ] (చేకతంబు

సీ॥ [మృగనేత్రి దారుణమృగసమాటలమైనయుపవనాంతరమున
యిట్లున్నయానికికి సేయ్యాదిమూలమిచ్చిన దేవత వాసు దేవునితోడ
నలిగిధరిత్రీకి నరుగు దెంచిన శచీదేవివో హారియురస్స్థితనాలంగి]
గేళిగ్రుస్తరుపద్మగేహ శోభవదీయజన¶కత్వము సముజ్జ్వలితమైన
పుణ్యదేవంశమున వాడు పుచ్చుబోడి* ।
[జీవితేశ్వరుడగు పక్షిజీవితాత్ము।
డెవ్వడబలనీనామమైయింపుమిగుల।
శబ్దమెయ్యది నాకు నిజంబు చెప్పుమ]॥

౨౨ లక్షణము.§

గీ॥ ఒకరుడు నొకండు నుండుము రుండు రెండు;
వారు వారలు సేయుచున్నారు సేయు।

‡ ఆదిపర్వము 3 ఆశ్వాసమున గిరిక క్రై మాంసంబు తెచ్చుటకరణ్యమునకు వెళ్లిన యుపరిచరవసు మహారాజస్థితి

§ అరణ్యపర్వము ౬ న ఆశ్వాసమున సైంధవుడు ద్రౌపదిని కాంచుట

¶ పర. గేహినీ [illegible] సజ్జన ము- పు-

* వాడ [illegible] నీను ము- పు-

§ లక్షణ [illegible] లు పా- పుస్త కంబ [illegible] ముఖ్యంబులు న్న [illegible] ర్పరించు [illegible]

చున్నవారిఁ బదుగుర నెంచ నిబ్రయోగ భేదం ।
ములతెఱఁగులుగవ లెక వ్యుత్పజగ భూష ॥

ఱ లక్షణము.

గీ॥ ధర ఋకారాంత శబ్దంబు ద్వంద్వమైన ।
రేఫ యనుచుప్రవర్ణ్ణలు పృథముగాను ।
పత్రి వరహాయ వాగ్వధూనేత్రముఖను ।
రాణివందిత పాదాబ్జ యన్నయట్లు ॥

ప్రయోగము.

౧* ఆదిపర్వము- [నన్నయభట్టు]

ఉ॥ క్షత్రియవంశ్యులై ధరణిఁగావఁగఁబుట్టినవారు బ్రాహ్మణ ।
క్షత్రియవైశ్యశూద్రులనఁగాఁగలనాలుగు జాతులన్ స్వధా ।
రిత్రము దప్పకుండఁగఁ బరీక్షితు గాచిన యట్లు రామమాఁ ।
ధాత్రిరఘుక్షితీశులు ముదంబున గాచిరె యేయుగంబునన్ ॥

గద్యము-

ఇది శ్రీమదశేషమనీషిహృదయంగమ మృదుపదనిరంతరప్రశస్తాంధ్రరామాయణాఘటిత నానావిధ రంధరాడిదము బాలభాస్కర కవితనూభవ సరసకవిత్వవైభవ సౌజన్యనిధాన సూరయాభిధానప్రణీతంబైన కవిసంశయవిచ్ఛేదనంబను లక్షణంబునందు ప్రథమతరంగము సంపూర్ణము-

---

వసుధాదవ ంను నైరియుడుల యుతుల చ్ఛలగుణ । శిష్టుడు ప్రసవాయును ని మూ । దనకంటిం గూడ కష్ణను దొయ్యన్గంగ్ ॥ (ప్రయోగము) స భావగర్భము నీ॥ ఆ ంజాసంగూరెం దవభా ం ం దవభాగ్యముండె యుం కీషణ ॥ వాటిజాతాప హారణను చ॥ కువలయపత్రనేత్ర గనుగొంటివి కన్నులపండువయ్యెఁదం । డన విని తాతనూభవుని యందము ॥

* ఆదిపర్వము అవ యాశ్వాసమున జనమేజయునకు పరీక్షితుని శాపకారణము మంత్రులు చెప్పట-

ద్వితీయతరంగము-

౨౯ లక్షణము.

గీ॥ ఊదిపలుకు చోటనాగి తేల్చిపలికిన ।
రేఫ గాదు శకట రేఫగాని ।
తద్భవపు పదముల దవిలినయా రేఫ ।
రేఫగాని శకట రేఫగాదు ॥

ఊదిపలుకుచోట తేల్చపలుకుట యెటువలెనంటే— కఱ్ఱిను, కఱిమేను- కిఱ్ఱుచెప్పు, కిఱుచెప్పు, గొఱ్ఱె, గొఱియ- పుఱ్ఱె, పుఱిం కఱ్ఱెఱ్ఱ, కఱ్ఱెఱ- ఇటువంటివి-

శ్రీ, సిరి- స్మరుండు, మరుండు- అప్సరస, అచ్చర- ర్పూరము. కప్పురము- నిర్భరము, నిబ్బరము- స్థిరము, తిరము- ద్రుతము, అబ్బురము- ఆశ్చర్యము, అచ్చెరువు- అర్ఘము, ఆ గర్వము, గరువము. పర్వము, పరువము. ధర్మము, దరమము- ఇటువంటి తద్భవపదముల మీదవచ్చిన రేఫలు శకట రేఫలుగావు.

శకటరేఫ పద్యములు.

క॥ చెఱు కెఱు కొఱపు మెఱపు కొం ।
డఱు పల్లఱు గొఱియ పుఱియ తఱి నేఱి మఱియుం
గఱచుట మఱచుట పఱచుట ।
వెఱచుట చెఱచుట విఱచుట వెఱగుం దెఱగుల్ ॥ ౧

క॥ మఱువును వందఱయును జూ ।
పఱ దగ్గఱ నాతెఱయును పఱి యఱిముఱియుం
గిఱిగొని గుఱుకొని నఱకుట ।
కొఱకుటయును కఱుకు చుఱుకు కుఱుచ తఱుచనన్ ॥ ౨

క॥ నెఱుకలు పెఱవా రఱచే ।
యెఱకలు కొఱ కొఱవి తఱుము టెఱుకట పిఱుదన్
వఱలుట పఱ్ఘియలు వఱియలు ।
తఱు వఱముట తెఱచు టనఁగ కొఱగామ్మనగన్ ॥

12-7-97

క॥ ఊఱు మఱ చేర్పఱచి వఱత ।
దఱియ యఱకి యొఱుక పెఱిక తఱుముట మిఱుమి ।
ట్లిఱువది కుఱుకులు నేమఱి ।
యెఱచుట నుఱుమాడి కొఱఁత యఱకడ చఱియన్ ॥౪॥

క॥ తెఱ యేడ్పెఱ పఱపు పిఱికి ।
కఱటిలయు చిఱునగవు పగఱ కట్టెఱ కఱియున్ ।
కఱచు ఱవును కఱకంఠుడు ।
చుఱచుఱ యుక్కఱయు నుఱవి చోఱము డనంగన్ ॥౫॥

ప్రయోగము.

౧* ఆదిపర్వము- [నన్నయభట్టు]

క॥ ఊఱక నొకచేతఁ† గూర్మము ।
వెఱచేత గజంబు వట్టి పెనచి ఖగేంద్రుం ।
డిఱికికొని గగన వీధిం ।
బఱచె వియచ్చరవిమానపంక్తులు దూలన్ ॥

౨‡ ఆదిపర్వము- (కావింత మతఁడు ॥

సీ॥ [జన్మేజయుఁడు సేయుసర్పయాగమునకు విఘ్నకారుండఱమా
ధమాధిగాపునధారుణీసురులమైయడుగుద ప్రోక్షుపుడుగమనియ ।
గొందఱమతనికి గూర్చుమంత్రిలమునై యాజకుక్రియఁ జేసియుహ
పరముల।) (కఱమొగిన ।
కగుఁ బెట్టు దోషంబులని హేతువులుసూపియుడిగింత మందఱుమె

భక్ష్య భోజ్య లేహ్య పానీయ ములమీఁద ।
సదములోని విప్రజనులమీఁద।]
వెఱగుపడఁగఁ బాఱి వెఱపింతు మొజ్జలు ।
తత్ప్రయోగవిధులఁ దప్పిపఱవ ॥

---

* ఆదిపర్వము-౧ వయాశ్వాసమున గరుడుండాహారమునకై గజకచ్ఛపంబుల స్వీకరించుట-

† దాఁచియొకచేత- ముఱపు-

‡ ఆదిపర్వము ౨ వ యాశ్వాసమునే జనమేజయసర్పయాగము సలిపిన భయమును కాలదిన శేషునకు నాగకుమారులు చెప్పుట-

౩ § ఆదిపర్వము- (బునందు।

సీ॥ [పాండుకుమారులు పాండుభూపతిపరోక్షంబునహాస్తిపురం
ధృతరాష్ట్ర)సొద్దదత్సుతులతోనొకట-టఁబెరుగుచుభూసురవరులవలన
వేదఁబులునుధనుర్వేదాదివిద్యలుగఱచుచుగడలేనిమెతికఁదనరు ।
[చన్నఁద్వపులగుణోన్నతిసైఁపకదుర్యోధనుండుదుష్కార్యమెత్తి ।
దుర్నయమునశకునికర్ణదుశ్శాసనుల్ ।
గరపఁబాండవులకునలయఁచేయఁ ।
గడఁగెఁబాండవులును గడుధార్మికులుగాన ।
బొరయరైరివారిదురితవిధుల॥

౪¶ ఆదిపర్వము-

క॥ ఎఱుకగలవారి చరితలు ।
గఱచుచు సజ్జనులగోష్ఠిఁగదలకధర్మఁ।
బెఱుఁగుచు నెఱిఁగినధ్దానిన ।
మఱువకనుష్ఠించునదిసమంజసబుద్ధిన్ ॥

౫* ఆదిపర్వము.

క॥ నేటి నుఱకవైరివీరుల ।
నెఱకలుదూలంగనేయు నృపపుంగవునం ।
షఱకోపకదయవెడిరి¶ ।
వెఱచి విపణ్ణులయి సకల విషయాధిపతుల్ ॥

౬‡ అదిపర్వము-

గీ॥ పటువనోపకయున్న మైమఱచియుంటి ।
జెనంగయున్నను పరిసవింపమొనసియున్న ।
దెవులు పడియున్న వ్యగ్రములదివిరియేయ ।

§ ఆదిపర్వము ౩ వయాశ్వాసమున పాండవధార్తరాష్ట్రులకు భేదకారణకథనము-

¶ ఆదిపర్వము- ౩వయాశ్వాసమునం. దింద్రియయాతి సల్లాపము॥-

* ఆదిపర్వము ౪వయాశ్వాసమునభీష్ముడు విచిత్రవీర్యుని కొరయంబమొదలగు కన్యలదొడ్డొని చనుదెంచుసమయంబు నందలియుద్ధము-

† పటికోపకపిఱుదుజనిరి । మూ-పు-

‡ ఆదిపర్వము ౫వ యాశ్వాసమున పాండురాజాసకశాపంబుగలుగుట-

వెలిచునాహార్యముగను నెఱకుపైన¶ ॥

౭* ఆదిపర్వము.

క॥ కలిచునెడ నేయునెడ వడి।
బలిచునెడఁ బెనఁగునెడన పౌరబలంబుల్।
మెఱయునెడభీమునకునం।
దఱిగీడ్వడదొడగిరుద్ధతులు రాజసుతుల్।

౮† ఆదిపర్వము.

క॥ మఱియు నొకనాడు నెవ్వరు‡।
నెఱుఁగక యుండంగ§ గౌరవేంద్రుండు ధర్మం।
బెఱుఁగక విషమన్నములో।
గలుపుకొని పెట్టించె గా ఘ్న కొడుకునకొ¶॥

౯* ఆదిపర్వము.

సీ॥ వినవయ్య గౌతముండనఁ బ్రసిద్ధుండయిన ముని (నుమహాత్ముఁ) శరద్వంతుండ
గురుతర తేజుఁడై శరసమూహంబులోనుదయించి వేదముల్ చదువనొల్ల
కతిఘోరతపమున నుతభూసురోత్తముల్ వేదముల్ చదువునట్టాదరమున।
స్త్రాస్త్రవిదుఁడు ధనుర్వేదమొప్పంగ బడసి మహాసిద్ధి గడగి తపము।
సేయుచున్న దివిజనాయకుఁడతి భీతి।
నెఱిఁగి వానితపము చెఱుపఁ బనిచెఁ।
[జలజనయనఁ దరుణి జలపద యనియెడు।
దానినదియు వచ్చె వానికడకు॥

౧౦† ఆదిపర్వము.

క॥ వెలచఱవనీఱిలోన।

---

§ 'ర ఱచియాహా' ము-పు.

¶ 'కలయిన' ము-పు.

* ఆదిపర్వము ౫వ యాశ్వాసమున ధార్తరాష్ట్రులును పాండవులును క్రీడించుట.

† ఆదిపర్వము ౫వ యాశ్వాసమున దుర్యోధనుడు భీమునకు అన్నములో విషమును పెట్టించుట.

‡ మఱియును నొకనాడెవ్వరును ము-పు.

§ నెఱుంగకుండంగ ము-పు.

¶ కొడుకునకలుకకొ ము-పు.

* ఆదిపర్వము ౫వ యాశ్వాసమున కృపాచార్యకృపులయుత్పత్తిక్రమము

† ఆదిపర్వము ౫వయాశ్వాసమున గంగాస్నానార్థము జనిన ద్రోణునితో డ మొసలి పట్టుకొనుట.

క॥ —అగా ‡ నొక్క మొనసి చూటికిన గోచరమై।
పఱతెంచి కుంభసంభవు।
చిఱుదొడవడి బట్టికొని యొశిష్యుల చెదఱన్॥

౧౧ § ఆదిపర్వము-

క॥ గుఱుకొని కార్యాకార్యము।
లెఱుఁగక దుశ్చరితుఁడై యపితుఁడగు నేనిన్।
మఱువక గురులైననుజను।
లెఱుఁగక ¶ శాసించునది మహీశుఁడు బుద్ధిన్॥

౧౨* ఆదిపర్వము-

క॥ తఱియగు నంతకు రిపుదన।
యఱకట బెట్టికొని యుండునది దఱియగుడుం †।
జెఱుచునది ఱాతిమీఁదను।
వఱలఁగ మృద్ఘటము నెత్తి వైచిన భంగిన్॥

౧౩ ‡ ఆదిపర్వము-

క॥ ఎఱిఁగితిమిదీని తెఱఁగే।
మఱి కెఱుఁగనియట్లు గూఢమతినుండుదమిం।
దఱిమిందపురోచనకృతి।
నెఱి నేర్పడునంతకున్విదితాత్ములమై॥

---

‡ ఆతురముగా ననియర్థము-ఒక్కెర గానని ఘు॰ పు- శకటరేఫగా దనితో జడిని.

§ ఆదిపర్వము ౬వ యాశ్వాసమున కణికుఁడు దుర్యోధనునకు రాజనీతి చెప్పుట-

¶ 'ఎఱుఁగఁగ' ము-పు-

* ఆదిపర్వము ౬వ యాశ్వాసమున కణికుఁడు దుర్యోధనునకు రాజనీతి చెప్పుట-

† 'యుండియవసరము గుఱుంతాం'-పు- ముద్రితపుస్తకమున నీపద్యము లేదు

‡ ఆదిపర్వము ౬వ యాశ్వాసమున ధర్మరాజు లాక్షాగృహంబును కృత్రిమగృహంబని యెఱిఁగి భీమునితో జెప్పినంతనతని వచ్చట నుండఁదగ దమనినంత ధర్మరాజు చెప్పుట-

౧౪§ ఆదిపర్వము- (వృచున్న।

సీ॥ [కడుసిరిఁగానమిఁదోడరుచు వడిగొనినడువంగ నేరకతడు
నెరిఁగి చెప్పెరఁదల్లినఱకటనిడిధర్మసుతవిజయులఁదనవితతబాహు]।
యమలంబు లెక్కించియమలనుత్సంగబు లెక్కించికొనిభీముడక్కజముగ।
నరిగెడురయమునఁదరులుసాల్వాడిమ్రొగ్గఁబడఘట్టనంబులఁజదిసిరాలు]
నుఱుములుగాఁగనిట్లు నెఱయంగసత్త్వంబు।
మెఱసిరాత్రినెల్లను¶ఱకఁబవన।
తనయుఁడరిగెఁ [బవలుసనినట్లుచీకటి।
యనక ముండ్లుగండ్లునసకతెరలి]॥

౧౫* ఆదిపర్వము. (దాడికిన్‌।

చ॥ ఉఱుము సురేంద్రునైన బలియుండు హిడింబుఁడు వాని
వెఱవనివారలుంగలరె వీరలు ముందరెఱుంగరక్కటా।
మెఱిగిరయేని యిట్లుతమయుండులనుండినయట్లు మెచ్చవే।
మఱిశయసింతురే కడుఁబ్రమాదము సేసిరి బుద్ధిహీనులై॥

౧౬‡ ఆదిపర్వము. (లుచుండ]।

సీ॥ [కాలమేఘంబును బోలె§ విశాలమై నీలమై దేహంబు గాఁ
ఘనతటిల్లతలయట్లనిమిదిరంష్ట్రిలు మెఱయంగఁబంధులుగారికికొనుచు¶।
[నతిరోషరోహితాయతవృత్తనేత్రముల్దిరుగంగఁబెట్టుచుబరుషకేశ।
జాలఁబుగాడ్పునఁదూలంగఁగాలోపమానుఁడైచనుదెంచిమానుషాదు
డనుజఁజూచి కిత్తమనుజులఁగూడినా।
పనుపుసేయకుండఁ జనునెనీకు]।
ననుచునదరి పలుక* విని హిడింబయుఁగడు।

§ ఆదిపర్వము ౭వ యాశ్వాసమున లాక్షాగృహమునుండి భీముడుధర్మరాజాదులందీసికొనిపోవుట-
¶ మెఱసికీఘ్రగతినిను; తా- వు-
* ఆదిపర్వము ౭వ యాశ్వాసమున హిడింబ నిద్రించుచున్న ధర్మరాజాదులంజూపి భీమునితోచెప్పుట-
'వాతికిన్' తా- వృ- ల-వు- ని-వు;
'భారికిన్,' ను-వు-
‡ ఆదిపర్వము ౭ వయాశ్వాసమున పాండవుల యొద్దకు పంపినహిడింబరాక్షసి కాశ్చర్యపడి కోపముతో హిడింబుడువచ్చుట-
§ బోలె, ను- వు-
¶ కోరికిబెలుచ వి- వు-
* ననుచునుదరిపలుక- తా- వే-

వెఱచి భీమసేను మఱువుసొచ్చె ॥

౧౭† ఆదిపర్వము.

చ॥ నెఱికురులున్ విలోలసితనేత్రయుగంబును నొప్పులొప్పఁగా
తెఱయనుదీనియాననము తెల్పుకరంబును నోహరంబు నే
నెఱిఁగిన యంతనుండియును నిట్టిలతాలలితాంగఁ జూచియే
నెఱుఁగను రేంద్రకన్యకలు నిట్టిరె రూపవిలాససంపదన్ ॥

౧౮¶ ఆదిపర్వము.

సీ॥ [యజ్ఞసేనప్రభుయజ్ఞ మహావేదిఁ గవచశరాసనఖడ్గబాణ
రథయుక్తుఁడై మహారథుఁడు ధృష్టద్యుమ్నుఁ డనునుదయించిన నతనితో
నొక్కటఁ బుట్టెను నొకకన్య కృష్ణనా నసితో*త్పలశ్యామలామలాం
మెఱుఁగును బోలెను వఱలు నుత్పలగంధి†[బంధురతరసౌరభంబు గలు
దానిద్రుపదరాజ తనయఁ దదీయస్వ ।
యంవరోత్సవంబునందుఁ జూడ‡ ।
గనినవారు దృష్టిగనినఫలంబెల్లఁ ।
గనినవారు పరమ కౌతుకమున] ॥

౧౯§ ఆదిపర్వము.

క॥ కఱకుదర్భపూరి పఱుపులు భిక్షాన్న ।
మశనమట్టివారి నతిముదమున ।
నాదరించెఁ బ్రీతినాది గర్భేశ్వరి ।
యయ్యు సేవగింప దయ్యెఁ గృష్ణ ॥

---

† ఆదిపర్వము ౭ వ ఆశ్వాసమున సంవరణుఁడు తపతిం జూచి మోహించుట.

‡ నుజాలనొప్పవా తా. పు.

§ జూచియు। న్నెఱుఁగ తా. పు.

¶ ఆదిపర్వము ౭వ ఆశ్వాసమున పాండవులు దక్షిణపాంచాలంబునకరుగుచు ద్రుపదపురంబునకు బోవుచున్న బ్రాహ్మణులను మీర లెచటికిం బోవుచున్నారని యడిగినంత వారలు చెప్పుట.

* 'నొక్కట కృష్ణనానుదయించె కన్యయసితో' తా. పు.

† 'యొప్పులమొప్పగు నొనరు గంధి' తా. పు.

‡ 'బునవుడు జూడ, తా. పు.

§ ఆదిపర్వము ౭వ ఆశ్వాస ద్రౌపది ప్రచ్ఛన్న బ్రాహ్మణవేష రులైయున్న పాండవులకు తో పరిచర్య చేయుచుండుట.

౨౦¶ ఆదిపర్వము-

కం॥ ఉఱుముచు మెఱయుచుఁ బిడుగులు ।
వఱలఁగ నగ్గడలఁబడన వారిత వృష్టుల్ ।
గుఱుకొని కురియఁగఁ బంచెను ।
మఱియును సయ్యనలు మీఁద మఘవుండలుకన్ ॥

౨౧* ఆదివర్వము-

ఆ॥ వెఱచి తల్లి దోఁక గఱపించుకొని దివి ।
బఱచు వాని జూచి పాథుఁడలిగి ।
[వాని తల్లి శిరము తోనత త్పుచ్ఛంబు ।
దునిసి యగ్ని శిఖల దొరగనేసె] ॥

౨౨† ఆదిపర్వము-

కం॥ మఱచునొకో మఱవకుండెడియు ।
నెఱుఁగక యుండునొకో యనలుఁ డెఱిఁగియు నెదనే ।
మఱునొకొ పుత్త్రులఁ గావం ।
గుఱుకొని నష్టంగఁదగునె క్రూరాత్మకులన్ ॥

౨౩‡ సభాపర్వము.

కం॥ వెఱచఱవఁబట్టికొని వడిఁ ।
జఱచి జరాసంధునొడలి సంధులయెమ్ముల్ ।
విఱిచి వధియించి యార్చెను ।
వఱలఁగ భీముండు భువన వలయంబదురన్ ॥

¶ ఆదిపర్వము ౭వ యాశ్వాసమున ౫౧) కృష్ణార్జునులగ్నిచే ఖాండవమును దహింపఁ జేయుచున్న సమయము నందింద్రుండు వర్షించుట-

* ఆదిపర్వము ౭ వయాశ్వాసమున ఖాండదాహసమయంబున తక్షకవంశస్థుఁడగు నశ్వసేనుఁడను వాఁడు తల్లిని సంరక్షింపఁబడియత్నించుట-

§ 'కఱుగుచున్న జూచి' వి-పు- ల-పు.

† ఆదిపర్వము ౮వ యాశ్వాసమున ఖాండవదాహమునకు మున్ను శార్ఙ్గకుడు జరితయందు పుట్టినసంతానమును రక్షింపుమని యగ్నితో జెప్పి ఖాండవదాహానంతరము చెప్పినటుల కాపాడెనో లేదో యని సంశయించుట

‡ సభాపర్వము ౨వ యాశ్వాసమున భీముఁడు జరాసంధుని చంపుట-

౨౯§ సభాపర్వము-

క॥ వెఱచెఱవ నింతకంటెను ।
దఱుచుగ బాణంబులేసి తడయక పగఱం ।
జెఱుతునని యిసుము చల్లుచు ।
నుఱకధనంజయుఁడు రణజయోన్నతుఁడరిగెన్ ॥

౨౫¶ అరణ్యపర్వము.

క॥ ఎఱుకని యెఱుఁగక నీకున్ ।
మఱుఁగువమార్గాన్న తప్పు మఱువు మనన్నుఁ ।
గఱకంఠా క్షమియింపుము ।
నెఱినెవ్వరి కెఱుఁగనగునె నీచరితంబుల్ ॥

౨౬* ఆరణ్యపర్వము- (ళుఁ జేసి ।

సీ॥ [అర్ధరాత్రమునప్పుడందుల కేతెంచెగజయూథములుజలాశాం
శయంబుధివిమలజలంబులా స్వాదింపఁ జనుదెంచుజలధరసమితియట్లు।
చనుపలోనిద్రావసక్తులై యున్నవారున్నతద్విపములయుగ్రపాద
హతిఁ జేసిమర్దితులైరికొందఱుదంతహతిఁ జేసిభిన్నాంగులైరికొంద]
ఱఱచి ప్రాణభీతిఁ బఱచిమహీజంబు ।
లెక్కిరందుఁగొంద ఱుక్కడంగి ।
[చనుప యిట్టిపాటఁ జెనుపడియవినీతు ।
సిరియపోలెనడఁగి విరిసి చెడిరి] ॥

---

§ సభాపర్వము ౨వయాశ్వాసమున విదురుఁడుధృతరాష్ట్రునితో పాండవులడవికిఁబోవుచున్నరీతిం దెలియ జేయుచునర్జునునిరీతిచెప్పుట.

¶ అరణ్యపర్వము౧వయాశ్వాసమున కిరాతవేషమునువిడిచి నిజస్వరూపంబులోనీశ్వరుండర్జునునకు ప్రత్యక్షమైనంతనతనుస్తోత్రము చేయుట.

* అరణ్యపర్వము ౨వయాశ్వాసమున (నలచరిత్రమున) చేదిపట్టణంబునకుఁబోవుచు త్రోవలో బస చేసియున్న సార్థవాహ సంఘము పానీయార్థమై చనుదెంచిన గజయూథముచే బాధనొందుట.

౨౭† అరణ్యపర్వము-

క॥ ఆలుపొఱడు కుఱుచ జేతులు।
నాలవశరీరంబుఁ గలిగి యొరులకుఁజూడం।
గాలగాకుండియు మన్మథు।
నాలవులఁ బడియెడు నితఁడు యువతీప్రియుఁడై॥

౨౮‡ అరణ్యపర్వము-

చ॥ వఱలఁగ రాముఁడంతనన వద్యుఁడు వచ్చి మహాప్రలాపియై।
యఱచుచున్న తల్లినిఁ గృతాంతవశీకృతుఁడైన తండ్రిని।
కరఁగని తీవ్రశోక పరిక్షదహాతుండయి తత్ప్రకారముఁ।
దెలిఁగి మహార్తమైన యసహింపఁగ నోపక క్రోధదీప్తుఁడై॥

నన్నయభట్టుగారి ప్రయోగములు ముగిసెను.

ఇంక నెఱ్ఱాప్రగడ* గారి ప్రయోగములు-

౨౯§ అరణ్యపర్వశేషము

క॥ ఉఱవగు నారికపంటలు।
గొఱియలపాఁడియును దఱుచగున్ బురుషులకున్।
దెఱవలు చుట్టములయ్యెద।
రెఱచియు భుజియింతురధిక నెల్లజనంబుల్॥

౩౦¶ అరణ్యపర్వశేషము-

చ॥ ఎఱుఁగక తప్పుఁ జేసితి సహింపఁగ దేకదు దుర్భవంబునన్।
బఱపకు మయ్యనావుఁడు కృపన్ మునినాధుఁడు నిర్విధంబుగా

---

† అరణ్యపర్వము, ౧వయాశ్వాసమున వికృతరూపుడై యున్నలుడు మన్మథ బాధనొందుచున్నంత జీవలుడు వితర్కించుట-

‡ అరణ్యపర్వము ౩వయాశ్వాసమున పరశురాముఁడు కార్తవీర్యపుత్రులచే చచ్చినతనతండ్రికై దుఃఖించుచున్న తనతల్లినిచూచి ప్రతిజ్ఞ చేయుట-

* ఇంకఁ చెదలవాడ యెఱ్ఱాప్రగడ అంపు

§ అరణ్యపర్వము ౪వయాశ్వాసమున మార్కండేయుఁడు ధర్మరాజునకుఁ గలియుగ ధర్మంబులుచెప్పుట-

¶ అరణ్యపర్వము ౫వయాశ్వాసమున ధర్మవ్యాధుఁడు కౌశికునకు తన పూర్వవృత్తాంతంబుచెప్పుట-

నెఱుకపలంబునందుజనియించియుధర్మువు నెల్లనిమ్మగా।
నెఱిఁగెడుతల్లిదండ్రులకు నెంతయుఁబ్రీతి యొనర్చుభక్తితోన్॥

౩౧* అరణ్యపర్వశేషము-

గీ॥ పిఱికితనమేమఱుటయును నెఱవుతనము† ।
[మెత్త బాటును గార్యంబు నెత్తెఱంగు।
నేరమియుఁ విషయంబులంగూరుటయును ।
గలుగుపతికినొంపదుసిరితోలఁగిపోవు]॥

౩౨‡ అరణ్యపర్వము-

గీ॥ [సవ్యకరమునందునపసవ్యకరము ।
నందుఁబర్యాయసంగతమగుచుఁజూడఁ]।
గోఱవిదిర్పినయొప్పనమెఱసెఁబార్థు ।
[గాండివమువాలుమూఁపులగనియనంగ]॥

౩౩§ అరణ్యపర్వశేషము-

మ॥ పఱచుచ్చద్వ్యగఁ జేయలంతినిలుచుంబట్టికకూసాసలం ।
బిఱువోవుంబొదలందుడిందుఁ బొడముంబిట్టలికి-వేదాఁటుఁగ్రి ।
మ్మఱిచూచుంజెవిచాఁగ్చిబిల్చుగలచున్నట్టాడుఁగోరాడునే।
మఱినట్లుండుఁద్రుణంబుమేయుమలయున్మాయామృగంబిమ్ములన్॥

౩౪¶ అరణ్యపర్వశేషము-

వ॥ తెఱపిగనిదాన వేశ్వరుఁ।
డుఱకఁ గృపాణమునదాఖగోత్తము నెఱకల్ ।
నఱకినఁగూలెన తండిల ।

---

* అరణ్యపర్వము ౬వయాశ్వాసమున గంధర్వులచేపరిభవింపఁబడిప్రాయోప వేశంబు చేయబూనియున్న దుర్యోధనుతోఁ శకుని చెప్పట-

† 'పిఱికితనము నేమఱుటయు నెఱవుతనము' ముఁపు-

‡ అరణ్యపర్వము ౬వయాశ్వాసమున ద్రౌపదినపహరించి పోవుచున్న సైంధవునితో నర్జునుఁడు యుద్ధము చేయుట-

§ అరణ్యపర్వము ౬వయాశ్వాసమున మారీచుండు మాయామృగంబై శ్రీరామచంద్రుల యెదుట చేయు చేష్టలు-

¶ అరణ్యపర్వము ౬వయాశ్వాసమున సీతనెత్తికొని పోవుచు రావణాసురుడు తనకాతంకము చేసినజటాయువునుచంపుట-

నలువల నైపవనహతమహాభ్రముఁ బోలెన్ ॥

౩౫* అరణ్యపర్వ శేషము.

క॥ అఱువది కోటులు కపివరు ।
లు అఱిజగత్త్రయముఁ బెలుచను వ్రేల్తుగొనం ।
దఱిగొన్న యిట్టున డవఁగ ।
నెఱసికుముదుఁడరుగు దెంచిన్నృపవరుఁ గనియెన్ ॥

౩౬† అరణ్యపర్వ శేషము-

చ॥ ఉఱుముచు నంత్యకాలజనితోగ్రబలాహకలీలవోఁ బఁగాఁ ।
దఱుచగు ఘోరపుంబిడుగుతండముఁ బోనిశరప్రతానము ।
కఱ అవో ఱగించుచుం గపిబలావళి ద్రుంచి కలంచె నేపున ।
న్నెఱఁకులు నొంచి బాణమయనీరధిముం జెరఘుప్రవీరులన్ ॥

౩౭‡ అరణ్యపర్వ శేషము-

క॥ వెఱగుపడి హార్ద్రరాగము ।
గఱిగినఁగడు వెల్లనైవదనములు వాడ్రిలన్ ।
దెఱ గేది ఱెచ్చువడర ।
త్తెఱఁ దత్పరిజనము లెల్లఁ దగ్ధయువంతన్ ॥

౩౮§ అరణ్యపర్వ శేషము-

చ॥ ఎఱుఁగక తప్పుగా మెలగి నేనియు దానికి సైఁచి నేరుపు ।
ల్గలపి ప్రియంబుతోఁ గొలువు నైకొనఁగాఁదగు మీకుఁ బాలురుం ।
దెఱవలు వృద్ధులుం దమకు దెల్లము దప్పులు చేసిరేనియు ।
న్మెఱుతురు గాని యల్గరు సమగ్రశమాన్వితులైన తాపసుల్ ॥

---

* అరణ్యపర్వము ౭వ యాశ్వాసము నవానరవీరులు నానాదేశంబులనుండి సుగ్రీవునొద్దకు వచ్చుట.

† అరణ్యపర్వము ౭వ యాశ్వాసము నందింద్రజిత్తు లక్ష్మణుతోడ యుద్ధము చేయుట.

‡ అరణ్యపర్వము ౭వ యాశ్వాసమున శ్రీరామచంద్రుడు రావణాసురుని సంహారించిన పిదప తన సమీపమునకు వచ్చిన సీతతో నీవింతకాలము పరగృహంబున నుంటివి గాన నేనొల్లనని నంత సీత మోహము జెందుట.

§ అరణ్యపర్వము ౭వ యాశ్వాసమున కుంతిభోజుండు కుంతిని దూర్వాసునకు పరిచర్య చేయ నియమించిన దూర్వాసున కొప్పుండూపి చెప్పుట.

౪౩ §విరాటపర్వము (గుణము మోఁత।

సీ॥ [శ్రవణపుటంబులు వ్రయ్యంగఁ దాఁకి సంక్షోభంబు గావించె
బ్రహ్మాండ భాండంబు వగులించి భూతని శ్చైతన్య మొనరించె శంఖరవము ।
గగనభాగం బెల్లఁ గప్పి క్రాలుచు బెగ డడరించె నుగ్రంపు పడగపఱపు]
మిఱుమిట్లుగొని చూడ్కి పఱివోవఁ బెఱిగి పరిభ్రాంతి సేసెఁ గిరీటకాంతి
[తెల్లమిది గాండివంబును దేవదత్త ।
మును గపిధ్వజమును వాసవుని వరమునఁ ।
గన్నమకుటంబు నగు వేఱొక్కొన్నెమైన ।
నుజ్జ్వలాద్భుతభంగులై యున్న యిట్లు] ॥

౪౪¶ విరాటపర్వము-

గీ॥ ఆఱసికొని యెన్నిభంగుల నైన నతని ।
తెఱవు మన బారికగపడు తెఱఁగు గాంచి ।
యుడిరి బాసటయై యెవ్వ రడ్డపడిన ।
మెఱపు మెఱసిన తెఱఁగునఁ దఱియఁ జొరుము ॥

౪౫* విరాటపర్వము-

క॥ అఱిముఱి నంగము లెల్లను ।
న్గఱుము గనిల్లడర నర్జునుని యమ్ములకున్ ।
వెఱచఱిచి సూతపుత్రుఁడు ।
పఱచెఁ బుడమి యదు్రవ మత్స్యపతిసుతుఁ డార్వన్ ॥

౪౬† ఉద్యోగపర్వము- (బాహు।

సీ॥ [కవలఁ గ్రిజన్ములకంటె నేమిటఁ గీడు ద్రుపదుఁ డల్పుఁడె తత్సుతులు

---

§ విరాటపర్వము ౪ వయాశ్వాసమునం దుత్తరగోగ్రహణమునకు వచ్చుచున్న యర్జునుం జూచి దుర్యోధనుతో ద్రోణాచార్యుఁడు చెప్పుట.

¶ విరాటపర్వము ౫ వయాశ్వాసము నందర్జునుఁ డుత్తరునితోఁ దన్నరథంబున కెవ్వరడ్డపడినను తప్పించుకొని దుర్యోధనునికడకు నడిపింపుమని చెప్పుట-

* విరాటపర్వము ౫ వయాశ్వాసమున కర్ణార్జునుల ద్వంద్వయుద్ధము-

† ఉద్యోగపర్వము ౧ వయాశ్వాసము నధృతరాష్ట్రుఁడు సంజయునిఁ బాండవులయొద్దకు పంపుచుఁ జెప్పిన వాక్యములు-

గర్వసమగ్రులుగారెవిరాటుండునాతనితమ్ములునాత్మజులును।
నసదులేసాత్యకియలఁతులఁబోయెడువాఁడెవృష్ణికుమారవరులనేకు।
లట్టియోధులుపోరనరవాయిగొందురేపాండ్యుండుకేకయపతులునాఁడ।
వైనబంధులుమిత్రులునగ్గలికలఁ।
గొఱఁతవడియెడువారెయందఱును గెల్వ।
నోపినను రుద్రసఖుడైననోర్వరాని।
ధర్మపుత్రకోపమునకుఁదలఁకవలదె॥

౮౭ ‡ ఉద్యోగపర్వము.

క॥ ఎఱకలు విచ్చుచుఁ దుండము ।
దెఱచుచు వ్రేఁగడరి పోలితేలివివశుఁడై ।
యుఱచిన నోడకు మనిహరి ।
నెఱి చక్రఁగఁదోఁచి యెత్తె నెగయంగృపతోన్ ॥

౮౮ § ఉద్యోగపర్వము-

క॥ మఱచిరె ద్రౌపదిఁగోలువునఁ ।
బఱచిన బన్నంబు ధర్మపథముం దోలఁగన్ ।
వెఱచుట కప్పటి కదిదగుఁ ।
జెఱచినచో వెదకపలదెచిరతరకీర్తిన్ ॥

౮౯ ¶ ఉద్యోగపర్వము-

క॥ పెఱవారి నెల్లదఱమిడి।
నఱుకుదు బాంచక్షితీశనందనులను రూ।
పఱ జేయ జేతులాడవు।
దఱుమరు నామీదనత్యుదగ్రత వారున్॥

---

‡ ఉద్యోగపర్వము ౩వయాశ్వాసమునకర్ణుండుదుర్యోధనుతో గరుత్మంతు నివృత్తాంతంబుచెప్పుట-

§ ఉద్యోగపర్వము ౪వయాశ్వాసము న శ్రీకృష్ణుండు దౌత్యానంతరము పాండవులయొద్దకు వెళ్లుచుకుంతిని వర్తమానము లడిగి నంతనామెచెప్పుట-

¶ ఉద్యోగపర్వము ౪వయాశ్వాసము నభీష్మునికి సేనాధిపత్యముం గట్టుటకు ప్రయత్నింపుచున్న దుర్యోధనుతో భీష్ముఁడుచెప్పుట-

౫౦* భీష్మపర్వము.

క॥ కోఱవియుఁ గోఱవియుఁ దాఁకిన।
తెఱగున నర్జునుఁడు సురనదీసూనుఁడు చూ।
పఱవోఁగడఁ దాఁకుటయుని।
ద్దఱదిక్కుల సైన్యములును దలపడియెవడిన్॥

౫౧ †భీష్మపర్వము-

క॥ ఉఱక విరాటు బలముపై।
గొఱియలపిండునకుఁ గవియు కోల్పులిక్రియబి।
ట్టఱవిసి నదీసూనుఁడు।
నుఱుమాడె వియచ్చరులు వినుతి సేయంగన్॥

౫౨ ‡భీష్మపర్వము-

క॥ అఱవఱలయిన రథంబుల।
నెఱిదప్పకబడిన యశ్వనికరంబుల చే।
దఱచుగ గూలినకరుల।
న్నిఱిగొని యెన్నమర మేదినీతల మెల్లన్॥

౫౩§ భీష్మపర్వము-

క॥ మ్మఱుతు రెయాడినమాటలు।
బిఱుసని పోదకు నెమికు బెదరక యెదురయి।
తఱుముఁడు భీష్ముని గీష్ముని।
నెఱుగ రెము న్నేనుగలుగ నేలా వెఱవన్॥

---

* భీష్మపర్వము ౧వ యాశ్వాసమున భీష్మార్జునులయుద్ధము- (ఇది యాశ్వాసాంతసమీపమున)

† భీష్మపర్వము ౧వ యాశ్వాసమున భీష్ముడు విరాటబలముతో యుద్ధము చేయుట- (ఇదియు నాశ్వాసాంతమునసే)

‡ భీష్మపర్వము ౨వ యాశ్వాసమున దుర్యోధనుడు భీమునితో యుద్ధము చేసి మూర్ఛితుఁడై సేదదీరి భీష్మద్రోణులమాఱినంత భీష్ముడు భయంకర యుద్ధముం జేయుట

§ భీష్మపర్వము ౨వ యాశ్వాసమున (మూడవనాటి యుద్ధమున) శ్రీకృష్ణుడు భీష్ముని పరాక్రమమున నిలువలేక పారిపోవుచున్న పాండవసేనను పురికొల్పుట- (ఈపై నిశ్రీకృష్ణుఁడు చక్రముంధరియించి భీష్ముని మార్కొనబోవుట)

౨౪¶ భీష్మపర్వము-

క॥ వెఱచఱిచి వెగడుపడని।
వ్వెఱఁగందుచుఁ గురుబలంబు వీరులతనిఁ ద।
గ్గఱకంతనంతఁ జూడఁగ।
నుఱకనదీసుతుఁడు దాఁకె నుద్భటభంగిన్॥

౨౫** భీష్మపర్వము.

క॥ విఱుగుట నొచ్చుట పఱనదెసఁ।
దఱుచుగఁ జెప్పెదవు పాండుతనయులబలమే।
డ్డెఱదఱుఁగకపెనఁగుటపలు।
మఱు జెప్పవకట యేమిమాయయొ దలఁపన్॥

౨౬*† భీష్మపర్వము-

క॥ అఱిముఱి గుఱ్ఱపు దడముల।
కుఱికి కవలు రౌద్రరసమహోగ్రాకృతులై।
నఱికిన నచ్చట రథములు।
మఱపఁగ రాదయ్యె నుభయబలయోధులకున్॥

౨౭*ద్రోణపర్వము-

క॥ తెఱపిగొనిసి నీవు పొచ్చినఁ।
బిఱుదన పొచ్చెదము రిపులు పెల్లగిలఁగనం।
దఱమును మాకిది యెంతయు।
నుఱునట్టివరంబు దీనినొసఁగుము పుత్రా॥

౨౮†ద్రోణపర్వము-

క॥ పెఱికితినలుగులు మేనులు।

¶ భీష్మపర్వము ౨వ యాశ్వాసమున (నాలవనాటియుద్ధమున) భీముని యుద్ధవర్ణనము-

** భీష్మపర్వము ౩వ యాశ్వాసమున ధృతరాష్ట్రుఁడు సంజయునడుగుట-

*† భీష్మపర్వము ౩వ యాశ్వాసమున (ఎనిమిదవనాటి యుద్ధమున) నకుల సహదేవయుద్ధప్రశంస.

* ద్రోణపర్వము ౨వ యాశ్వాసమున ధర్మరాజు పద్మవ్యూహమును భేదింపు మనియభిమన్యుతో చెప్పుఘట్టమున

† ద్రోణపర్వము ౩వ యాశ్వాసమున

నెఱివడ నెల్లెడలఁగలయనివిరితిహారులీ।
తఱినీళులు ద్రావకతె।
ప్పిజవెల్లోకో శత్రుసైన్యభీషణమూర్తీ॥

౫౯‡ ద్రోణపర్వము-

క॥ ఎఱిగిన జేజఁడు చెఱుచుటక్।
న్నొలుకమెయిన్ మనకుదైవమిచ్చినసిరియు।
ట్లఱిమినయీలోఁగ్రుక్కిన।
నఱకుమితఁడు దెగినమన మనఃపీడ దెగున్॥

౬౦¶ ద్రోణపర్వము-

చ॥ అఱిముఱిఁ ద్రెళ్ళెఁ దేరులు గజావళి గూలెఁ దురంగమాంగము।
ల్గిఱిగొనియెన్మహోన్నటులు లెక్కకు మిక్కిలి సేనపాడుగా।
సెఱుపయి రప్పుగృష్ణుఁడు నినాదముభూగగనాంతరంబునన్।
దఱుచుగ నొత్తెనిర్మథిత దానవసైన్యముఁ బాంచజన్యమున్॥

౬౧* ద్రోణపర్వము- (ముల్।

మ॥ విఱిగెంబెక్కు రథంబులొక్క మొగి నుర్వింగూలె శుండాల-
ధటులుచైరా లెఁదురంగమావయవ సంతానంబు లింతింతలై
కుఱుకుల్లై భటాంగకంబులు రణక్షోణిం బ్రవాహంబులై
పఱచెన్నెత్తురు భూతకోటివిహరింపం బ్రస్తుతింపన్ సురల్॥

౬౨† ద్రోణపర్వము-

క॥ మఱియున్నతని మెయిబాణము।

(సైంధవవధ ఘట్టమున) గుఱ్ఱములను సేదదీర్చుటకై నీళ్లు కావలెనని శ్రీకృష్ణుఁడర్జునుతో చెప్పట- (ఈపై నిదవాస్త్రముచే భూమిని పగులగొట్టి నీరుతెప్పించి తక్షణమె గడ్డి పుట్టించుట మొ॥)

‡ ద్రోణపర్వము ౩వయాశ్వాసమున దుర్యోధనుడు కవచమును ధరించి యర్జునితో దలపడినప్పుడు శ్రీకృష్ణుఁడర్జునితో చెప్పుట-

§ చేకుట ము- పు-

¶ ద్రోణపర్వము౩వయాశ్వాసమునం దర్జునపరాక్రమ ప్రశంస-(ఈపై నినృపసేనాదులెనముందు నర్జునుని మార్కొనుట-)

* ద్రోణపర్వము ౪వయాశ్వాసమున సాత్యకియుద్ధమున.

† ద్రోణపర్వము౪వయాశ్వాసమున (సాత్యకి యర్జునునకు తోడ్పడబోయినపిదప) శిశుపాలపుత్రద్రోణా

లటువదిగెల్చ్యాఋషనాబృహాక్షుతుర్యిండే।
ద్త్వైఅసూతునొంపనాతం।
దత్తిముత్తినారాచతుతులనవ్విభుఁబోదివెన్॥

౧‡ విరాటపర్వము-

చ॥ పరివను దెంచి గోగ్రణముఁ బట్టైననన్విని పిన్నగానమిఁ।
దరయకరాజనందనుఁడహంకృతిమైఁజను దెంచి సైన్యవి।
స్ఫురణముఁజూచిభీతిఁడనబుద్ధిగలంగినఁ బాఱఁజొచ్చెని।
ప్పురుషుని శౌర్యసంపదయాభూరిబలంబు నెఱుంగఁడేమియుఁ॥

పరి చను దెంచె నంటే కాలరులు వచ్చె ననుట-ఇది రేఫ యయి పరివర్తించును.

౨§ శాంతిపర్వము-

చ॥ పరిమెయిఁబాతివానిఁగనిపట్టివెసన్ బెడకేలుగట్టి తె।
చ్చిరసురభర్త చూచియిటు చేరఁగ దేవలదీకృతఘ్నునిం।
బోరిగొని వేతినుండనినఁబోకడమాలినవారమయ్యెయి।
స్ఫురితశరీరముందినఁగదోసముమాకనివారలొల్లమిన్॥

పెరుగుటయన్న రేఫయగుటకు—

౩¶ స్త్రీపర్వము-

క॥ పెరుగుటసగ్గఁగజవులం।
బొరయుట యరుచంబుగాఁగఁబుట్టుటసావం।
బెరయుటపాయఁబదార్థో।
త్కరములనైజమదియెట్లు దప్పింపనగున్॥

చార్యులయుద్ధమున.(ఈ పైని భీ ‡ ను నర్జునునకు తోడ్పడబొమ్మని ధర్మజుండు సెప్పుట)

విరాటపర్వము. ౪వయాశ్వాసము నందుత్తరుడు కౌరవసేనను జూచి పారిపోవుచున్న సమయమునచూచి కౌరవసైన్యములోనివారలు పరిహాస పూర్వకముగా జెప్పిన వాక్యము.

§ శాంతిపర్వము ౩వయాశ్వాసమున నాళీజంఘుచరిత్రమున. (ఆశ్వాసాంతసమీపమున)

¶ స్త్రీపర్వము ౧వయాశ్వాసమునవిదురుండు ధృతరాష్ట్రునకు దుఃఖో

౪* స్త్రీపర్వము.

లయవిభాతి॥ పెరుఁగఁగనిజాంగములు సరభస పరిస్ఫురణమురుదు
గజనావలులు నిరుపమవిధంబి ।
[న్నరపతిబలంబనఁగఁగరయుగముతో లవియనురమాచదించె
లుచఁదోరుఁగఁగబోరినె్న ।
త్తుకలు ముఖరంధ్రములఁ బరవశతమానస్థమునఁ బోరాయుట
కఁజొచ్చియునుసరిగొనఁగఁగంటి ।
స్వరసుతునకిప్పుడను పరమపదవిన్మగుడఁగురున్నృపతి యాప్రి
తిమఁబోరినిటులఁబుచ్చెన్] ॥

౫† భీష్మపర్వము-

చ॥ కరమ్మునను న్నశూలమునఁ గ్రమ్మమెఱుంగులుశత్రుసైన్యభీ ।
కరములుగాగజాశ్వభటకాయములంగుదిగుచ్చినట్లుగాఁ ।
జెరుపుచువచ్చువానిఁగురుసింహుఁడుచూచిమదాంధసింధురో ।
త్కరరభసాతిభీషణముగాఁగవిసెంబటువికిమోద్ధతిన్ ॥

---

౩౦ లక్షణము

క॥ మనమునను మనమునందన ।
మనమునయందనఁగమఱియు మనమందనఁగా ।
దనరారి పెక్కుతెఱఁగుల ।
బనిగొను నీసప్తమీవిభక్తులు కృతులన్ ॥

మనమున,మనమునందుఅనునివి రెండుశబ్దములునుస్ఫుటములే- మనము
నయందు, మనమునందుఅను వానికుదాహరణములు తెలుపఁబడును—

౧* అరణ్యపర్వశేషము- [శంభుదాసు]

చ॥ ఉరమునయందుగన్నులు పృథూదరదేశమునందు నోరుబ్రి ।

పశ్చిమనంబుచేయుట-

* స్త్రీపర్వము ౧వ యాశ్వాసమున ధృతరాష్ట్రుడుఉక్కుభీముని పిసుకుట.

† భీష్మపర్వము ౩వయాశ్వాసము౩ దలంబను చేత నిలావంతుఁడు చచ్చినదిచూచి ఘటోత్కచుఁడు కౌరవసైన్యంబు నుఱుమాడుట.

* ౩౦యవ పేజీలోచూచునది-

[స్ఫురితభుజద్వయంబుగల భూమిధరోన్నత భావముం గరం
బరుదుగ నుగ్రమైన వికృతాకృతితోడ నశేషసత్వభు
స్వరుడగుచున్నవాని బటుసత్వుఁగ బంధుని గాంచి రచ్చటన్] ॥

౨† శ్రీనాథుఁడు- నైషధము.

మ॥ ఒకరత్నంబు విదర్భదేశమున యందుద్భూతమై పార్థివ
ప్రకరంబుం భ్రమియింపుచున్నయది [సౌభాగ్యప్రభా నిత్యల
క్ష్మీకసంకేతనివాసమై మదనసంస్త్రీంశంబు నాభీమక
న్యకనాఁ గాదమయంతినాఁ గలుగు పర్యాయాభిధానంబులన్] ॥

౩‡ ఉద్యోగపర్వము- [సోమయాజి]

స్రగ్ధర ॥

[గాండీవజ్యారవంబుత్కటమయి చెలు చంగప్పినం భీము బాహా
దండం బందొప్పుశుంభద్గదజడియుచు రౌద్రంబుగా దోచినన్ వే
దండద్వంద్వంబు మాడ్కిం దటిమికి వలుమాద్యద్గతిం దాకినం జా
కుండం బోకుండ గౌరవ్యులకు వశమె బిట్టుగ్రమూర్తిప్లవుండన్] ॥

౪§ ఆముక్తమాల్యద [రాయలు]-

ఉ॥ [ఎన్నినుగూర్తునన్నవిను మీమును ధాల్చిన మాల్యమిచ్చు] న
ప్పిన్నదిరంగమందయిన పెండిలి సెప్పవము [మున్ను గొంటి మే
వన్నన దండయొక్క మగవాఁడిడ నేను దెలుంగు రాయుడ
నన్నడరాయయకోడు మువఁ గప్పపిప్రియాపరిభుక్త భాకరుఁడన్] ॥

---

౩౧ లక్షణము.

క॥ సేవింతుర నెడి చోటను
సేవింత్రను యొక్క వేళ* జెప్పిన జెప్పం
గా వచ్చు సుకబ్బంబుల
సేవింతు్రిసిలింపులిందు శేఖరునన గన్ ॥

---

† ౩౦యవ పేజీలో చూచునది. న ౧౮వ పద్యము-

‡ ౨౦యవ పేజీలో చూ వనది.

§ ఆముక్తమాల్యద ౧వ యాశ్వాసము * 'చోట' అ-పు.

27-7-97

ప్రయోగము:

౧ * ఆదిపర్వము- [నన్నయభట్టు]-

గీ॥ తగిలి రుజయుజరయుదైవవశంబున।
నన్యోన్యనేని వానిననుభవింతు్రి।
గాక యెట్టిగియెట్టిగికడగి యూరెంటి జే।
కొందురయ్య యెట్టి కుమతులయిన॥

---

౩౨ లక్షణము.

క॥ మహితమహాంతప్రథమా।
బహువచనాంతాక్షరముల పైనిలు వదగున్।
బహుళాకారాంతపదపి।
నిహితప్రథమావిభక్తి నియతిఁదెలుగునన్॥

‡ అకారాంతపుల్లింగప్రథమావిభక్తి వలెనె నిలుపవలెననఁగా - అకారాంతశబ్దము రామశబ్దము- దీనిమీద ప్రథమావిభక్తి నిలిపితే రాముఁడు- ఇటువలె మహాంతముల పైకూడ నిలుపవచ్చుననుట‡- తకారాంతశబ్దమునకు పరీక్షితుఁడు- దకారాంతశబ్దమునకు గోత్రభిదుఁడు- సకారాంతశబ్దమునకు పురోధసుఁడు- శకారాంతశబ్దమునకు ఏతాదృశుఁడు* । బహువచనమునందే తాదృశులు- ఇటువలెనే యనుక్త శబ్దములకు గూర్చునది-

---

౩౩ లక్షణము.

గీ॥ తొడత్రియాంధ్రవిభక్తుల తోడగలసి।

---

* ఆదిపర్వము ౩వ యాశ్వాసమున యయాతి యదుప్రముఖపుత్రులం బిలిచి తనముదిమిని వారల స్వీకరింతు మనినంత వారలు చెప్పట-

‡ ఈచిహ్నమధ్యగ్రంథము ౦౦ పుస్తకమునలేదు-

* ఏతాదృశుఁడను రూపము క్విప్ప్రత్యయాంతంబగు ఏతాదృశ్ అను శబ్దరూపంబని కవియభిప్రాయము- కన్ ప్రత్యయాంతంబైన ఏతాదృశశబ్దరూపమైనరెడను ఘృతస్పృశుఁడనియుదాహరింపనొప్పను-

సంస్కృతసమాసములు గొన్ని జగతిబఱఁగు ।
స్థిర భుజబలంబునం జితత్రిపురుషుఁడంబి ।
కామనోవల్లభుండను కరణి ధరణి ॥

ప్రయోగము

౧‡ ఆదిపర్వము [నన్నయభట్టు]

చ॥ ఫలపవనాంబుభోజనక్షుభవ్రతతృప్తులఁ జేసి చూడదు ।
బలలతనులయ్యు బ్రాహ్మణులపారతపోబలసంపదన్మహా ।
బలయుతులట్టి నారలకుభవ్యుల కెన్న నసాధ్య మెందలన్ ।
గలదె చరాచరాఖిలజగంబుల బెద్దలగారె చూడగన్ ॥

౨* అందునె-

గీ॥ పరగనన్ను సాల్వపతి వరియించినఁ ।
దండ్రి చేతఁబూర్వ దత్తనైతి ।
[నన్నుఁ బెండ్లియాడనెన్నఁడు నయంబు నెయ్యది ।
ధర్మవేత్తఁ గిదానిఁదలఁపుఁడీరు] ॥

౩† నైషధము [శ్రీనాథుఁడు]

ఉ॥ కాంచిరి నిర్జరేశ్వరులఖండితరూపవిలాససంపదన్ ।
వంచిత పంచబాణుఁడగు వానిసమంచితసారధీరతన్ ।
గాంచన భూధరంబునకు గాదిలినెచ్చలియైనవానిని ।
ర్వ్యంచితదానశక్తి సురరత్నముబోలెడు వాని నైషధున్ ॥

౪‡ ఆదిపర్వము [నన్నయభట్టు]

ఉ॥ [ఆయమునర్వమున్విడిచియన్నపతుల్ పనిసేయునట్లు] గాం ।
గేయభుజాశ్రయంబున నికృత్తసమస్తవిరోధివైరె [కుమారక ।

౧౮౨వ పేజీ చూడవలెను.

* ఆదిపర్వము ౮వ ఆశ్వాసమునందు భీష్మునితో కాశీరాజసుతయగు నంబ చెప్పువాక్యము.

† నైషధము ౩వ ఆశ్వాసమునందింద్రాదులు స్వయంవరమునకు పోవుచున్న నలుని కనుగొనుట.

‡ ఆదిపర్వము ౫వ ఆశ్వాసమున ధృతరాష్ట్రునికి పట్టాభిషేకము చేసి భీష్ముడు రాజ్యము సేయుట.

§ గేయుభుజాబలంబున నికృత్తసమాజాడయుకుమా, ముంళ్ళ.

జంపెనాగాయుతసత్త్వజరాసంధు నెక్కటి నోర్చినయక్క జుండు
ఘోరవనమున వీరుఁ గిమ్మీరుఁ డనుసు |
రారినిశ్చలభీకరాకారుఁ గిట్టి |
పోరవధియించినట్టి సమీరజునకు |
భూరిబలునకు మాఱొక్కను వారు గలరె ||

౨* అరణ్యపర్వశేషము శంభుదాసు

క|| పట్టువడిన సుగ్రీవుని |
కట్టెదురుగవచ్చి యడిరి కలుషితమతియై |
దట్టుఁడు లక్ష్మణుఁ డసురను |
బిట్టేచెను పిడుగువోని పృథుబాణములన్ ||

౩¶ విరాటపర్వము సోమయాజి

ఉ|| ఆవలవచ్చు నాపదల కన్నిటి కోర్చి లతాంగిఁ గూర్చి కా |
కీవెడమాట లెన్నరలఁ డెన్నివిధంబులఁ జూపి చెప్పినం |
గావలుఁడైన వీఁడు దగుకార్యము వట్టునె వీని కెట్లయిఁ |
జావు నిజంబు మన్మథుని శాతశరంబుల నైన నక్కటా ||

ఇటులనే | బెట్టిదుఁడు | బల్లిదుఁడు | నెయ్యుఁడు | ఉ...క్కివ
డు || బెట్టిదుఁడనఁగా బెట్టిదమైనవాఁడనుట-

---

౩౭ లక్షణము.

క|| పోలఁగ నెల్లిద మనుచో |
నేలిద మని యొక్కవేళ నిడదగు కృతులన్
బాలాక్షుతి త్రిపురవిజయం |

---

* అరణ్యపర్వము ౭వ యాశ్వాసమున కుంభకర్ణుండు సుగ్రీవుని పట్టుకొని నంతలక్ష్మణుండు మార్కొని వానిని విడిపించుట.

¶ విరాటపర్వము ౨వ యాశ్వాసమునను కీచకునితో ద్రౌపదియుండ లిమోహమును విడువుమని చెప్పినంత నతను నేను బ్రదుకుట కెక్కష్టమైనయెడల ద్రౌపదిని పిలుపింపుమనినం సుధేష్ణ యాజ్ఞగతంబుగా ననకొనుట.

శైలిద మైవినుతికెక్కె నిలననుపూడిరన్ ॥

ప్రయోగము

౧* ఆదిపర్వము [నన్నయభట్టు]

క॥ బాలుఁడనీతలఁ బిరిపుతో ।
న్నేలిదముగ గలసియునికి యుదికార్యమేయు ।
త్యాలానలకణామించుక ।
చాల దెకాల్పంగను గ్రిశైలాట్వులన్ ॥

---

౩౬ లక్షణము.

క॥ వినుచుండె వినుచునుండెం ।
దనకిచ్చెను తనకునిచ్చె, ధర్మువుధర్మం ।
బును, పౌత్రిణిమంబు పౌత్రిడిమ, ।
డొనర్రంగన నానరగన్గఁగ నుభయము జెల్లున్ ॥

---

౩౭ లక్షణము.

గీ॥ అనక నాక, మీ రీరును, చనునె చన్నె, ।
భయపడి భయంపడి మఱియు భయముపడియు, ।
నుమ్మలిక యుమ్మలికమును, నూర్ధ్వరేతుఁ ।
డూర్ధ్వరేతసుం, డనిచెప్ప నొప్పుగృతుల ।

---

౩౮ లక్షణము.

గీ॥ అవని రెండవమూడవయనుపదముల ।
కచ్చుయతి గూర్చఁ జెల్లు రెండవసురదు్రి ।
మంబు భక్తులకంబికామానసాంబు ।
జారుఁడిందుశిఖామణియన్నయట్లు ॥

---

* ఆదిపర్వము ౬వ యాశ్వాసనముకిణింకుడు దుర్యోధనునకు రాజనీతి చెప్పుట

ప్రయోగము

౧† సభాపర్వము. [నన్నయభట్టు] (దర్శ - మొండె౧।

సీ॥ ఆయంబునందు నాలవభాగ మొండెఁ మూఁడవభాగ మొండె నం
[గాని మిక్కిలి సేయఁగాదు వ్యయంబని యవధరించితె బుద్ధి నవనినాథ।
యాయుధాగారధనాధ్యక్షతలయందు వర వాజి వారణావళులయందు
భండారములయందుఁ బరమవిశ్వాసుల భక్తుల దక్షులఁ బంచితయ్య।
గురుల వృద్ధశిల్పి వర వణిగ్బాంధవ।
జనుల నాశ్రితులను సాధుజనులఁ।
గరుణఁ జేపట్టికము పొరయకుండఁ గాంచితె।
సకల జనులు నిన్ను సంస్తుతింప]॥

---

౩౯ లక్షణము.

గీ॥ ఎటులఁ గలవారె యనుచోట నెటుకగలరె।
యిట్టివారె యనెడుచోట నిట్టిరెయగు।
సేయఁగలవారె యనుచోట సేయఁగలరె।
యనుచు లోకప్రసిద్ధోక్తి యగుట శర్వ॥

ప్రయోగము

౧‡ సభాపర్వము [నన్నయభట్టు] (కడకుఁ ౧]

సీ॥[తద్ద్వారపాలురు దారుణాకారుల పారబలాఢ్యులు సాధు
జను లెంచి సురరాజసన్నిభు నాతనిఁ జూచి యచ్చెరుపడి శూరు లెందు।
నీయట్టి రేరు నృప~~క~~పర్యాప్తమయ్యె నీ విజయ విఖ్యాతిశయము।
[వసుమతీనాథు లెవ్వరు నిట్లు బలిమి నైనిట వచ్చి రే తొల్లి యేయుగముల।

---

† సభాపర్వము ౧వయాశ్వాసమున నారదుఁడు ధర్మరాజునకు రాజనీతులు చెప్పుట-

‡ సభాపర్వము ౧వయాశ్వాసము సంకర్షణదిగ్విజయంబున నర్జునుఁడు ఉత్తరకురుదేశంబులకుం జని హరిసావసంబను పురంబునకై విడిసిన నచ్చటి ద్వారపాలురర్జునుఁ బ్రశంసించుట-

నున్నతపరితాపయుక్తి రకురుభూమ్యు।
లంపుజనులు వీనవనిచరుల।
కివియగోచరంబులివియు సాధించిమె।
య్యవిగొనంగ లేవుతవిరి నీవు॥

౫§ విరాటపర్వము- [సోమయాజి]

ఉ॥ [రోహిణిమొండెనొండెను నరుంధతిగాకమనుష్యజాతియై।
యీహరిణాక్షి చెల్వమున కేడ్తెఱఁజూడుఁడు లినాఁడికోలుగా॥
దాహితగౌరవంబగు శుభాంగము దేజముఁజూడబుద్ధిసం।
దేహముఁబొందుచున్నది]సతీజనులిట్టిరెరూపసంపదన్¶॥

౬* అరణ్యపర్వము వాగనుశాసనుఁడు-

క॥ అమితమగునీ దుతపము మ।
హిమ మెఱుఁగక యిట్లు చేసెనిది దీనిసహిం।
పుమందయమత్తైన్యనిరో।
ధము వాపుమ మెఱుకగల రెయిబలలు ధరణిన్॥

౭† అరణ్యపర్వము [నన్నయభట్టు]

క॥ అలయక నేఁడులు గడుబె।
కుఁలు జీవించుట నెరగలు గుటయుంగడువృ।
ద్ధులల క్షణమె జ్ఞానము।
గలఁడేనియు బాలుఁడైనగడువృద్ధు మహిన్॥
జ్ఞానముగలఁడేని యునఁగా కలవాఁడేయనుట-

౩‡ ద్రోణపర్వము [సోమయాజి]

క॥ గురులకుభక్తుఁడు ధారుఁడు।

---

§ విరాటపర్వము ౧వ ఆశ్వాసమున సైరంధ్రీవేషంబున వచ్చుచున్న ద్రౌపదింజూచి పౌరులు తలంచుట.

¶ "సతీజనమిట్టిదె యేజగంబులన్" అని ముద్రితపుస్తకమున నున్నది. "సతీజనులిట్టిరెరూపసంపదన్" అనునది దొరకమిచే దీనిపాఠభేదమని తలంపనేర్పడుచున్నది.

* అరణ్యపర్వము ౩వ ఆశ్వాసమున రోమశుఁడు ధర్మజునకు సౌగంధ్యాఖ్యానంబుఁజెప్పుట.

† అరణ్యపర్వము ౩వ ఆశ్వాసమున లోమశుఁడు ధర్మరాజునకష్టావక్రచరితంబుచెప్పుట.

§ ద్రోణపర్వము ౩వ ఆశ్వాసమునం దర్జునుఁడభిమన్యునకై దుఃఖించుట.

గుణగరిష్ఠుఁడు శౌర్యధైర్యగాంభీర్యధురం।
ధరుఁడు మొగమోడు నానర ।
వరపాత్రుని లేమికోర్వవచ్చునె చెప్పుఁడా॥

౬౯ అరణ్యపర్వశేషము - [శంభుదాసు]

సా॥ ద్యూతవ్యాజమునన్ సభాంగణములో దుర్యోధనుండట్లు దు।
ర్నీతింగూడి యొనర్చినట్టి యఘముల్ని పరంపవైరోన్నమ ।
చ్చైతస్సారుఁడవైననీకొకనికిన్ జెల్లెన్ సహింపంగవి ।
ఖ్యాతక్షాంతులు తేరె ధార్మికులు నిక్కంబిట్టి రేవొవ్వరున్* ॥

---

౭౦ లక్షణము.

చిగిరిచె చిగిర్చె చిగిరించె చివిరిచె నన।
మనిచెను మించెను విసుపించెవినిచెననియు ।
కుప్పరిచెగుప్పరించె పేకూరెననుచు ।
చేకురెనటంచు జెప్పంగ జెల్లుగృతుల ॥

---

౭౧ లక్షణము.

గీ॥ అంతమాత్రంబనంగను నంతమాత్రి ।
యనఁగఁజైదమనం జైదియనంగ జెల్లు ।
నాటగోలెయనంగను నాటగోలెయ ।
నాఁగ జెల్లును కృతులందనంగమథన॥

ప్రయోగము

౧. అరణ్యపర్వము నన్నయభట్టు.

౨౫—కర్ణంబు నీలోత్పలశ్యామ మైతను వెల్లఁగలహంసధవళమైన।

అరణ్యపర్వము ౪వ యాశ్వాసము [illegible] కృష్ణుఁడు సత్యభామతోడ పాం[illegible] డవులకడకరుగుదెంచి సంభాషించు [illegible] చుండ [illegible] ధార్మికులెవ్వరు [illegible] కంబిట్టిలో నెవ్వరున్॥" ము-పు-

† అరణ్యపర్వము ౩వ యాశ్వాసము [illegible] ప్రపంచమంతయు [illegible] రాజునకు పరశు రాముని మహిమ చెప్పునాడు [illegible]

యట్టిగుజ్జములు వేయికన్యకం బువయినాఁడు దేనిమునీంద్రదీని ।
నమరఁగఁ బెండిలియగుమదివాకులధర్మంబునాఁ పుడుఁదనరఁ బెండ్లి ।
యగు వేడ్కభార్గవుఁ డప్పుడవరుణేంద్రుపాలికిఁ జని వానిఁ బడసి తెచ్చె]

నవసి నాథగంగయందుఁ గన్యాకుబ్జ ।
పురమునందునొండ బుట్టినట్టి ।
హయసహస్రమమలమైనాటగొలెనశ్వ ।
తీర్థమనఁగ బరఁగుదీని పేరు‡ ॥

§ అరణ్యపర్వశేషము [శంభుదాసు]

ఉ॥ పుట్టిన యాలు నాల్గుగొలెపొంపిరి‡వోయి జగంబులన్నియున్ ॥
దట్టుఁడ వైజయంచితిముదంబున నీదు మహాత్మ్యమెంతయుం ।
జిట్టలుగాదె యిట్టియవి జేయఁడవింద్రపదంబు నీకగాఁ ।
బట్టము గట్టియేలు ముగ్ధ పన్నమము నెల్లను వహ్నిసంభవా ॥

---

౪౨ లక్షణము.

గీ॥ పొరుగల్లు తుత్తమ్ముడన్ పదములోలి ।
దగసమాసంబులైన దుత్వముల బాయు ।
నల్లువాండ్రన పొరువాండ్రనగ తమ్ము ।
గుజ్జులన తెన్గు పదములు కొన్నియిట్లు ॥

గద్యము॥

ఇది శ్రీమద శేషమనీషి హృదయంగమమృదుపదనిరంతరీకృతాందరి రామాయణఘటనా వైదుషీధురంధరాడిదము బాలభాస్కరతనూభవసరసకవిత్వవైభవసౌజన్యనిధానసూరయాభిధానప్రణీతంబైన కవిసంశయవిచ్ఛేదనంబను లక్షణంబునందు ద్వితీయతరంగము ॥

---

‡ 'హయసహస్రమమలమైనాటఁగొలెను । నశ్వతీర్థమనఁగ నయ్యేనది' యని పూ-పు.

§ అరణ్యపర్వము [illegible]వయాశ్వాసము సందిందుర్రిందు కుమారస్వామితో యుద్ధము చేసి రోడిపోయిన పిదప మహాముసలు చెప్పుట.

‡ 'యాలు నాల్గును బొఁపిరి' పు-పూ.

తృతీయాశ్వాసము

౪౩ తద్భవపదలక్షణము.

సీ॥ అఇఉఋలానిడుదలేఏఐలునోఓఔలునువర్గాదిమతృతీయవర్ణకములు
యరలవల్ సాగూడ నైదైదులక్షరములు గల్గుశుద్ధాంధ్రమునకునోలి।
చజలు లేవవి రెండు చజలగు నైఔలకయి యవులగును ద్విత్వైకవర్ణ ।
ములువిడియయువర్ణములగును 1ననుసున్నలఅనుసున్నలగునాక్షయవస
వర్ణములనైన మాత్రల వలననైన । (రమున॥
వికృతితద్భవమునకుగావింపవలయు ।
నదియప్రాకృతరీతియైయతిశయిలు ।
వీని పద్ధతు లెఱిగింతు వినుడు దెలియ॥ ౧॥

గీ॥ 1లుకసుడి సున్న క్రియు కియ్య దోలఁగు ।
2 క్రియొక్కకచో దొలంగకయ యుండు ।
3 హ్రస్వవర్ణంబు లగునుదీర్ఘాక్షరములు ।
(ననుఁగులగు క్రిందిమీఁదసంజ్ఞాక్షరములు)॥ ౨॥

గీ॥ 1 ద్విత్వవర్ణంబులకును మీదిదియయొండె ।
క్రిందిదియయొండెతొలఁగును 2 జెంచుడుమున్న।
లొక్క కొన్నిపదంబుల కురగ భూప ।
3 కలుగుబంధుతతటవర్గములకు శక్య॥ ౩॥

సీ॥ 1అ 2 ఇ3 ఉ 4 లేకారంబులాదేశములు (ముబులాగమం
బులుప్రథమైకవచన॥
మున) కేత్వమూలఘుత్వము భజించుదానికినాదేశమియయగునలికనేత్ర
6యిరి 7యిర 8మువ (యడి) 9యేరులాదేశఁబులగు కొన్నిపదము
లకయుగనేత్రి।
పొల్లలొన్నుపదాంతహల్లులుపరమేశ)10హయలకాదేశమ్మలచ్చులగను
1 బొట్లుద్విత్వంబు లాగమంబులగు శబ్ద ।
సరళతకుకొన్ని యెడలను చంద్రమౌళి ।
12 తద్భవము దేవమనుజశబ్దంబులైన ।

నుడుగునొక్కొకచోటడుమాగమంబు॥ ౮॥

గీ॥ 1 ధరయథాపూర్వవర్ణశబ్దప్రతతికి ।
నొక్కొ కొన్నిటికా దేశముత్వమగును ।
తద్భవంబజ్విభక్త్యేకతన్ భజించు * (?) ।
తెలుసుగాఁదీని పద్ధతులెఱుఁగవలయు॥ ౯॥ (జించు॥

సీ॥ 1 వర్గంబులద్వితీయవర్ణ 2 చతుర్థవర్ణములు తదాదివర్ణతభ
3 నణళల లకు రేఫలకు తథదధలకు టడలకా దేశంబుడత్వమగును
4 డ్డాలకు చసలు కకారంబు చేకూరు 5 శషచలకెల్లను సత్వమగును।
6 కత్వహత్వములకుయత్వమా దేశమౌ 7 జ్ఞణలలనత్వంబుసంభవించు।
వరుస 8 తచ 9 రల 10 వస 11 టడ 12 వప 13 నణలకు।
14 కగల కన్యోన్యసంప్రాప్తిగలుగుచుండు ।
యతులకును బలెవర్ణైక్యమగును తలచు ।
15 ణనములు తదాదివర్ణబాంధవము గాంచు॥ ౧౦॥

క॥ 1 మత్వమునకు వత్వంబగు ।
(వత్వమునకు గత్వపత్వబత్వంబులగున్ ।
ఖత్వంబువకు సకత్వము ।
గత్వంబగుచుండు శైలకన్యాభరణా॥ ౧౧॥

క॥ 1 ఋత్వమునకు (నిత్వమ్మును) ।
నేత్వము సిద్ధించు 2 నొత్వమెనయునుత్వం ।
3 ఔత్వమునకు నోత్వంబగు ।
4 నైత్వంబేత్వముగుసుమశరాసనమథనా॥ ౧౨॥

గీ॥ 1 హాజబలకు బిందుపూర్వక మయ్యెనేని।
గత్వమాదేశమగుచుండు కాలకంఠ ।
2 యత్వమునకు నాదేశముజత్వమగును ।
3 యూష్మలంత స్థలును భేదమొందకుండు॥ ౧౩॥

గీ॥ 1 అచ్చులకు వత్వమాదేశమగును 2 రిత్వ ।
మగును ఋత్వంబు 3 మత్విభక్త్యేకలోప ।
ములగు పదములుతద్భవంబులగుకొన్ని ॥

---

* జ్విభక్తికతనభజించు, వి. వ్రా.

4 కొన్నిమాత్రైక్యవికృతులగున హేతః॥ ౧౦॥

సీ॥ I కలుగుబంధుత్వమనునాసికలకు నెల్ల।
2 వగవవర్ణంబులేక భావమున జెలంగు।
3 తాలకునుయాలుజనియించు సీలకంఠ।
4 యదుకబడు కారిరలాకకొన్నిపదములకును॥ ౧౧

ఉదాహరణము

అ. 1. యువతి- ఉవిద.
నిశ్రేణి- నిచ్చెన.
శష్కులి - చక్కిలము.
జ్ఞాని - జాణ.
వీనికి అకారమాదేశము.

ఇ. 2. కాకము- కాకి.
కుద్దాలము - గుద్దలి.
నీవారము - నివ్వరి.
ఢక్క - ఢక్కి.
శృంఖల - సంకిలి.
చంపకము- సంపంగి.
మానుషశబ్దము- మానిసి.
కూష్మాండము- గుమ్మడి.
పిష్టము - పిండి.
శ్రవశ్శబ్దము- చెవి.
ద్వయము - దోయి.
లాంగలము- నాగలి.
మృత్యువు- మిత్తి.
ఖర్జువు - గజ్జి.
పశువు - పసి.
ఖడ్గము - కత్తి.
ద్వీపము - దివి.
రాక్షసుఁడు- రక్కసి.
తాళము - తాడి.
ఖట్వ - కంకటి.
సురత్రాణశబ్దము- సుల్తాని.
వీనికి ఇకారమాదేశము.

ఉ. 1. యథాపూర్వాక్షరముల మీదనుత్వాదేశమువచ్చును.

వృద్ధశబ్దము - వృద్ధు.
మూర్ఖశబ్దము - మూర్ఖు -
దష్టశబ్దము - దష్టు -
ధూర్తశబ్దము - ధూర్తు -
మూకశబ్దము - మూకు.
పన్నీరము - పన్నీరు -
రూపము - రూపు -
కళంకము - కళంకు -
మీనము - మీను -
వాదము - వాదు -
నాదము - నాదు -
వర్ణము - వర్ణు -
శీతము - శీతు -
పట్టము - పట్టు -
అంగము - అంగు -
స్థలము - తావు -

ఇ- 3- అయథాపూర్వాక్షరముల మీదనును ఉత్వాదేశమువచ్చును.

యామము - జాము -
వైద్యుఁడు - వెజ్జు -
కాచము - గాజు -
రాజన్ - రాజు -

తేజము - తెజు -
భుజంగము - బొజాఁగు -
ఫేరము - ప్రోలు -
ఏకశబ్దము - ఒక్క
దర్వి - తెడ్డు .
కాలము - కారు -
స్తంబము - దబ్బ -
సత్యము - సత్తు -
జంగముండు - జంగము -
కుబ్జశబ్దము - గుజ్జు -
నేత్రము - బెత్తు -
వయస్సు } వయసు
మనశ్శబ్ద } తపసు
ముఖమీద } మనసు
యోధు - జోదు -
అంఘ్రి - అడుగు -
గర్భము - కడుపు -
సంధి - సందు -
కంఠము - గొంతు -
స్తనము - చన్ను -
భట్టు - బంటు -
తిలము - నువ్వు -
స్థలము - తావు -
బీజము - విత్తు -

4- ఎత్వాదేశమువచ్చినందుకు.

దండము - దండె -
వీణ - వీణె -
పట్టము - పట్టె -
ముస్త - ముస్తె -
మల్లి - మల్లె -

౫ భాపూర్వాంత్యరములమీద -

త్రికము - తిగె -
సంధ్య - సందె -
జాలము - జాలె -

వర్ణము - వన్నె -
కన్య - కన్నె -
చిహ్నము - చిన్నె -
కాష్ఠము - కట్టె -
ముద్రి - ముద్దె -
విద్య - విద్దె -
పక్షి - పగ్గె -
దీపము - దివ్వె -
గద - గదె .
భోజకస్త్రీ - బోనకత్తె -

౭- 5- ఎత్వమునకుఇయాదేశవా

వన్నె - వన్నియ -
కన్నె - కన్నియ -

౭- 6- ఇరి -

సాక్షి . సాకిరి -

౭- 7- ఇరము -

భిక్ష - బికిరము -

౭- 8- ఉవాదేశము -

అర్ఘ్యము - అగ్గువ -
సత్త్వము - సత్తువ -
త్యాగము - తెగువ -
పర్వము - పండువ -
పత్రము - వలువ -
హింగు - ఇంగువ -
కుల్య - కాలువ -

౭- 9- ఏరి -

దేవి - [illegible] -

౭-10 హంస - అంచ -

యాశము - అసము

౭- 11 - బొట్లు , [illegible]
౦బులగు శబ్దసం[illegible]

కువలెనంటె -

కేతకి - గేదఁగి -
దీనికిబిందు ప్రాప్తి-
లాక్ష - లక్క -
దీనికిద్విత్వప్రాప్తి -
౩. ౧౨. దేవమనుష్యశబ్దములుతద్భ
వమైతేను జాగమురాన్ని
టికశేదు-
కొండకీటిజంగను -
జాదు.
ఇటువలెనె -
౨. 1. గిలుక, సుడి, సున్న, క్రి
కయు, కియ్య, దొలఁగు-
ఎటువలెనంటే -
పత్రి - పత్తి -
స్వేదువు - మెదవు -
ఏకాంతము - ఏకతము -
ధాత్రి - దాది -
మాణిక్యము - మానికము -
౨. 2. క్రియెుకొక చోట్ల
లంగకయుయుండు-
ప్రౌఢ - ప్రోడ -
౨. 3. హ్రస్వ వర్ణంబులకునుదీ
ర్ఘాక్షరములు -
కస్తూరి - కస్తురి -
5 - 1. ద్విత్వవర్ణంబులకునుకింది
దదియెుండెమీఁదదియు
యెుండెచేకునన్నందురు-
స్నిగ్ధము - నిద్ధము-
స్వామి - సామి -
3. 2. ఊ ము వు లుం జేందుకొ
...ములకు -

నాణె - సాణెము -
భరశబ్దము - బరువు -
3 - 3. బంధువులకొఁ...ములకు -
చిత్రిములు - చిట్టీలు -
ఖడ్గము - కత్తి -
౬. 1. వర్గద్వితీయాక్షరములకు
వర్గప్రథమాక్షరప్రాప్తి -
ముఖము - మొకము -
సఖి - సకి -
సుఖము - సుకము -
శిఖ - { సిక - సిగ - } వికల్పము-
ఇచ్ఛ - ఇచ్చ -
పాఠ - పాట -
శుంఠి - సొంటి -
పీఠము - పీట -
కథ - కత -
వ్యథ - వెత -
గ్రంథి - కంతి -
స్థిరము - తిరము -
స్థూలము - తోరము -
ఫలకము - పలక -
౬. 2. చతుర్థవర్ణములకుతృతీయ
వర్ణప్రాప్తి -
ఘని - గని -
ఝంఝూటము - జంజాటము -
ప్రౌఢ - ప్రోఢ -
బుద్ధి - బుద్ది -
పృథ్వశబ్దమునకు పెద్ద -
ప్రభ - పబ -
౬. 3. న ణ ళ ల ర త థ డ
ధ ట డ లకుదత్వాదేశ
మువచ్చినందుకు -

అంగణము - అంగడి -
[illegible]ణము - పెంకడము -
గ్రామణి - గా[illegible] -
[illegible]ము - [illegible] -
నారి[illegible] - నారికడము -
ప్ర[illegible]ము - [illegible]ము -
[illegible]ము - [illegible] -
[illegible]ము - [illegible] -
[illegible]ము - [illegible]ము -
పతాక - [illegible] -
[illegible] - [illegible] -
[illegible] - [illegible] -
[illegible] - [illegible] -
[illegible] - [illegible] -
[illegible] - [illegible] -
[illegible] - [illegible] -
[illegible] - అ[illegible] -
జట - జడ -
మ[illegible]ము - మండపము -
[illegible] - దాడి -
[illegible] - కన్నడము -
[illegible] - [illegible] -

4. క్ష కారమునకు చ స కలు వచ్చునెడలకు -

లక్ష్మి - [illegible] -
[illegible] - ఇంచు -
క్షేమము - సేమము -
[illegible] - [illegible]కము -
లాక్ష - లక్క -
పక్షి - పక్కి -
దక్షిణము - దక్కినము -
యక్షులు - జక్కులు -
పరీక్షించి - [illegible] -
క్షౌరము - [illegible] -
ద్రాక్ష - దాక -

౬- 5. శ ష చ లకు సత్వప్రాప్తి

శాల - సాల -
ఆశ - ఆస -
దిశ - దెస -
ఆకాశము - ఆకసము -
అపోశనము - ఆపోసనము -
శుల్కము - సుంకము -
శలాక - సలాకు -
రోషము - రోసము -
ఈర్ష్య - ఈరసము -
దోషము - దోసము -
వేషము - వేసము -
భాష - బాస -
విషము - విసము -
నిమిషము - నిమిసము -
మషి - మసి -

౭- 6- క హ లకు యత్వాదేశము

దీర్ఘిక - దిగ్గియ -
మల్లిక - మల్లియ -
ఘటికాయంత్రము - గడియారము -
స్నేహము - నెయ్యము -
సందేహము - సంసయము -

౮- 7. జ్ఞ ణ ల లకు నకారమాదేశము -

[illegible]జ్ఞము - జన్నము -
ఆజ్ఞ - ఆన -
ఆజ్ఞప్తి - ఆనతి -
సంజ్ఞ - సన్న -
విజ్ఞాపనము - విన్నపము -
[illegible]నము - నాణెము -
[illegible] - గోనము -
[illegible] - కోని -
[illegible] - [illegible]ము -

శాణము - సాన -
త్రిలింగము - తెనుఁగు -
లాంగులము - నాగలి -
లజ్జ - నాన

ర. 8. తవర్గము నకు చవర్గము, చవర్గమునకు తవర్గమాదేశము వెట్టనిన.

చించ - చింత -
ఘాతము - బూచి.
సూచి - సూది -
గుచ్ఛము - గుత్తి -
జాతి - జాజి -
ప్రాంతము - పజ్జ -
రథ్యము - రచ్చ -
వ్రజశబ్దము - వ్రేఁత -
కక్ష్యము - క్రంత -
తిక్తము - చేదు -
త్యాగము - చాగ -
చిరశబ్దము - తడవు -
తరుశబ్దము - చెట్టు -
బీజము - విత్తు -
ఇటువలెనే -

౬. 9. రేఫలకారములకు -

క్రూరుఁడు - కూళ -
స్థూలము - తోరము -
అగురు - అగులు -
పాత్రము - ప్రల్లె -
కర్త్రరిము - కత్తెర -
గంధస్ఫోటము - కత్తళుఁడు -

౬. 10. చ స లకు

నారాచము - నారసము -
హంస - అంచ -

1. ట డ లకు.

టి - జడ -

కరంటము. కరాటము.

౬. 12. వ ప లకు.

శవము - సవము -
ద్రౌపది - ద్రోవది.

౬. 13. న ణ లకు-

విజ్ఞానము - విన్నాణము
శాణము - సాన -

౬. 14. క గ లకు.

ద్వికము - దుగ -
పూగము - పోక -

౬. 15. ణ న లకు వర్గసముకలదు. ఎట్లనిన

అంగణము - అంగడి
తిలము - నువ్వు.
మృత్స్న - మన్ను.
మృత్స్న - మిన్న.
అంబ - అమ్మ.
తాంబూలము - తమ్మలము.

౯-1- హంజబలకు గకారము.

సింహము - సింగము-
సింజిని - సింగిణి-
కంబళము - గొంగళి-

౯-2- యకారమునకు జకారాదేశము-

యోగి - జోగి.
ద్యూతము - జూదము-
యౌవనము - జవ్వనము.
యముఁడు - జముడు.
యత్నము - జతనము.
యంత్రము - జంత్రము.

౯- 3 - ఊష్మలంతస్థములు సమొందకుండు.

కుశలము - కడమ.

తృతీయతరంగము.

గుహ - గవి.
గృహము - ఇవము.
కుటీరము - గుడిసె.
శేఫాలిక - వావిలి.
వైశ్యులు - వేగులు.

5. అంతస్థల కన్యోన్యమాదేశ
ము.
తిత్తిరము - తీతువ.
కల్హారము - కలువ.
కిరీటి - కవ్వడి.
హేయము - ఏవము.
వర్తులము - వట్రువ.

1. మత్వమునకు వత్వప్రాప్తి
(ఇది అపభ్రంశభాష.)
హిమము - ఇవము.
క్రమము - క్రవము.
శ్యామంతిక - సేవంతి.
సమత్వము - సవతు.

2. ఉత్వమునకు నోత్వము.
కులము - కోలము.
కుడ్యము - గోడ.
కుంతి - గొంతి.
తుండము - తొండము.

3. ఔత్వమునకు నోత్వప్రాప్తి
క్రౌంచము - కొంచ.

4. ఐత్వమునకు నేత్వము.
వైరము - వేరము.

1. ఋత్వమునకు నేత్వము.
నృత్యము - నెత్తము.

1. నెఱసున్నల అరసున్నలవును.
తరంగములు - తరఁగలు.
కాంత - కాఁత.

చులకువర్ణాదేశము.

అన్నము - వణ్ణము.
అశ్వము - వారువము.
ఉష్ణము - వెచ్చ.
ఓష్ఠశబ్దము - వడ్డె.
ఖేటము - వేట.
ఉత్కృష్టము - వెక్కసము.

౧౦-2-ఋత్వమునకు రిత్వాదేశము
ఋక్షము - రిక్క.

౧౦-3-విభక్త్యేకలోపములు.
పనసః - పనస.
ఇటువలెనే
కుండః - కుండ.

౧౦-4. మాత్రికవికృతి.
కులము - కొలము.

౧౧-1-కల్పు బంధుత్వము సునా
సికలకు నెల్ల.
ద్రోణము - తూము.
ద్రోణకాకము - తుమ్మి.
ఫణి - పాము.
సంజ్ఞ - సన్న.
రాజ్ఞి - రాణి.
తూణము - దొన.

౧౧-3- తకారమునకు య
కారము.
రాత్రి - రేయి.
వక్త్రము - వాయి.
గృంజనము - గంజాయి.

౧౧-4- కారలకు.
తంతువు - త్రాడు.
కబరి - కొప్పు.
(ఇటువలెనె పైశాచికరూపములు)

౧౧-2-షకారలోపము లెట్టువ
లెనంగా.

చక్రవాకము - జక్కవ -
పున్నాగము - పొన్న -
కపోతము - గువ్వ -
పారావతము - పావురము -
కాననము - కాన -
తామరసము - తామర -
జైవాలయము - జెవళము -
ఖలీనము - కళ్లెము -
పలాలము - పొల్లు -
పల్యయనము - పల్లానము -
పటోలి - పొట్ల -
ఆతపము - ఎండ -
హింతాలము - ఈందు -
ఉపరిగేహము - ఉప్పరిగ -
కులాయము - గూడు -
పరాగము - పొడి -
కంటకంటి - కలికి -
ఆర్జవము - ఆరజము -
సోమయాజి - సోమాసి -
వర్తికము - వట్టి -
యావనాళము - జొన్న -
నైపుణ్యము - నేర్పు -
చాతుర్యము - చదురు -
[illegible] - ముచ్చు -
కందళము - కందు -
అంచలము - అంచు -
వేషము - వేసి -
సంతానము - సంతు -
ప్రాచీనము - ప్రాంచి -
కుశత్థము - క్రోలి -
ఖీరము - కాంచు

౧-౭. మధ్యమవర్గలోపములు.

కుక్కుటము - కోడి -
వార్తాకము - వంగ -

సంకేతము - సంత -
కలహము - కయ్యము -
కబళము - కట్టి - చాన.
నియమము - నేమము -
ధవళము - తెలి -
పాండురము - బొల్లి -
అమావాస్య - అ[illegible]
పరిహారము - [illegible]
ఉపహారము - ఉప[illegible]
పాయసము - పాసము -
బిడారము - పిల్లి -
కూబరము - గుడ్డము -
కాసారము - కాని -
కరవీరము - గన్నేరు -
చతుర్థి - చవితి -
చాణక్యము - చౌకము -
శాశ్వతము - సతము -
కాహళి - కాళి -
జీవితము - జీతము -
ధమ్మిల్లము - తురుము -
వృషభము - గిబ్బ -
సఘాటి - సంటి -
కుంభకారుడు - కుమ్మరి -
స్వర్ణకారుడు - సొన్నాడు -

...... మహాప్రాణైక్యము -

చంద్రశబ్దము - చందమామ -
లోధ్రశబ్దము - లొద్దుగు -
దంభశబ్దము - దబ్బర -
దేవశబ్దము - దేవర -
వేణీశబ్దము - వేనలి -
పశ్చిమము - పడమర -
శూర్పనఖ - చుసనాతి - చుప్పనాతి
ఝురసి - [illegible]
పణము - [illegible]

...శబ్దోచ్చారణములు -

...శబ్దము రే-

...ము -

రాజన్ శబ్దము - రా -

రారాజు -

పుష్పశబ్దము - పూ -

...బోడి -

...శబ్దము - స్రే -

స్రేపల్లె -

...తశబ్దము - ...మ్ము -

అస్త్రము - అమ్ము -

గ్రామము - గాము -

ముఖము - మోము -

...భము ... -

..వర్ణభేదములు

కర్పూరము - కపురము -

కపురము - కప్రము -

...ంబగ... - గంబూర -

గంబళ - గంబూరము -

గంబూరా

అక్షరము - అక్కరము -

అ...ము -

సంతోషము - సంతసము -

సంతోసము -

పర్వము - పరువము - పబ్బము -

పండువ -

త్యాగము - చాగము - తెగువ -

కార్యము - కారియము - కర్జము -

మర్యాద - మరియాద - మేర -

ఆర్యుడు - అయ్య... - అజ్జ -

సత్యము - సత్తెము - సత్తు -

ము ... [illegible] ...యము -

...గాస

పుష్పము - పూ - పూవు - పువ్వు -

పువు -

దీపము - దివె - దీబ -

విద్య - వి... - విజ్జ -

[illegible]

వక్రము ...

మ్మగము ... - మొగము -

ముఖము ... - మొగము -

...

కాల... - కర -

గ్రా...ము - గాము -

వీటి... - వీడెము - విడి -

...త్యము - వీడెము -

స్థూ...రము - దొడ్డు -

పీఠ ... - పీటె - పీడి -

వృ...ము - వృద్ధ - పెద్ద -

గృ... గద్ద -

గ...ము -

అంబ - అ...

స్థలము - ... -

ఏకశబ్దము - ఒక ... -

ఒక్కడు ఒక్క - ఒక ...

ముసలి... - ... -

శిరసము - ...సము - ఉరసన -

గుచ్ఛము - గుత్తి - కుచ్చు -

కుచ్చు -

... - ... - ... -

దృష్టము - దిటము - దిట్టము - దిట్ట -

చేష్ట - చిట్టకము - చెయ్యము -

చేష్ట -

కరము - ... - కయి - కేలు -

కుద్ధము - కొండ - గ...

ప్రౌఢ - ప్రోఢ - ...

కవిసంశయవిచ్ఛేదము

తృతీయతరంగము

బీజము = గింజ. | ఉష్ణము - వెట్ట -
హృదయము = ఎద • డెందము. | శ్యామ - చామ

ఇది శ్రీమదశేషమనీషిహృదయంగమ మృదుపదనిర్మి
తాంధ్రరామాయణాఘటనావైదుషీధురంధరతాడిదము బాలస
రకవితాసాభవసరసకవితావైభవసౌజన్యనిధాన సూరనా
ప్రణీతంబైనకవిసంశయవిచ్ఛేదనమనులక్షణమునందు సర్వంబైన తృ
తీయాశ్వాసము సంపూర్ణము.

కవిసంశయవిచ్ఛేదము సంపూర్ణము

1897
Arsha Press, Vizagapat
Published by S. P. V. Ranganadhasva
Printed by R. Appalana